

UNIVERZITA KARLOVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

NACISTICKÁ OKUPACE ČESKÉHO POHRANIČÍ
A ČESKÝCH ZEMÍ A JEJÍ DŮSLEDKY PRO
CÍRKEVNÍ SPRÁVU

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera

Michal Prokop
ročník 5.
Gorazdova 1970/10
Praha 2 - 12000

Prohlášení o původnosti diplomové práce:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Michal Proch

OBSAH

Úvod	3
1. Situace před mnichovskou konferencí	5
1.1. Německá říše a Apoštolský stolec	5
1.2. Německá říše a církev	6
1.2.1. Evangelische Kirche, die Deutschen Christen a die Bekennende Kirche	6
1.2.2. Hitlerova proticírkevní politika	7
1.3. Stav církví v Československu před okupací	9
2. Od mnichovské konference k Protektorátu	11
2.1. Mnichovská konference a její výsledky	11
2.2. Důsledky mnichovské konference pro církevní správu	12
2.2.1. Správa arcidiecézí a diecézí v důsledku mnichov- ských událostí	12
2.2.2. Změny u ostatních církví	17
2.3. Události v sudetské župě a na zbývajícím území ČSR	19
2.3.1. Situace na okupovaném území	19
2.3.1.1. Vznikající německý aparát	19
2.3.1.2. Křišťálová noc	21
2.3.2. Tzv. Druhá republika	22
3. Vznik Protektorátu Čechy a Morava	24
3.1. Protektorát v roce 1939	24
3.2. Vznik Protektorátu a židé	26
3.3. Německá správa a dohled nad církvemi v Protekto- rátu	27
3.4. Postavení církví v Protektorátu	30
3.5. Mezikonfesní vztahy jednotlivců v Protektorátu	32
3.6. Další změny v církevní správě	34
4. Otevřený boj nacistů s církví	35
4.1. Omezování církví	35
4.1.1. Omezování v oblasti financí a členství v NSDAP	37
4.1.2. Snaha ovládnout mládež	39
4.1.3. Vystupování z církví	42
4.1.4. Další protináboženská perzekuce	42
4.1.5. Oblíbenost církve	44
4.2. Spory mezi nacistickým Německem a Svatým stolicem	45
5. Období působení zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a následky jeho politiky	48
5.1. Heydrich a jeho spolupracovníci	48
5.2. Proticírkevní politika	49
5.2.1. Perzekuce	49
5.2.2. Snaha o využití církví	49
5.3. Důsledky atentátu na R. Heydricha	50
6. Pravoslavná církev za okupace	52
6.1. Struktura církve	52
6.2. Spor v církvi	52
6.3. Okupace a pravoslaví	53
6.3.1. Příchod nacistů	53

6.3.2. Česká pravoslavná eparchie a Berlín	54
6.3.3. Zánik české pravoslavné eparchie	56
7. Okupace a židé	59
7.1. Židé na území ČSR – v sudetské župě a Protektorátu	59
7.2. Správa	60
7.3. Židé a Národní souručenství	62
7.4. Terezínské ghetto	63
7.5. Židovské spolky	63
8. Ostatní církve	65
8.1. Českobratrská církev evangelická	65
8.2. Církev československá	67
8.3. Náboženská společnost československých unitářů	69
8.4. Jednota českobratrská	70
8.5. Bratrská jednota baptistů (Chelčického)	70
8.6. Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a	
ve Slezsku	70
8.7. Augsburská evangelická církev ve východním Slezsku	
v Československu	71
9. Odpor a odboj církví	72
Závěr	74
SEZNAM LITERATURY:	75
Přílohy	81

Úvod

V průběhu dvacátého století zažilo Československo vládu dvou totalitních režimů - nacismu a komunismu. Tato práce se zabývá obdobím nacistické okupace českého území a jejími důsledky pro církevní správu, tedy obdobím, které začíná po mnichovské konferenci v září 1938 a skončilo až osvobozením naší republiky spojeneckými vojsky. Ale dříve než se začnu zabývat touto dobou, je třeba objasnit samotný vztah Německé říše k církvím, zejména její styky s Apoštolským stolcem, kde důležitou roli hrají konkordát uzavřený roku 1933 mezi Německou říší a Svatým stolcem a dále pak encyklika *Mit brenender Sorge* (latinsky *Cum Cura ardentis*) z března 1937.

Uzavření mnichovské dohody znamenalo nejen ztrátu státního území, ale i odtržení církví od jejich farností, sborů apod., které se nacházely v pohraničních oblastech. Období od roku 1939 do roku 1945 bylo nejhorším obdobím v historii pro židovské obyvatelstvo.

Církev byla kontrolována takřka na každém kroku a docházelo k výraznému omezování jejich činností – např. omezování náboženské výuky, o kterém bude v této práci také pojednáno.

Podle statistických údajů z roku 1930 bylo nejvíce lidí příslušníky církve římskokatolické a to asi 73,8% Čechů a plných 91,5% Němců. K Církvi československé, nově vzniklé po první světové válce, se hlásilo 10,6% Čechů, k evangelickým církvím 4,6% Čechů a 3,9% Němců. Ve Slezsku se 60,8% občanů polské národnosti hlásilo k římskokatolické církvi a 37,5% k evangelickým církvím. V českých zemích bylo 10,2% Čechů a 2,7% osob německé národnosti bez vyznání.¹⁾ Podle sčítání lidu v říšské župě Sudety z května roku 1939 bylo 88,5% lidí příslušníky katolické církve a 5,4% evangelické církve.²⁾

¹⁾ BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 15

²⁾ BESIER, Gerhard (ed.), Zwischen „nationaler Revolution“ und militärischer Aggression: Transformationen in Kirche und Gesellschaft 1934-1939, München, 2001, s. XIX

V průběhu okupace docházelo k zásahům proti církvím, duchovním i věřícím. Jedním z ideologických projevů, který jednoznačně vystihuje vztah nacionálních socialistů k církvím a jejich pohrdání křesťanstvím jako takovým, je ten, ve kterém tajemník Adolfa Hitlera Martin Bormann v roce 1941 označil nacionální socialismus za neslučitelný s křesťanstvím.

Za druhé světové války byla snaha omezovat činnost církví a Česká pravoslavná eparchie byla v roce 1942 dokonce zrušena po právní stránce. Velké strasti si prožila jak židovská obec, tak i všichni židovského původu, jejíž likvidace patří k nejodpornějším zločinům, které historie pamatuje.

1. Situace před mnichovskou konferencí

1.1. Německá říše a Apoštolský stolec

Dne 20.7.1933 podepsali Franz von Papen a nuncius Eugenio Pacelli Říšský konkordát a k jeho ratifikaci došlo 10.9.1933. Tento rámcový konkordát byl jakýmsi završením, kterému předcházelo uzavření jednotlivých zemských konkordátů – 1924 - bavorský konkordát, 1929 - pruský konkordát a 1932 - bádenský konkordát. Hned po jeho podpisu však nacisté začali s tzv. tichým bojem proti církvím.^{3]} Jednalo se o jednu z prvních mezinárodních smluv Hitlerovy vlády, která jej použila ve své propagandě. NSDAP měla především zájem na umlčení katolických kritiků a oslabení nedůvěry části katolického obyvatelstva.^{4]} Zatímco církve dodržovala konkordát, tak Hitler plnil jeho ustanovení, jen když to pro něj bylo výhodné. Na neustálé porušování smlouvy reagoval papež Pius XI. vydáním encykliky „Mit brennender Sorge“ („S palčivou starostí“), jejímuž vydání předcházely ostré diplomatické nóty Svatého stolce.^{5]} „Encyklika reaguje na zcela otevřený „kulturní boj“, který v Německu propukl krátce po sjednání konkordátu (a jemu navzdory) pod záminkou „odnáboženštění veřejného života“ a který zahrnoval zákazy církevních (zejména mládežnických) spolků, zákaz výuky náboženství ve školách, represe vůči církevnímu tisku, zákazy kázání, útoky na řeholní společnosti a stále rozsáhlejší zatýkání duchovních a aktivních laiků.“^{6]} „V této encyklice ze dne 14.3. 1937 papež hovoří o katolické církvi v nacistické totalitní Německé říši, vysvětluje důvody, které vedly Apoštolský stolec k uzavření konkordátu a měly za cíl zajistit podmínky náboženského a církevního života v zemi. V žádném případě se nejednalo o smlouvu na podporu nacistické ideologie a spolupráci s totalitním režimem. Papež také v encyklice poukazuje na naprostý ideový rozdíl mezi křesťanskou naukou a nacistickou ideologií, která manipulovala s náboženskými a

^{3]} Cf. Kolektiv autorů právnické fakulty UK, Dějiny evropského kontinentálního práva, Praha, 2004, s. 164-165

^{4]} http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD%C5%A1sk%C3%BD_konkord%C3%Alt

^{5]} HRDINA, Ignác Antonín, Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA, Praha, 2006, s. 173-174

^{6]} ibid., s. 174

mravními hodnotami a zneužívala je. Téhož roku přistoupil Svatý stolec k novému rozhraničení slovenských diecézí.“^{7]}

Platnost Říšského konkordátu nebyla rozšířena na nově získaná území Rakouska a sudetské župy. Církvi to způsobilo mnohé těžkosti, například při výuce náboženství nebo při placení katechetů na státních školách.^{8]}

1.2. Německá říše a církve

Adolf Hitler několikrát označil - spolu se židy, levicovými hnutími apod. - církve za jedno z největších nebezpečí nového Německa. Dříve než však proti církvi zakročil, chtěl ji využít, aby získal podporu německého obyvatelstva.

1.2.1. Evangelische Kirche, die Deutschen Christen a die Bekennende Kirche

V rámci Evangelische Kirche (dále jen EvK) začala vznikat uskupení, jejichž cílem bylo sloučit křesťanství a národní socialismus. Nejvýznamnějším z těchto uskupení bylo Hnutí věřících Němečtí křesťané = Glaubensbewegung Deutsche Christen (dále jen DC). Původně mělo nést název Evangeličtí národní socialisté, ale ten Hitler zakázal. K stoupencům DC patřilo asi 20% farářů. Cílem této církevně politické odnože NSDAP bylo získat evangelickou církev pro nacisty a snaha sloučit stávajících 29 církví Německého evangelického církevního svazu do jedné říšské církve. Němečtí křesťané se rychle dostali do vedení řídicích orgánů církve. V září 1933 vzniklo v rámci EvK opoziční hnutí proti politice DC. Jednalo se o Ochranné sdružení farářů a založil ho pastor Martin Niemöller. Zajímavostí je, že mnoho jeho členů bylo zároveň členy DC (někteří i NSDAP či SA). 27.9. 1933 byl ve Wittenbergu jednomyslně zvolen říšským biskupem Hitlerův přívrženec – Ludwig Müller.^{9]}

^{7]} Cf. KONÍČEK, Jiří, Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993, Olomouc, 2005, s. 128-129

^{8]} MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), Praha, 1998, s. 30

^{9]} Cf. HOLÁ, Ivona, <http://www.distance.cz/rocnik6/cislo1/12.htm>

„Proti snahám a zásahům do nauky a organizace evangelické církve a na obranu Židů vytvořil větší počet evangelických teologů Vyznávající církev.“^{10]}

Na jaře 1934 se opět začala dávat dohromady opozice proti DC. Na synodu z 29. až 31. května 1934 v Barmenu zformulovali luteráni, reformovaní a unionované zemské církve „teologické prohlášení k přítomné situaci Německé evangelické církve“. Bylo zde ustanoveno, že na základě ústavy z července 1933 je pouze Vyznávající církev = Bekennende Kirche (dále jen BK) oprávněna k tomu, aby jednala jménem Německé evangelické církve (die Deutsche Evangelische Kirche). BK vznikla cíleně jako protiorganizace k zemským církvím DC a říšskému biskupovi. Řídící funkce vykonávaly bratrské rady v čele s říšskou bratrskou radou. Reakci na Barmenskou deklaraci představoval tzv. Ansbacher Ratschlag.^{11]}

Na synod v Barmenu navázal 2. vyznavačský synod mezi 19. - 20.10. 1934 v Berlíně-Dahlemu. „Synod uvedl do praxe nouzové církevní právo a vyslal všem obcím příkaz, aby se vyhradně držely direktiv BK. Za spolupráce luteránských biskupů bylo v listopadu 1934 ustaveno předběžné církevní vedení (Vorläufige Kirchenleitung, VKL).“^{12]}

„Další synody vyznávající církve se konaly 4. - 6.6. 1935 v Augsburgu a v únoru 1936 v Oyenhausenu, kde se ale nepodařilo zabránit rozpadu BK do dvou skupin. První se zformovala v Radu Evangelicko-luteránské církve v Německu a zahrnula ty luteránské církve a bratrské rady dalších církví, které se nebránily spolupráci se státními církevními výbory. Druhá skupina kolem Niemöllera to zakazovala. V jejím rámci vzniklo, poté co zaniklo první VKL, druhé VKL, které řídila Vyznávající církev Staropruské unie.“^{13]}

1.2.2. Hitlerova proticírkevní politika

Jakmile Hitler získal podporu církve, došlo v Německu k uplatňování řady proticírkevních opatření. Postupně byly

^{10]} Kolektiv autorů právnické fakulty UK, Dějiny evropského kontinentálního práva, Praha, 2004, s. 165

^{11]} HOLÁ, Ivona, <http://www.distance.cz/rocnik6/cislo1/12.htm>

^{12]} ibid.

^{13]} ibid.

zakázány spolky a organizace mládeže pod církevní správou, následovalo omezování a někdy i zakazování vyučování náboženství ve školách, odebírání finančních prostředků církevním sociálním a charitativním institucím, dohled nad církevním tiskem. Netrvalo dlouho a nastalo zatýkání duchovních i věřících.

V roce 1936 začaly hospodářské procesy s řádovými komunitami a také se odehrály první procesy, jejichž cílem bylo zdiskreditovat církev před veřejností – 11.4. 1937 byl odsouzen kaplan Joseph Rossaint k 11 letům vězení za údajný katolicko-komunistický komplot. V roce 1937 byl gestapem zatčen evangelický pastor a člen Vyznávající církve Paul Schneider. Po svém zatčení byl odvezen do koncentračního tábora v Buchenwaldu, kde byl také 18.7. 1939 zavražděn.^{14]}

Do konce roku 1939 byly zrušeny poslední církevní školy a množství klášterů. Byly rušeny katolické vysoké školy a teologické fakulty – jako první byla zrušena teologická fakulta v Mnichově. Teologické fakulty měly být nahrazeny fakultami pro nauku o rase. V souvislosti s tímto jednáním postupně rostla církevní kritika státu, a to kupříkladu v kázáních kněží. Podobné jednání nacistů vůči církvím se odehrávalo na získaných územích, tedy i v českém pohraničí.^{15]}

Pro náboženské záležitosti bylo v Říši zřízeno ministerstvo pro církevní záležitosti poté, co byly z kompetencí úřadu pro církevně politické záležitosti (spadal pod ministerstvo vnitra) vyňaty právě náboženské záležitosti. Ministrem se stal Hans Kerrl, který ministerstvo vedl do konce roku 1941. Náležely mu všechny záležitosti týkající se církevního života, ale jeho hlavním úkolem bylo sjednocení německých evangelických církví a překonání odporu Vyznávající církve. Po Kerrlově smrti nový ministr jmenován nebyl a úřad spravoval státní tajemník Martin Bormann. Ten se pokoušel působit na německé veřejné mínění, aby souhlasilo s tvrdým postupem proti církvím. Zejména vystupoval proti katolickým řádům. Bormann dával

^{14]} Cf. BESIER, Gerhard (ed.), Zwischen „nationaler Revolution“ und militärischer Aggression: Transformationen in Kirche und Gesellschaft 1934-1939, München, 2001, s. 129

^{15]} FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Praha, 2001, s. 58-59

příkazy ke konfiskaci majetku církví ve prospěch institucí nezbytných pro vedení války.^{16]}

Nařízení o ochraně státu a národa z 28. února 1933 mělo velký význam pro proticírkevní akce, jelikož jím bylo zrušeno ústavně zaručené právo na ochranu svobody. Dne 12. a 26.4. 1934 říšský ministr vnitra vydal pokyny o ochranné vazbě. 25.1. 1939 také přenesl právo uvalit ochranou vazbu výlučně na gestapo. Gestapo se tak stalo nezávislým na ministerstvu vnitra a nemuselo od něj žádat souhlas se zatýkáním. Toho bylo využito i při perzekuci církví a jejich duchovních.^{17]}

1.3. Stav církví v Československu před okupací

2.2. 1928 byl mezi Svatou stolicí a Československou republikou uzavřen Modus vivendi.

V českých zemích patřily k uznaným církvím před druhou světovou válkou Katolická církev (všech ritů), Církev pravoslavná, Českobratrská církev evangelická, Augsburská církev evangelická ve východním Slezsku v Československu, Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Starokatolická církev, Jednota bratrská, Církev československá (dnes Církev československá husitská), Náboženská společnost československých unitářů, Židovské náboženské obce. Dále byli v rámci uznání oprávnění vytvářet vlastní organizaci mohamedáni^{18]} (hanefitský ritus), ale nakonec nedošlo k jejímu vzniku.^{19]} Na našem území také existovaly Jednota českobratrská (dnes Církev bratrská), Bratrská jednota baptistů, Evangelická církev

^{16]} Cf. RADVANOVSÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945* sv.8, Ústí nad Labem, 2004, s. 123

Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 74

^{17]} FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 61

^{18]} „Islámská náboženská společnost hanefitského obřadu, byla pro Království a země na říšské radě zastoupené (Předlitavsko) uznána zákonem č. 159/1912 ř. z. a pro Uhersko zákonným článkem XVII: 1916. Oba tyto zákony byly na základě recepčního zákona z roku 1918 účinné v příslušných částech nově vzniklého Československa, a to až do 1. listopadu 1949, kdy je zrušila obecná derogační klauzule § 14 zákona č. 218/1949 Sb. Jediné právo, které nebylo přiznáno, je právo oddávat a vést matriky. Správa manželských a matrikových záležitostí muslimů zůstává podobně jako u osob bez vyznání vedena státními orgány podle zák. č. 51/1870 ř.z.“, TRETERA, Jiří Rajmund, *Právní postavení islámské menšiny v České republice*, in *Náboženská Sloboda a jej aspekty: Islam v Eúrópe*, Bratislava, 2005, s. 112

^{19]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 52

metodistická, ale těm bylo státní uznání vnuceno až na počátku padesátých let minulého století.^{20]}

Po občasných sporech mezi Československem a Apoštolským stolcem, se jejich vzájemné vztahy vrátily na původní dobrou úroveň. Bylo to způsobeno nejen vyřešením jejich předešlých problémů, ale také obdobným anebo shodným pohledem Svatého stolce a ČSR na mezinárodní problémy. Svatý stolec sledoval, stejně jako československý stát, s obavami ohrožení míru ze strany nacistického Německa. Své přátelství demonstrovaly v polovině roku 1935. Mezi 28. - 30. červnem 1935 se v Praze konal eucharistický kongres nazývaný také celostátní katolický sjezd. Jednalo se o první slavnost tohoto druhu konanou v ČSR a měla plnou podporu ze strany politických představitelů státu. Sjezdu se účastnili věřící všech národů Československa a Apoštolský stolec zde zastupoval papežský legát - pařížský arcibiskup a kardinál Jean Verdier. Na kardinálovu mši na strahovském stadionu dorazila celá československá vláda. V říjnu téhož roku byl novým nunciem v Československu jmenován Mons. Francesco Xaverius Ritter. Dalším důkazem dobrých vztahů se v listopadu 1935 stalo jmenování pražského arcibiskupa Karla Kašpara kardinálem.^{21]} V prosinci 1935 při volbě nového prezidenta katolické strany rozhodly volbu ve prospěch E. Beneše.^{22]} Tehdy Jozef Tiso a ostatní poslanci ľudové strany uposlechli důtklivého pokynu Mons. Rittera a podpořili svými hlasy E. Beneše.^{23]} ?

^{20]} TRETERA, Jiří Rajmund, Stát a církev v České republice, Kostelní Vydří, 2002, s. 89-90

^{21]} HALAS, František X., Fenomén Vatikán, Blansko, 2004, s. 567

^{22]} KADLEC, Jaroslav, Přehled církevních dějin II., Řím, 1987, s. 249

^{23]} HALAS, František X., Fenomén Vatikán, Blansko, 2004, s. 568 - ?

2. Od mnichovské konference k Protektorátu

2.1. Mnichovská konference a její výsledky

Mnichovská konference se konala ve dnech 29. - 30.9. 1938 za účasti vedoucích představitelů čtyř velmocí – tedy Německa, Itálie, Velké Británie a Francie. Zástupci Československé republiky nebyli vůbec připuštěni k jednání a byla jim předložena až konečná mnichovská dohoda. Ta přikazovala Československu odstoupit Německu pohraniční území s převahou německého obyvatelstva – Hitler požadoval použití tzv. godesberské linie, tedy kritérium majority 51% německou převahou podle sčítání z roku 1910, popřípadě podle statistického odhadu z roku 1918.^{24]}

Území naší republiky bylo rozděleno do čtyř pásem, která měla být postupně obsazena německou armádou. Ve dnech 1. - 2. října bylo obsazeno tzv. 1.pásmo v jižních Čechách a na jižní Moravě, 2. - 3. října 2.pásmo v severních Čechách, 3. - 5. října 3.pásmo v západních Čechách a 6. - 7. října 4.pásmo na severní Moravě a ve Slezsku. V téže době se v Berlíně jednalo o vymezení V. pásma, které také mělo být charakterizováno převahou německého obyvatelstva. Toto pásmo bylo mezinárodním výborem určeno 5.října. Ve stejné době bylo okupováno celé Těšínsko Polskem.^{25]}

Německá říše nakonec získala území patřící Československé republice o rozloze přes 29tis. km² a přes 3,5mil československých obyvatel. Největší část tohoto území byla začleněna do nově utvořené říšské župy Sudety. Zbytek okupovaného českého pohraničí byl připojen přímo k Německu – k Hornímu Slezsku (Hlučínsko), Dolnímu Bavorsku a rakouským župám Dolní a Horní Dunaj. Těšínsko prozatím připadlo Polsku, ale jen do jeho obsazení německou armádou.

Říšská župa Sudety se skládala ze tří vládních obvodů a to, karlovarského, ústeckého a opavského.

2. Fojdela
me!

^{24]} Cf. BARTOŠ, Josef, Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945, Praha, 1986, s. 14

^{25]} BARTOŠ, Josef, Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945, Praha, 1986, s. 13-14

2.2. Důsledky mnichovské konference pro církevní správu

Mnichovská dohoda měla vliv nejen na územní velikost Československé republiky, ale výrazně byla ovlivněna i církevní organizace, jak katolická, tak i ostatních církví.

2.2.1. Správa arcidiecézí a diecézí v důsledku mnichovských událostí

Každá diecéze (arcidiecéze) v českých zemích byla také odloučena od některých farností, které se ocitly na německém území. Pro tato odloučená území byla nedlouho po obsazení pohraničních oblastí zavedena přechodná církevní správa. Byly zřízeny generální vikariáty pro okupované území. Sídla těchto vikariátů byla v místech jejich správců. Protože litoměřická diecéze byla i se sídlem biskupa připojena z větší části k sudetské župě, byl generální vikariát pro zbylou část zřízen na území Protektorátu. - ČSR

Pro zbývající území litoměřické diecéze byl od 1. ledna 1939 vytvořen generální vikariát, který měl původně sídlo v Libochovicích, později v Kováni na Mladoboleslavsku a v Krnsku. Správou tohoto vikariátu byl v letech 1938 - 1939 pověřen svatoštěpánský litoměřický kanovník Mons. Dr. Adolf Šelbický právě se sídlem v Libochovicích, mezi roky 1939-1944 jej spravoval farář v Kováni Mons. Josef Kuška a v letech 1944-1945 farář v Krnsku na Mladoboleslavsku Dr. František Vlček.^{26]} „Z přehledu v Catalogu cleri z roku 1941 vyplývá, že v odtrženém území byl samostatný generální vikariát v Litoměřicích v čele s Mons. Franzem Wagnerem (náleželo do něj 21 venkovských vikariátů, jedno proboštství, pět arciděkanství, 29 děkanátů, 302 farností a osm expozitur, dále 13 beneficiátů a 536 světských a 110 řádových kněží, u nichž pracovalo 279 kaplanů).“^{27]} Litoměřickým biskupem byl po celé období okupace Antonín Alois Weber.

^{26]} BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 23

^{27]} MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 118

*) proč jen gen. vikariáty,
proč ne rovnou apoštolská
administratury?

V pražské arcidiecézi byl 30. listopadu 1938 zřízen generální vikariát (schlackenwerthský) se sídlem v Ostrově nad Ohří a jeho generálním vikářem byl v březnu 1939 jmenován dosavadní arcibiskupský komisař (od 30. listopadu 1938) Karl Bock. V čele arcidiecéze stál až do své smrti (21. dubna 1941) pražský arcibiskup kardinál Karel Kašpar. Po kardinálově smrti diecézi spravoval kapitulní vikář Bohumil Opatrný.^{28]}

V královéhradecké diecézi byl 21. října 1938 vytvořen generální vikariát v Trutnově (Trauttenau) a generálním vikářem se stal 16. září 1939 trutnovský arciděkan Richard Popp (od 21. října 1938 byl biskupským komisařem). Královéhradeckým biskupem byl ThDr. Mořic Pícha.^{29]}

Generální vikariát brněnské diecéze měl sídlo v Mikulově (Nikolsburg) a byl zřízen 13. listopadu 1938. „Biskup Josef Kupka váhal jmenovat nového generálního vikáře a učinil tak až 17. 11. 1938, kdy se jím stal infulovaný probošt mikulovské kapituly ThDr. Franz Linke, rodák z Krnova. Na území německého generálního vikariátu byla dvě arcikněžství – Mikulov se čtyřmi děkanstvími a 102 115 katolíky, a Znojmo – rovněž se čtyřmi děkanstvími a 76 145 katolíky. V Mikulově stál v čele nový generální vikář a probošt Franz Linke, ve Znojmě děkan Johann Riedel.“^{30]} Biskup Josef Kupka zemřel 20. 6. 1941 na vizitační cestě v Nové Říši. V letech 1941 – 1946 spravoval biskupství kapitulní vikář Dr. Josef Kratochvíl. Biskupské funkce vykonával olomoucký světící biskup Stanislav Zela. 29. prosince 1944 Mons. Franz Linke zemřel a provizorním administrátorem generálního vikariátu byl jmenován ThDr. Johann Zabel (dosud farář v Litobratřicích).^{31]}

Olomoucká arcidiecéze zřídila pro zřízenou sudetskou část olomouckého arcibiskupství generální vikariát 2. listopadu 1938 se sídlem v Brančicích (Branitz), které se nacházely mimo původní státní hranici Československé republiky. Správou tohoto generálního vikariátu byl pověřen

^{28]} Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 22-23, 35

Cf. KETTNER, Jiří, Dějiny pražské arcidiecéze v datech, Praha, 1993, s. 126-127

^{29]} Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 24,

^{30]} Kolektiv autorů, Biskupství brněnské, Brno, 2000, s. 32-33

^{31]} Cf. <http://www.biskupstvi.cz/historie/biskupove2.html#13>

Cf. Kolektiv autorů, Biskupství brněnské, Zlín, 2000, s. 33

Cf. JANDLOVÁ, Martina, Brněnská diecéze (1777 – 2007): historie a vzpomínky, Brno, 2006, s. 19

P. Joseph Martin Nathan. Olomouckým arcibiskupem byl ThDr. Leopold Prečan. Dvě části vratislavské arcidiecéze, které se nacházely na našem území – Těšínsko a Javornicko, prošly podstatným vývojem. Po odstoupení pohraničních území – 1938 - přešlo Javornicko do dočasné správy vratislavského arcibiskupství. Nedlouho po mnichovské konferenci byla východní část československého Těšínska obsazena Polskem a ta část Těšínska, dosud podléhající vratislavské arcidiecézi, ale nacházející se na území budoucího Protektorátu (po Mnichovu území Česko-Slovenska), se dostala pod dočasnou správu olomoucké arcidiecéze jako komisariát. Komisariát byl spravován arcibiskupským komisařem Mons. Karlem Tesarčíkem, farářem z Vratimova.^{32]}

Největší komplikace však nastaly v českobudějovické diecézi a došlo až ke konfliktu, jelikož českobudějovický biskup Šimon Bárta nesouhlasil s tím, aby odtržené území bylo rozděleno do 4 sousedních německých biskupství – v Řezně, Pasově, Linci a St. Pöltenu. A tak biskup Šimon Bárta 15. listopadu 1938 jmenoval pro správu odtržených území diecéze biskupského komisaře, kterým se stal vyšebrodský opat Tecelin Jacksch. Ten byl ale německou policií zatčen a následně uvězněn. Jeho zastupováním byl pověřen opat Dr. Dominik Kaindl. Na nátlak státních orgánů byl komisariát rozdělen do čtyř částí, které byly přikázány do správy přílehlých německých a rakouských diecézí. Diecéze v St. Pölten nejdříve obdržela dva od sebe oddělené obvody – Nová Bystřice a Nové Hrady. Novohradsko bylo 1. ledna 1940 vyčleněno z diecéze St. Pölten a předáno do správy lineckého biskupství, ve Vyšším Brodě (Hohenfurth) byl zřízen generální vikariát.^{33]} Ani biskup Šimon Bárta se nedožil konce okupace, zemřel již 2. května 1940 (až 25.6. 1947 byl českobudějovickým biskupem jmenován ThDr. Josef Hlouch).

^{32]} Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 20, 25-27

^{33]} Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, Stát a církev v České republice, Kostelní Vydří, 2002, s. 39-40

Cf. KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 431

Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 20, 23, 35

Cf. KADLEC, Jaroslav, Českobudějovická diecéze, České Budějovice, 1995, s. 40

Litoměřická diecéze měla v roce 1938 celkem 446 farností, z nichž bylo odtrženo 342 farností. Pražská arcidiecéze v roce 1938 zahrnovala 619 farností a z těch bylo na odstoupeném území 214 farností. Královéhradecká diecéze musela zřídit generální vikariát pro 115 farností z celkového počtu 466 farností v roce 1938. Olomoucké arcidiecézi zůstalo na našem území 383 farností z původních 653. Českobudějovická diecéze měla na území republiky o 134 farností méně (z 432). Brněnskou diecézí bylo odstoupeno nacistickému Německu 104 farností a diecézi zůstalo 373 farností. Nejméně farností připadlo Říši z arcidiecéze Vratislav – Breslau – a to 97 farností.^{34]}

Územní rozdělení postihlo řády i kongregace. Do roku 1938 žili v klášterech řeholníci a řeholnice různých národností. Po mnichovské dohodě mohli v klášterech v odtrženém území nadále zůstat pouze ti řeholníci a řeholnice, kteří byli německé národnosti. Německo se do konce druhé světové války žádným způsobem nepokusilo přizpůsobit hranice diecézí hranicím nacistického Německa.^{35]}

Územní změny se tedy týkaly nejen světské duchovní správy, ale i struktury řeholí. Dotčena byla i nejstarší česká řeholní komunita – benediktinský klášter Břevnovsko-broumovský. Broumovská část kláštera se skládala zejména z Němců, kteří podporovali henleinovce. Břevnovská část – z většiny česká – měla naopak kladný vztah k ČSR. Z tohoto důvodu se česká strana snažila, aby byla komunita rozdělena na dva kláštery (každý s vlastním představeným). V důsledku událostí, které nastaly po mnichovské konferenci, byly dosud spojené řeholní domy na podzim r.1938 roztrženy. Této situace využila břevnovská část kláštera a zbavila se nepříjemného německého tlaku z Broumova. „3. ledna 1939 se podařilo zákrokem nového převora P. Anastáze Opaska u papeže Pia XI. Broumov a Břevnov prohlásit za samostatné kláštery a břevnovský klášter byl podřízen přímo Apoštolskému stolci. Členové kláštera se mohli rozhodnout pro jeden z klášterů a to mělo za následek, že byl prakticky vyloučen uvnitř břevnovského řeholního společenství německý vliv. Jinak byla situace

^{34]} KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s.447 a n.

^{35]} MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 120

v česky osazených protektorátních klášterech obtížná. Mnohdy byly kláštery popřípadě jejich členové perzekuováni. V červenci 1941 byl gestapem např. zlikvidován benediktinský klášter Emauzy. Německé klášterní komunity zůstávaly samozřejmě nedotčeny.^{36]}

Svatý stolec ani v této chvíli nezrušil konkordát mezi Československem a Apoštolským stolcem (Modus vivendi). Němečtí biskupové se řídili direktivami Apoštolského stolce a respektovali důsledně výkon pravomocí českých a moravských ordinářů. Pražský arcibiskup kardinál Kašpar se obrátil na předsedu německé biskupské konference kardinála Bertrama s prosbou, zda by se generální vikáři českých a moravských částí diecézí v Německu mohli účastnit zasedání a porady německých biskupů ve Fuldě. Tato prosba však byla zamítnuta a dokonce ani litoměřický biskup Antonín Alois Weber se těchto konferencí nezúčastnil.^{37]} Stejně jako v anektovaném Rakousku, tak i v sudetské župě, vzniklo jakési právní vakuum mezi státem a církví, protože Modus vivendi z roku 1928 ztratil platnost a Říšský konkordát z roku 1933 na těchto území neplatil.

Na konci roku 1938 se objevila myšlenka o zřízení vlastní církevní provincie pro sudetskou župu a další odtržená pohraniční území. Návrh předložil profesor Adolf Kindermann. Sídlem mělo být litoměřické biskupství – právě za tímto účelem povýšené na arcibiskupství - a nově zřízená biskupství v Chebu, Liberci, Opavě, Českém Krumlově a v Mikulově na Moravě. Alternativou návrhu bylo, že místo dvou biskupství budou zřízeny svobodné prelatury ve Vyšším Brodě (diecéze České Budějovice) a v Mikulově (diecéze Brno). Této myšlence však nebyl nakloněn biskup A.A. Weber.^{38]}

*J, Saldě rchardý
kruhovat
2 rohu 1933/34*

^{36]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 57-58

^{37]} MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), Praha, 1998, s. 30

^{38]} Cf. KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 430-431

Cf. RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.5, Ústí nad Labem, 2001, s. 71

Tabulka č.1: „Počet a procenta odstoupených farností ČSR po Mnichovu.“^{39]}

Diecéze	Počet farností do r.1938		Počet farností, které zůstaly		Počet odstoupených farností		Procenta odstoupených farností		Procenta z celkového počtu odstoupených farností	
	Počet	Pořadí	Počet	Pořadí	Počet	Pořadí	Počet	Pořadí	Počet	Pořadí
Praha	619	2	405	1	214	3	34,6	4	16,8	3
Litoměřice	446	5	104	6	342	1	76,7	2	26,8	1
Hr. Králové	466	4	351	4	115	5	24,7	6	9,0	5
Č. Budějovice	432	6	298	5	134	4	31,0	5	10,5	4
Olomouc	653	1	383	2	270	2	41,3	3	21,2	2
Breslau	97	7	--	7	97	7	100,0	1	7,6	7
Brno	477	3	373	3	104	6	21,8	7	8,1	6
Celkem	3190	-	1914	-	1276	-	40,0	-	100,0	-

2.2.2. Změny u ostatních církví

I ostatní církve – nejen církev katolická – byly ovlivněny novým ohrazením Československa. 13 sborů a asi 20tis. členů Českobratrské církve evangelické se ocitlo na okupovaném území (11 obcí v Čechách a 5 na Moravě bylo rozděleno hranicí). Jednota českobratrská měla na zabraném území 1 sbor, asi 12 stanic se 300 členy. Od Bratrské jednoty československých baptistů bylo odloučeno 11 sborů s četnými stanicemi. Církev metodistická měla v okupované oblasti 3 sbory s mnohými stanicemi a asi 1116 členů. Z 260 obcí Církve československé státem schválených se ocitlo celkem 31 mimo nové území republiky, z toho 19 na území sudetské župy, na polském území se nacházelo 6 náboženských obcí, které se po nacistické okupaci Polska dostaly do stejné situace jako obce v sudetské župě. Zbylých 6 obcí se nacházelo na území připojeném na podzim 1938 k Maďarsku. 56 farních obvodů Církve československé v Čechách a na Moravě bylo rozděleno. Po vyhlášení Slovenského štátu byla na Slovensku v dubnu 1939 zrušena ústava Církve československé, a to výnosem ministerstva školství a osvěty z 5.4. 1939 č. 25.731/39-V - tento výnos se stal po obnovení

^{39]} KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 447

republiky, stejně jako mnoho dalších normativních aktů, nulitním aktem. Tím ztratilo základ své existence dalších 9 obcí Církve československé na Slovensku. Naproti tomu Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nastalou situaci uvítala jako osvobození. Po připojení pohraničí k Říši zůstalo 11 početných sborů na zbylém českém území (pozdějším Protektorátu), které však byly řízeny ze sídla Německé evangelické církve v sudetské župě, tedy z Jablonce nad Nisou. V jejím čele stál prezident Erich Wehrenfennig (17 obvodů bylo rozděleno novou hranicí).^{40]} Sídlo starokatolické církve bylo nadále ve Varnsdorfu a v jejím čele stál biskup Alois Pašek.

I česká pravoslavná eparchie utrpěla ztráty – došlo k odloučení některých teritorií, a to např. od obce štěpanovské, brněnské, přerovské či dolnokounické. 1391 jejích členů žilo na okupovaném území. Celkem bylo zasaženo osm farních obvodů české pravoslavné eparchie. Jednotě bratrské nově vedená hranice přešla 3 farní obvody. Avšak jak Jednota bratrská, tak i česká pravoslavná eparchie nepočítaly s žádnou správní korekcí – zdůvodněno to bylo tak, že za hranicemi žijí jen jednotliví věřící.^{41]}

Velmi byla postižena i židovská obec, jelikož ihned po vzniku sudetské župy se začaly uplatňovat říšské zákony. Na území pozdější říšské župy Sudety žilo 24 480 obyvatel židovského vyznání a z nich se hlásilo 5270 k židovské národnosti. Např. v ústeckém obvodu se k izraelskému náboženství hlásilo 11 820 obyvatel, zatímco k židovské národnosti jen 2275 (údaje jsou z roku 1930). Statistika z roku 1938 udává, že na odtržených územích republiky žilo podle deklarované národnosti 8676 Židů, z toho na územích připadlých říši 6601 Židů.^{42]}

Za nacistické okupace byly církve jedinými vnitřně svobodnými institucemi.^{43]}

^{40]} Cf. ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s.81, 213, 226

Cf. KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 56
http://www.cesh.cz/new/dokumenty/ustava_web.pdf.

^{41]} Cf. MAREK, Pavel, Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Brno, 2004, s. 115

KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 56

^{42]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.2, Ústí nad Labem, 1998, s. 112

^{43]} TRETERA, Jiří Rajmund, Stát a církve v České republice, Kostelní Vydří, 2002, s. 30

Zajímavostí je, že ačkoli ^{analogicky} mnichovská konference, vídeňská arbitráž a zábor Těšínska znamenaly velký zásah do vnitřní organizace jednotlivých církví a náboženských společností, začalo se MŠaNO touto podstatnou změnou více zabývat až počátkem roku 1941, a to na základě zájmu říšského protektora z ledna tohoto roku. Jeho kultový odbor požádal ústředí církví a náboženských společností o předložení seznamu farností, jejichž obvody jsou dosud rozděleny hranicemi mezi Protektorátem a Německou říší a současně přikázal provést neodkladnou úpravu farních obvodů v souladu se stávající hranicí. Zpráva byla podána až na konci dubna 1941 a přesto nebyla úplná. Údaje o katolické církvi byly zpracovány odděleně od údajů ostatních náboženských organizací – ty byly zpracovány v druhém materiálu. Dvě z uznaných náboženských organizací – starokatolická církev a společnost českých unitářů – měly své farní obvody a tím hranice celé organizace ztotožněny právně i fakticky s hranicemi Protektorátu.⁴⁴¹

2.3. Události v sudetské župě a na zbývajícím území ČSR

2.3.1. Situace na okupovaném území

2.3.1.1. Vznikající německý aparát

Adolf Hitler vydal 1. října 1938 výnos o správě sudetoněmeckého území, podle něj přebíralo správu nad tímto územím po jeho obsazení Německo. V prvních týdnech bylo nově získané území pod vojenskou správou, přesně od 1.10. do 20.10.1938. U každé vojenské skupiny byl vedením civilní správy pověřen šéf civilní správy (CdZ), který z věcně odborného hlediska podléhal přímo vrchnímu veliteli, ale administrativně byl řízen říšským ministrem vnitra. S příchodem okupačních orgánů se samozřejmě objevují i první pokusy o omezování židů. V období vojenské správy se jednalo o vyloučení židů ze všech zastupitelstev a veřejných úřadů.

⁴⁴¹KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 56

V den ukončení vojenské správy dočasně vznikl Říšský komisariát pro sudetoněmecké záležitosti.^{45]} Na okupovaném území začal 14.10.1938 působit nový úřad Still- halterkomissar für Organisationen im sudetendeutschen Gebiet = úřad pro pověřování spolků a občanských organizací (dále jen STIKO). Jeho úkolem bylo přizpůsobit veřejný život nacistickému pojetí. Právě od tohoto dne podléhaly novému přezkoumání a schválení (novému povolení) činnosti všech dosud existujících spolků, organizací, nadací, fondů apod.. Působnost STIKO se nevztahovala na spolky pro stavbu a udržování kostelů, židovské náboženské obce či sdružení katolické církve, pokud byly ve sféře zájmů gestapa. Vše se odehrávalo pod vrchním dohledem a potvrzováním NSDAP.^{46]} Když STIKO zrušil v celé sudetské župě německý svaz charit (Charitas-Verband), zatímco v Rakousku byla tato charitativní instituce podřízena pouze úřadu pro blaho národa, projevil se asi poprvé nástup nacistů proti církvím v sudetské župě. Proti tomuto jednání protestovali nejen místní duchovní, ale i říšskoněmecké diecéze příslušná pro sudetoněmecká biskupství.^{47]}

30.10.1938 vydal Hitler nařízení o zřízení župy NSDAP Sudety. Župa zahrnovala území pozdější správní župy Sudety.^{48]} Župním vedoucím NSDAP v sudetské župě byl jmenován Konrád Henlein a jeho zástupcem K. H. Frank. Henleinovým úkolem bylo uskutečnit převedení dosavadní Sudetendeutsche Partei (dále jen SdP) do NSDAP. Ke konci listopadu (21.11.1938) byl vydán zákon o spojení sudetoněmeckého území s německou říší – avšak územně správní uspořádání této oblasti bylo upraveno až zákonem vydaným 23.3.1939 (platnosti nabyl 15.4.1939). 4.prosince 1938 se konaly doplňující volby do říšského sněmu na sudetoněmeckém území.

^{45]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.1, Ústí nad Labem, 1998, s. 100 a n.

^{46]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.1, Ústí nad Labem, 1998, s. 30, 100 a n.

^{47]} Cf. KURÁL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 432

^{48]} Zahrnovala asi 22 600 km² ze zabraného českého pohraničí – tedy 78% okupovaného území českých zemí. Zbylé území bylo připojeno přímo k Německu, jen Těšínsko připadlo dočasně Polsku. BARTOŠ, Josef, Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945, Praha, 1986, s. 18

Německé ministerstvo pro církevní záležitosti došlo krátce po vzniku sudetské župy k názoru, že náboženství obyvatelstva není příliš významné pro celkový politický vývoj. Řada duchovních na německé straně se totiž aktivně účastnila národnostního boje. Ministerstvo se obrátilo na SdP, protože působila v sudetské župě, aby získala hodnocení vlivu katolické církve na zdejší obyvatelstvo. SdP se ale soustředila jen na informace od kněží, kteří byli jejími členy^{49]} (49,3% katolických a 91,9% evangelických kněží bylo členy SdP^{50]}).

20.10.1938 se konala schůzka mezi říšským ministrem vnitra Frickem a litoměřickým biskupem Weberem o přizpůsobení církevního života a organizací litoměřické diecéze poměrům v Německu. Aby zajistil udržení katolické církve v diecézi navázal přímý kontakt s kardinálem Bertramem a v roce 1939 se k němu osobně dostavil.^{51]}

2.3.1.2. Křišťálová noc

Již před tzv. křišťálovou nocí byli židé napadáni na území budoucí sudetské župy - např. od září docházelo k masovým útokům v Krumlově, Opavě, Frývaldově, Chebu, Sokolově aj., „města Chomutov a Varnsdorf se už v září pyšnila tím, že jsou judenrein, bez Židů“.^{52]} Pogrom, který se odehrál v noci z 9. na 10. listopadu 1938 vypukl v celém Německu a ani okupované území, připojené k Říši, nebylo tohoto barbarského chování vůči židům ušetřeno. Jednalo se o zinscenované odvetné opatření za vraždu, jíž se dopustil židovský mladík^{53]} na německém diplomatovi v Paříži. Pogrom měl znaky výbuchu lidového hněvu, ale

^{49]} Cf. KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 428

Cf. MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 118

^{50]} BESIER, Gerhard (ed.), Zwischen „nationaler Revolution“ und militärischer Aggression: Transformationen in Kirche und Gesellschaft 1934-1939, München, 2001, s. XIX

^{51]} MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 119

^{52]} PĚKNÝ, Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha, 2001, s. 567

^{53]} Herszel Grynspan (17 let) chtěl zastřelit velvyslance hraběte Johannese von Welczeka, ale těžce zranil legačního radu Ernsta von Ratha (7.10. 1938). Chtl tak pomstít židy v Německu (mezi nimi i rodiče a sourozence) a upozornit na hrozné poměry, za nichž v Německu žijí. 9.10. 1938 von Rath skonal. Cf. LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, Město za mřížemi, Praha, 1964, s. 22 a n.

zorganizovali ho nacisté.^{54]} Celkem bylo vypáleno nebo zničeno 267 synagog (191 vypáleno a 76 demolováno) v celém Německu a okolo 30tis. židů bylo uvězněno v koncentračních táborech. V sudetské župě byly vypáleny či poničeny synagogy např. v Opavě, Teplicích, Falknově, Krnově, Liberci či Mostě. Ve zprávách se uvádí, že stejně jako na ostatním říšském území akce prováděly především SA – reprezentativním případem je zničení mariánskolázeňské synagogy. Dalším případem jsou i události v Karlových Varech – Zpráva Sopade uvádí, že členové Hitlerjugend vyváděli „jako posedlí“, židé byli také hnáni městem.^{55]}

Na přípravu těchto protižidovských pogromů upozorňoval šéf exekutivy berlínské centrály gestapa velitele všech služeben gestapa s tím, že se proti těmto akcím nesmí zasahovat. Současně byl vydán příkaz zajistit veškeré archivní materiály, které měly sloužit k evidování židů v rámci řešení židovské otázky.^{56]}

2.3.2. Tzv. Druhá republika

Mnichovská dohoda ovlivnila jak politickou situaci tak i územní rozsah Československého státu. Nové období v historii naší republiky netrvalo dlouho, jen od 30. září 1938 do 15. března 1939. Nedlouho po ztrátě rozsáhlého území v pohraničí se musela republika vyrovnat s další státoprávní úpravou. 22.11. 1938 došlo totiž k přijetí ústavního zákona č.299/1938 Sb. z. a n. o autonomii Slovenska a ústavního zákona č.328/1938 Sb. z. a n. o autonomii Podkarpatské Rusi. Edvard Beneš krátce po zářijových událostech odstoupil ze své funkce (5.10. 1938) a nedlouho poté odletěl do Londýna (22.10. 1938). 30. listopadu 1938 byl novým prezidentem republiky zvolen Emil Hácha. Po jeho zvolení byla jmenována nová československá vláda a předsedou vlády se stal Rudolf Beran a

^{54]} Cf. ZIMMERMANN, Volker, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, Praha, 2001, s. 89

Cf. PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha, 2001, s. 567

^{55]} ZIMMERMANN, Volker, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, Praha, 2001, s. 89

LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za mřížemi*, Praha, 1964, s. 23-24

^{56]} RADVANOVSKEJ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.2*, Ústí nad Labem, 1998, s. 121

zároveň byla jmenována autonomní vláda Slovenské země
(Slovenskej krajiny) a autonomní vláda Podkarpatské Rusi.

3. Vznik Protektorátu Čechy a Morava

3.1. Protektorát v roce 1939

V noci ze 14. na 15. března 1939 bylo Emilu Háchovi předáno ultimátum, které bylo vypracováno na Hitlerův příkaz ze dne 11.3. 1939. Hitlerovým výnosem ze dne 16.3. 1939 byl na území českých zemí (Slovensko vyhlásilo 14.března nezávislost) vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Podle tohoto výnosu byl Protektorát autonomním územím, které se spravuje samo. Zároveň vykonává svoje výsostná práva náležející mu v rámci Protektorátu „ve shodě s politickými vojenskými a hospodářskými potřebami Říše“. Vrcholným představitelem této autonomní správy - tedy státním prezidentem - byl Emil Hácha. Úřad říšského protektora byl svěřen do rukou Konstantina von Neuratha a státním sekretářem v Úřadu říšského protektora byl jmenován K. H. Frank. Právě v úřadě říšského protektora byly vytvářeny veškeré protektorovy normativní akty (například i předpisy upravující církevní záležitosti). S jednotlivými odděleními Úřadu byly sjednávány říšské zákony a nařízení, které měly platit i na území protektorátu podle nařízení ze 3.dubna 1939.^{57]}

Obsazení Prahy vyvolalo kritiku v německých církevních a liberálních kruzích, avšak tato kritika přišla pozdě.^{58]} Hned 15.března po obsazení Čech a Moravy proběhla akce Gitter (Mříž). Jednalo se o určitý preventivní zásah proti českému obyvatelstvu. Cílem akce bylo zejména zatčení německých emigrantů, některých politiků ČSR, židů a členů KSČ. Katolické církve a i ostatních církví se prozatím dotkla minimálně oproti akci ze září téhož roku nazvanou Albrecht der Erste. V průběhu akce Gitter bylo zatčeno asi 4639 osob a z nich asi 1500 posláno do koncentračního tábora Buchenwald. Akce Albrecht der Erste byla zahájena 1.zářím 1939, v týž den, kdy Němci napadli Polsko. Akce probíhala v celém Německu i Protektorátu a byla zaměřena na osoby, které bezpečnostní policie delší dobu sledovala a které podle ní představovaly nebezpečí pro Říši. Mezi

^{57]} MARŠÁLEK, Pavel, Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945, Praha, 1999, s. 18

^{58]} Cf. ČELOVSKÝ, Bořivoj, Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945, Ostrava, 1995, s. 27

sledovanými osobami bylo i nemalé množství kněží, a to zejména katolických. Zatčení byli mimo jiné například Karel Fanfrdla, kněz Starobrněnského kláštera sv. Augustina, či Josef Kupka, doktor teologie a biskup. Zadržení byli nejdříve krátce vězněni na území Protektorátu, a poté posláni do koncentračních táborů a zejména do koncentračního tábora v Dachau – právě v Dachau nacisté věznili za druhé světové války zatčené z řad kněží. Po intervenci protektorátní vlády a prezidenta Háchy byli někteří kněží propuštěni.^{59]}

Proti nacistické okupaci se konaly demonstrace – velkým národním protestem se stal 6. května 1939 převoz ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy. Možností jak dát najevo svůj nesouhlas byla účast na církevních akcích – poutích a církevních procesích. Církevní akce dávaly jedinou možnost, jak se zákonně shromažďovat, jelikož veškeré jiné aktivity byly zakázány. Například tradiční poutě na Říp, která se konala od 28. do 30. dubna 1939, se zúčastnilo na 90 000 Čechů a 13.8. 1939 poutě u Domažlic na sv. Vavřince asi 100 000 lidí. Monsignore Bohumil Stašek, katolický kněz vyšehradské kapituly, zde měl „pobuřující, nacionální řeč“ (Aufwühlende nationale Rede). Právě Stašek měl spolu s R. Medkem vlasteneckou řeč, když byly ukládány ostatky K.H. Máchy na vyšehradském hřbitově. Po vypuknutí války byly masové poutě dočasně zakázány.^{60]}

SD vytýkal katolické i českomoravské církvi mimo jiné agresivní kázání či zpěv národní hymny. Faráři českobratrské církve evangelické hovořili ve svých kázáních o „útisku a strážní doby“. 6. července 1939 se konalo procesí k Husovu památníku na Staroměstském náměstí, bylo organizováno českomoravskou církvi a církvi českobratrskou a i zde se dávalo najevo národní cítění.^{61]}

^{59]} Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 62-64

^{60]} Cf. BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha, 1999, s. 99

^{61]} *ibid.*

3.2. Vznik Protektorátu a židé

„V prvních týdnech okupace sledovali Němci vůči židům dvojznačnou politiku. Šířili sice antisemitskou politiku, ale otevřeně proti židům nevystupovali. Tento úkol, a zejména iniciativu v protižidovských akcích, přenechávali českým fašistům. Členové nacistické strany v Protektorátě totiž dostali od stranického ústředí v Mnichově instrukce, aby se nepřátelili s českými fašisty a aby nesužovali židy, protože existovaly obavy z protinacistické vzpoury.“^{62]}

Velice brzy došlo k prvním protižidovským projevům. Již v den vstupu německé armády na naše území byla vypálena synagoga ve Vsetíně a 30.3. 1939 se situace opakovala v Jihlavě. K dalším pogromům došlo v průběhu jara v Příbrami a v Dobříši. Na Moravě byli antisemité nejaktivnější a vypálili synagogy v Brně, v Olomouci či v Uherském Brodě.^{63]}

S největší pravděpodobností již 20.3. 1939 došlo k prvnímu pokusu o vypálení Staronové synagogy v Praze (plamen uhasil vítr). O pár měsíců později, na svátek šavuot (letnice), se odehrál druhý pokus, kdy byla vhozena bomba ze sousedního domu, ale nevybuchla. Antisemité také v Praze uspořádali 25. a 26. května 1939 protižidovské demonstrace, které byly ale veřejností ignorovány.^{64]}

21. června 1939 bylo vydáno nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě RP č. 14/39 o židovském majetku a v jeho § 6 byl vymezen pojem žida. Podobný předpis chystaly i protektorátní orgány, ale protože bylo vydáno toto nařízení, tak musela být v novém předpisu použita definice žida podle německé úpravy. Ale ani to neumožnilo protektorátním orgánům vyhlásit vládní nařízení č. 136 v roce 1939 – úřad protektora jeho vyhlášení pozdržel do února 1940.^{65]} „Obdobně si německé úřady zajistily vliv na organizaci židovského kultu. Vláda připravovala v druhé polovině r. 1939 nařízení jímž by Židé^{66]} byli soustředěni ve „Svaz židů“ s nuceným členstvím, což měla být samosprávná organizace pod kontrolou protektorátní vlády a

^{62]} ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945, in *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*, Praha, 1991, s. 32-33

^{63]} *ibid.* 33

^{64]} Cf. ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945, in *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*, Praha, 1991, s. 33

^{65]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 63-64

^{66]} sic v citované literatuře

mohla proto tak mít alespoň částečně ochranný význam pro protektorátní židovstvo.“⁶⁷¹ Protektor nařízení odmítl a v červenci 1939 byla zřízena ústředna pro židovské vystěhovalectví (dále kapitola 7.2.).⁶⁸¹

3.3. Německá správa a dohled nad církvemi v Protektorátu

Řízením církevní politiky byl v Protektorátu Čechy a Morava pověřen úřad říšského protektora, v jehož čele postupně stáli svobodný pán Konstantin von Neurath, SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, SS Obergruppenführer Kurt Daluege a bývalý říšský ministr vnitra Wilhelm Frick. Důležitou postavou byl tajemník říšského protektora Karl Hermann Frank⁶⁹¹ – od 28. března 1939 vyšší vedoucí policie a SS v Protektorátu Čechy a Morava a od roku 1943 státní ministr pro Čechy a Moravu.

Nejdůležitější roli v Protektorátu při uplatňování proticírkevních opatření měly nacistické bezpečnostní orgány. A to především Bezpečnostní policie (Sipo) a bezpečnostní služba (SD). Jejich úřady byly na našem území zřizovány zcela podle říšského vzoru. Nedlouho po vzniku Protektorátu a příchodu vojenských a bezpečnostních složek byly vytvořeny v Praze a Brně služebny gestapa (Staatspolizeistelle) a jejich pobočky (Dienststellen, později Aussendienststellen). Až do 1. září 1939 podléhaly berlínské centrále gestapa, která na základě návrhu velitele SD a Sipo při říšském protektorovi rozhodovala o zřizování venkovních služeben gestapa, komisariátů i stanic pohraniční policie. Od 1. 9. 1939 se v obou centrech změnila na řídicí úřadovny (Staatspolizeileitstelle). Organizovány byly podle říšského vzoru na tři hlavní oddělení: oddělení I. zpracovávalo osobní záležitosti úředníků a zaměstnanců a zabývalo se celkově vnitřní správou, oddělení II. vlastní exekutivou, kde referátu II B přímo podléhal Úřad pro církevní záležitosti (Kirchenangelegenheiten), zabývající se otázkou církví, oddělení III pak obranným zpravodajstvím. V létě 1943 došlo k jejich reorganizaci – došlo ke spojení

⁶⁷¹ KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 64

⁶⁸¹ ibid., s. 64

⁶⁹¹ Původně nepřilíš úspěšný karlovarský knihkupec, později zástupce Konráda Henleina

oddělení II. a III., vzniklo oddělení IV, které se zabývalo exekutivou a bylo podřízeno úřadu IV RSHA v Berlíně a jeho pobočce v Praze. Oddělení IV. bylo tvořeno jedenácti referáty, z nichž se referát označený IV 4a zabýval církevními záležitostmi, problematikou tzv. sekt, problematikou svobodných zednářů a různými formami spiritismu a okultismu. Referát označený IV 4b se zabýval otázkou židů a míšenců. 21. prosince 1944 došlo k další organizační změně, kdy se gestapo v Praze a v Brně sloučilo jako oddělení IV s kriminální policií (Kripo) jako oddělení V pod společným velením s názvem Der Kommandeur der Sicherheitspolizei. Jednotlivé referáty si ponechaly svá dosavadní označení.^{70]}

Církevními záležitostmi se vedle gestapa zabývala i Sicherheitsdienst (dále jen SD). Právě ta se až do roku 1942 zejména starala o problematiku církví, zatímco gestapo provádělo především zatýkání či domovní prohlídky. Právě bezpečnostní služba zajišťovala informace o jednotlivých představitelích církví. Ke sledování katolické církve působil v rámci SD úřad č.3, neboli Úřad katolické akce (Amt katholischen Aktionen). Jeho pracovníci sledovali kázání v kostelích, na poutích a také reakce věřících na pastýřské listy. SD vysílala své lidi třeba i ke zpovědi a jejich úkolem bylo přimět duchovního, aby se vyjádřil k nějaké politické otázce, což samozřejmě nebylo povoleno. Činnosti gestapa a bezpečnostní služby se od sebe lišily. Povinností SD byl zejména sběr informací, zpráv a důkazů skrz důmyslný systém monitorování členů církve. Tyto informace předávala policejním orgánům a ty následně zasahovaly. Ke své činnosti používala bezpečnostní služba informátory, kteří podávali zprávy o církevním dění v daném obvodu.^{71]} SD využívala k získávání důkazů zejména Němce, kteří ovládali český jazyk, jelikož nebylo mnoho českých katolíků, kteří by byli ochotni podávat informace.

Po roce 1942 převzalo veškerou agendu proti církvím gestapo. Bezpečnostní služba si ponechala běžnou zpravodajskou činnost v rámci soustavného sledování postojů obyvatelstva. Stejně jako dříve bezpečnostní služba i gestapo využívalo své zaměstnance a informátory. Ti se

^{70]} Cf. LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, Město za mřížemi, Praha, 1964, s. 135
 FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Praha, 2001, s. 58

^{71]} ibid., s. 59

účastnili církevních bohoslužeb, slavností či poutních procesí. Jejich úkolem bylo pečlivé sledování obsahu kázání a také si udržovat přehled o lidech, kteří se účastnili bohoslužeb. Také byli využíváni ve zpovědnicích nebo jako novicové v řeholních a řádových komunitách. Úkolem referátu bylo zejména získávání důkazů pro možné zakročení proti církvím a přípravné práce pro podchycení všech okolností k případnému rozpuštění církví.^{72]}

Existující kartotéční systém velmi ulehčoval sledování a perzekuci církví. Docházelo ke každodennímu a měsíčnímu poskytování informací mezi jednotlivými služebnami gestapa. To velmi usnadňovalo práci dalších stupňů gestapa. Zprávy se postupně dostávaly od venkovních služeben k řídicí úřadovně, zde byly zpracovány do jediné zprávy, která byla určena řídicí úřadovně. Řídicí úřadovna zprávu dále zasílala veliteli bezpečnostní policie a SD a také hlavnímu bezpečnostnímu úřadu Říše – Reichssicherheitshauptamt (dále jen RSHA) - do Berlína. Když se měsíční zprávy začaly tématicky členit, byly zprávy týkající se speciálně církví označovány písmenem B. Domovní prohlídky a zatýkání prováděly vždy jednotlivé referáty, pod které trestná činnost duchovních spadala. Nejdříve ale musely předložit příslušný spis církevnímu referátu. Církevní referát musel v případě zatýkání žádat o souhlas RSHA. Také v případě, kdy mělo být zakročeno proti různým církevním spolkům nebo klášterům, musel být poskytnut souhlas od RSHA a také od velitele bezpečnostní policie K. H. Franka.^{73]}

Německé bezpečnostní složky se snažily získat ke spolupráci i některé kněze. Nabízely jim určité výhody nebo jim vyhrožovaly fyzickým násilím popřípadě využívaly psychický nátlak. V získávání konfidentů však nebyly nijak úspěšné. Autoři F. Vašek a Z. Štěpánek uvádějí tři konfidenty z řad kněží, které měl brněnský církevní referát.^{74]}

Nacistické orgány také těsně spolupracovaly s organizací oblastních státních orgánů (Oberlandrátů) při zásazích proti církvím. Oberlandráty také sledovaly církevní poměry na

^{72]} Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Praha, 2001, s. 60

^{73]} FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Praha, 2001, s. 60

^{74]} ibid., s. 60-61

svém území a svými nařízeními měly podlamovat postavení církve ve společnosti. Nacistický pohlavár Reinhard Heydrich byl autorem plánu, jehož základem byl systematický výběr těch nejschopnějších a nacistické ideologii nejoddanějších osob z příslušníků Hitlerjugend. Ti měli pod falešnými jmény studovat bohosloví a Heydrich předpokládal, že za 15 – 20 let tito kněží obsadí vedoucí pozice v katolické církvi. Tento plán byl však prozatím odsunut na poválečné období.^{75]}

3.4. Postavení církví v Protektorátu

Po vyhlášení Protektorátu nebylo žádným předpisem určeno, že by dosud existující církve a náboženské společnosti (viz. kapitola 1.3.) změnily nebo ztratily legální základnu na protektorátním území. Za trvání Protektorátu nikdy také nebyla žádnou relevantní formou konstatována neplatnost některého z dosavadních církevněprávních předpisů, protože by odporoval „smyslu převzetí ochrany Německou říší“, jak to pro tento důsledek požadoval v čl. 12 Hitlerův výnos, jímž se Protektorát zřizoval.^{76]}

Na konci roku projevila Jednota bratrská^{77]} na stránkách církevního tisku (Kostnické jiskry XXII, 1940, č.51) pochybnost, zda nadále patří mezi uznané církve. Důvodem byl obsah údajného výnosu MŠaNO vydaného 11. ledna 1939. Ministerstvo tyto dohady vyvrátilo až počátkem roku 1941, kdy ve svém Věstníku zveřejnilo přehled úředně uznaných církví a náboženských společností v Protektorátě – Jednota bratrská figuruje na pátém místě z osmi položek. Vydání problematického výnosu ministerstvo popřelo. Uvedený přehled však nebyl vytvořen na MŠaNO, ale vznikl na ministerstvu dopravy. To jej vytvořilo jako součást prováděcího předpisu k vl. nař. č. 429/1940 Sb. z 9.prosince 1940. Nařízení nově upravovalo poštovní styk a jeho smyslem bylo zachycení těch církevních a náboženských organizací, které podléhaly pravidlům nové poštovní úpravy v rámci MŠaNO. Přetiskem ho ovšem ústřední orgán kultové

^{75]} Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 61

^{76]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 51-52

^{77]} Od 20. let 18. století byl jejím centrem saský Herrnhut (Ochranov), první sbor obnovené Jednoty bratrské na našem území vznikl v roce 1870 v Potštejně

správy nepochybně autorizoval a vydal absolutorium o jeho obsahu. Komentovaný seznam je jediným oficiálním materiálem toho druhu, který byl v protektorátních letech uveřejněn.^{78]}

Seznam mezi uznané náboženské organizace nezahrnuje Augsburskou církev evangelickou ve východním Slezsku v Československu – její obce se po záboru Těšínska Polskem na podzim roku 1938 téměř všechny octly mimo československé území. Její vynechání však nesvědčí o právní perfektnosti.^{79]} Podle Vladimíra Kindla vychází nepochybně z fakticity věci, tato fakticita však neznamená, že by uznání této církve z roku 1923 de iure zaniklo.^{80]}

„Příčina vzniku seznamu nepochybně určila jeho obsah. Potřebné bylo zachytit jen ty církevní organizace, které se skutečně vyskytovaly na protektorátním území. Vedle slezských evangelíků v seznamu chybí třeba i uznání mohamedánů.“^{81]}

Právě islámská náboženská společnost hanefitského obřadu potřebovala ustavit alespoň nějaké náboženské obce, aby došlo k realizaci zákona č. 159/1912 ř.z.^{82]} „V Českých zemích dochází k prvnímu pokusu v tomto směru podáním na zemský úřad ze dne 31.12. 1934. Dne 2.2. 1935 odpovídá věcně příslušné ministerstvo školství a národní osvěty posudkem, v němž poukazuje na několik chyb v podání: Nelze totiž podle zákona účinného pouze pro České země zakládat náboženskou obec pro celé Československo, nelze se ujímat vedení matrik.“^{83]} Nakonec sice došlo k vyřízení žádosti, ale události před začátkem druhé světové války, zejména zábor pohraničních oblastí Německem a následný vynucený vznik Protektorátu Čechy a Morava, způsobily, že se celý proces zpomalil.^{84]} „V prosinci 1941 uznává vláda Protektorátu Čechy a Morava, že v Praze je islámská náboženská obec mající asi 640 členů a schvaluje podrobné vládní nařízení o úpravě vnějších právních poměrů náboženské společnosti přívrženců islámu ritu hanefitského s výhradou dodatečného schválení říšským

^{78]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 52-53

^{79]} ibid., s. 53

^{80]} ibid., s. 53

^{81]} ibid., s. 53

^{82]} TRETERA, Jiří Rajmund, Právní postavení islámské menšiny v České republice, in Náboženská Sloboda a jej aspekty: Islam v Európe, Bratislava, 2005, s. 112

^{83]} ibid., s. 112-113

^{84]} ibid., s. 113

V 1941

protektorem. Úřad říšského protektora sdělil 15. ledna 1942, že se k záležitosti vrátí asi za 6 týdnů, ale tak se nestalo.^{85]} Události související s atentátem na R. Heydrich další jednání znemožnily.

„Dalším problematickým místem seznamu je to, že nepovažuje za náboženskou organizaci ve smyslu protektorátního konfesního práva žádný útvar židovského vyznání. O židovských náboženských obcích se v něm nehovoří, aniž by tento fakt bylo možno opřít o předpis, který by jim státní uznání výslovně odnímal.^{86]} „Židovská otázka byla považována za problém svým rozsahem překračující mez církevně právní problematiky, a to nejen ve světle říšských norem, ale i s ohledem na vývoj dosavadních druhorepublikových a protektorátních protižidovských předpisů.“^{87]}

3.5. Mezikonfesní vztahy jednotlivců v Protektorátu

Na území Protektorátu platil zákon z 23. dubna 1925 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání. V listopadu 1939 prozatímně říšský protektor určil, že až do vydání nové normy se bude tento zákon vztahovat i na výstup německých státních příslušníků – postupovalo se dle § 6 zákona č. 96/1925 Sb. z. a n.^{88]} Podle tohoto paragrafu bylo vystoupení z církve po zákonu účinné, pokud vystupující nebo dle § § 1, 2 oprávněný ústně nebo písemně toto vystoupení oznámil okresnímu politickému ... úřadu místa svého bydliště, nebo neměl-li v obvodu platnosti tohoto zákona své bydliště, jmenovanému úřadu své domovské obce.^{89]} V prosinci 1939 oznámilo ministerstvo vnitra vydání výnosu říšského protektora zemským a okresním úřadům, pražskému magistrátu a vládním komisařům v Brně a Olomouci. Zároveň ministerstvo vnitra dalo těmto orgánům za úkol, aby o vystoupení informovaly též německé stavovské úředníky, v jejichž knihách byla vystupující osoba evidována. Výnos ale výslovně neřešil

^{85]} TRETERA, Jiří Rajmund, Právní postavení islámské menšiny v České republice, in *Náboženská Sloboda a jej aspekty: Islam v Európe*, Bratislava, 2005, s. 113

^{86]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 53

^{87]} *ibid.*, s. 53-54

^{88]} *ibid.*, s. 59

^{89]} Úplné znění zákona je např. na internetové stránce <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm>

otázku, zda i ostatní části zákona č. 96/1925 Sb. z. a n. dopadají na německé příslušníky.^{90]}

20. června 1940 bylo vydáno říšským protektorem nové nařízení o výstupech. „V jeho § 5 se říkalo, že ustanovení zákona č. 96/1925 Sb. z. a n., odporující tomuto nařízení se na německé příslušníky nepoužije.“^{91]} Podle § 4 zákona č. 96/1925 Sb. z. a n. mohl každý svobodně a samostatně rozhodovat o svém náboženském vyznání, poté co dovršil 16 let věku. Nové nařízení tuto věkovou hranici nově upravovalo pro říšské příslušníky. Snižovalo tuto věkovou hranici na dovršení 14 let – pro příslušníky Protektorátu nadále platila hranice 16 let. Další podstatnou změnou bylo to, kde říšští Němci měli své rozhodnutí projevit.^{92]} „Vystoupení musilo být provedeno před stavovským úředníkem příslušným podle místa bydliště. Stalo-li se tak písemně, musilo být prohlášení veřejně ověřeno, což protektorátní mezikonfesní předpis nežádal. Nařízení říšského protektora zachovávalo opouštěné církvi po dobu tří měsíců od posledního dne měsíce, kdy byl úmysl odchodu projeven, závazky, které až do té doby dospěly.“^{93]} Naopak § 6 odst. 2 zákona č. 96/1925 Sb. z. a n. výslovně uvádí: Právní účinky vystoupení z církve nastávají dnem tohoto oznámení (o vystoupení z církve). Protektorovo nařízení dále upravovalo výstup z církve u osob v branné službě, jednotek **SS** policie a říšské pracovní služby podle jejich současného pobytu. Ačkoliv se Němci před vydáním nového protektorova nařízení o výstupech měli řídit § 6 zákona 96/1925 Sb. z. a n., plně jej nerespektovali – místo toho, aby Němci odevzdávali oznámení o výstupu u českých politických úřadů, činili tak raději u německých stavovských úředníků nebo německých úředních soudů v Protektorátu. Právě z tohoto důvodu nařízení z 20. června 1940 konvalidovalo účinky původně neúčinných podání tak, jako by byla v souladu s § 6 zákona č. 96/1925 Sb. z. a n.^{94]}

OZ
všichni
v říši
!

^{90]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 59

^{91]} ibid., s. 59

^{92]} ibid., s. 59

^{93]} ibid., s. 59

^{94]} ibid., s. 59

3.6. Další změny v církevní správě

V roce 1939 také došlo k likvidaci československé armády - do 30. září musela být rozpuštěna velitelství sborů, nejdéle působilo Ministerstvo národní obrany, a to do 31. prosince 1939. Ostatní části vojenské správy musely být rozpuštěny už k 31. červenci 1939 a mezi nimi i vojenská duchovní správa. Ta v naší armádě fungovala pro katolíky, evangelíky a příslušníky Církve^{95]} československé.^{96]} „V protektorátním vojsku nebyla duchovní služba zřízena a vojenští duchovní přešli do civilní církevní nebo do státní služby. Po vyvezení vládního vojska do Itálie, rozhodl zplnomocněnec říšské branné moci při úřadu říšského protektora 8. května 1944 o znovuzřízení duchovní služby v místech, kde bylo vojsko dislokováno.“^{97]} Naopak pro německé branné síly, které se nacházely na území Protektorátu, byl v rámci duchovní správy zřízen úřad hlavního vojenského faráře, který měl k dispozici 3 další kněze. Úřad byl vytvořen v pražské arcidiecézi.^{98]}

„Pro civilní německé obyvatele Prahy byla vytvořena zvláštní duchovní správa. Obyvatelstvo na pravém břehu Vltavy příslušelo k faře u sv. Ludmily, na levém břehu Vltavy k faře u sv. Mikuláše. V dalších chrámech konali němečtí duchovní církevní obřady. Veškeré katolické německé obyvatelstvo na protektorátním území církevně správně podléhalo biskupovi v Litoměřicích.“^{99]}

^{95]} „Církev československá měla od roku 1922 svou vlastní vojenskou duchovní správu se sídlem v Praze (plk. Antonín Jakl 22-30, npor. Ladislav Kopal 29-39), od r. 1932 se sídlem v Brně (npor. Václav Man), resp. posádkově v Olomouci (1930–35 Dr. František Groh). Tato služba byla přerušena v letech 1939-1946, pak obnovena, až r. 1950 zcela zrušena.“

SALAJKA, Milan, Proces ustavování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920 – 2000, Praha, 2003, s. 86

^{96]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 60

^{97]} ibid., s. 60

^{98]} ibid., s. 60

^{99]} ibid., s. 60

4. Otevřený boj nacistů s církví

4.1. Omezování církví

V Německu pro zajištění dostatečné kontroly nad církvemi v roce 1935 vzniklo zvláštní ministerstvo pro církevní záležitosti a tehdejší německý ministr vnitra Wilhelm Frick měl v úmyslu postavit v Německu nejsilnější evangelickou církev „pod přímou státní kontrolu“. Němečtí katolíci, žijící v pohraniční oblasti, však tyto události nebrali dostatečně vážně. V Německu zatím bylo zakázáno vyučování náboženství na základních a odborných školách. V roce 1936 začala kampaň za zavedení zcela nenáboženských školských zařízení a právě to se stalo v roce 1941 normou pro všechny obecné školy. V letech 1938 – 1939 došlo i na rušení církevního školství včetně škol při kláštorech a některých vysokých školách a fakultách.^{100]}

V sudetské župě došlo po Mnichovské konferenci k výše zmíněnému zrušení německého svazu charit. Postupně byly zrušeny všechny náboženské spolky, pokud nemohly být začleněny pod organizace přičleněné k NSDAP. Nacisté měli všeobecně negativní postoj k církvím, a to nejen ke katolické, ale i vůči ostatním. Církev dokázaly reagovat na tento postoj a právě z jejich řad vznikala jak na českém území, tak i na německém protinacistická opozice. Záleželo zejména na národnostní a politické orientaci jednotlivých farářů. Cílem Hitlerových přívrženců bylo postupně vytlačit tradiční církevní slavnosti a zvyklosti, kterými byly především poutě, z veřejného života. Přesto však nebyly v pohraničí zcela zakázány, ani Českobratrská církev evangelická, ani Církev československá, později přejmenovaná na Církev českomoravskou. Docházelo ale k pronásledování duchovních. Za okupace byl vydán pokyn o sledování počtu a druhů prodávaných titulů náboženské literatury v kostelích.^{101]}

V její okupaci

^{100]} KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 430

^{101]} ibid., s. 175

Nacisté se chtěli s církvemi vypořádat co nejrychleji a tak již 15. února 1939 byla vydána tajná směrnice, že i v sudetské župě (dosud platila tajná směrnice jen pro církve v Německu) má být zahájen boj proti církvím (Kirchenkampf). Byla připravována školská reforma, která byla úzce spojena s bojem proti církvím. K proticírkevnímu boji nacisté využívali i soupis všech farníků, jehož vytvoření, a to dokonce ve čtyřech exemplářích, prosadilo NSDAP a které byly předány nejen straně, ale také landrátům a gestapu. Tyto formuláře musel vyplnit každý věřící při placení nově zavedené církevní daně. Kněží proti tomu, stejně jako dříve proti zrušení německého svazu charit, protestovali a někteří duchovní to pokládali již za „otevřené nepřátelské opatření“. Sice 8.zářím 1939 - a znovu 24.července 1940 - Hitler s ohledem na bojující jednotky zakázal přímou perzekuci církví (Burgfrieden), ale to nezabránilo jejich postupnému útisku (Rudolf Hess již 1.9.1939 vydal jednoznačné rozhodnutí zastavit akce proti církvím).^{102]}

Docházelo i k pokusům o likvidaci některých seminářů. Příkladem mohou být semináře v litoměřické diecézi. Litoměřický biskup A. A. Weber, který byl sice Němec, ale již před mnichovskou konferencí kritizoval politiku SdP, se snažil zabránit zlikvidování jezuitského semináře v Bohosudově a zaslal dokonce zvláštní telegram říšskému komisaři Henleinovi, ale biskupova snaha byla i přes její zopakování zbytečná. Dále došlo i na kněžský seminář v Litoměřicích, ve kterém již od listopadu 1938 mohli studovat jen němečtí kandidáti kněžství z litoměřické, pražské a královéhradecké diecéze. A právě čeští studenti byli nuceni přejít do pražského semináře.^{103]}

Se semináři souvisel i další problém - a to, že mladí kněží byli povoláváni do německé armády a udržení semináře bylo nemožné.

V roce 1941 bylo také vydáno nařízení, že v případě leteckého náletu a poplachu v noci ze soboty na neděli, který by skončil až po půlnoci, mohou se bohoslužby v neděli konat nejdříve od deseti hodin.^{104]}

^{102]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.8, Ústí nad Labem, 2004, s. 123

^{103]} Cf. MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 119

^{104]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 75

4.1.1. Omezování v oblasti financí a členství v NSDAP

„Mezi 2. a 30. březnem 1939 Hitler schválil zásadní návrhy zákonů o výběru církevní daně v Ostmarce a sudetské župě jen s těmito omezeními: 1) církevní úřady neobdrží žádnou státní ani stranickou podporu při vybírání daně, 2) jen v případě Sudet dle možnosti nahradit zákon prostřednictvím prováděcích opatření říšského komisaře na základě §5 vůdcova výnosu o správě sudetoněmeckých území.“^{105]}

Ve skutečnosti žádný příkaz, ať již Hitlerův nebo někoho jiného, nemohl zastavit nepřátelství nacionálních socialistů a Hessovy služebny vůči věřícím. Nepřátelství se například projevovalo v rámci praxe přijímání nových členů do NSDAP. Župní soud odmítal přijímat duchovní s odvoláním na nařízení vůdcova zástupce z roku 1937, podle kterého se mělo od přijímání duchovních v zásadě upustit. Například 28. září 1939 zamítl kraslický okresní vedoucí NSDAP a kraslický okresní soud žádost kaplana Karla Glasera o přijetí do NSDAP, i když splňoval veškeré podmínky, a to s odkazem na nařízení 24/37 a 140/39 Štábu vůdcova zástupce.^{106]}

K tlaku na církve využili nacisté i financí. 2. května 1939 byl vydán výnos o vybírání církevní daně v sudetské župě a bylo k němu vypracováno prováděcí nařízení. Nacionálněsocialistická vláda měla v úmyslu toto nařízení v pozdějším období zavést pro celé území Říše. Zde však narazila na Hitlerovo nařízení nezabývat se v průběhu války likvidací dosavadního systému církevní daně. Tento výnos zajišťoval, že odpadla povinnost patronů, státu a obcí hradit církvím věcné a personální výdaje. Nařízení se týkalo římskokatolické, evangelické a starokatolické církve a stanovovalo v souladu s říšským zákoníkem povinnost členů těchto církví platit církevní příspěvky při zachování soukromých patronátních vztahů. Část pražské arcidiecéze,

^{105]} RADVANOVSKEÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945* sv.7, Ústí nad Labem, 2003, s. 200

^{106]} Cf. ZIMMERMANN, Volker, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a ná- lada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, Praha, 2001, s. 119
Cf. RADVANOVSKEÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945* sv.7, Ústí nad Labem, 2003, s. 200

kteřá se stala součástí Říše, se musela ekonomicky osamostatnit. Kostely byly ponechány v majetku církve a jen ty, které dříve patřily Náboženské matici, přešly do státního majetku.^{107]}

R. Hess a M. Bormann opakovaně a důrazně požadovali snížení státních dotací církvím na územích přiřčených od 13. března 1938 pouze na nezbytně nutnou částku. Štáb navrhoval ve zprávě z 16. ledna 1940, aby finanční potřeby církví byly hrazeny výhradně z církevních příspěvků („desátků“). Další finanční požadavky vůči církvím učinil Martin Bormann v souvislosti s probíhající válkou. 19. ledna požadoval, aby církve platily vyšší válečný příspěvek – ten v té době činil 1,8 miliónů říšských marek měsíčně (jeden milion byl příspěvkem evangelických církví a zbylé peníze pocházely od katolické církve. Právní konstrukce podle Bormanna umožňovala katolické církvi vystupovat jako samostatná právnická osoba a členům řádů dokonce jako společnost s ručením omezeným.^{108]}

V prosinci 1940 vydal K. Henlein samostatný výnos o vybírání církevní daně. Podle tohoto výnosu se v každé farnosti zřídily církevní farní rady, na které byla převedena správa místního církevního majetku. Tento Kirchenbeitragsorden für den Sudetengau (řád pro církevní příspěvky pro sudetskou župu) vlastně způsobil, že se církevní majetek dostal pod kontrolu gestapa a NSDAP. Protože církevní farní rady musely alespoň 24 hodin před svým zasedáním požádat policii o povolení a schválení (totéž platilo například při konání vikariátní kněžské konference).^{109]}

Pod heslem Die Kirche wird nicht in die Katakomben, aber ins Ghetto (Církev nepůjde do katakomb, ale do ghetta) byl veden boj proti církvím na státní i stranické úrovni. Což znamenalo, že kněží a věřící se nesmí stát mučedníky, ale že je třeba je uzavřít stejně jako židy do ghett.^{110]}

^{107]} Cf. KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 432

KONÍČEK, Jiří, Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993, Olomouc, 2005, s. 136

^{108]} Cf. RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.7, Ústí nad Labem, 2003, s. 209

^{109]} KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 432

^{110]} Cf. RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.4, Ústí nad Labem, 2000, s. 70

4.1.2. Snaha ovládnout mládež

V Československu působily před válkou YMCA (Young Men's Christian Association), YWCA (Young Women's Christian Association) a WSCF (Worlds's Student Christian Federation - tzv. Akademická Ymka). Ymka se zúčastnila boje proti předvojenské výchově mládeže a sílícímu nacionalismu. Konala přednášky o nebezpečí fašismu a militarismu. Věnovala pozornost rozborům mezinárodní situace. Ideová komise Ymky pomáhala svým členům orientovat se v nelehké a nepřehledné situaci. Po Mnichově se československá Ywka a Ymka rozdělila na Ywku a Ymku českou a slovenskou. Od konce září 1938 se Ymka a Ywka starala o stovky uprchlíků z pohraničního území. Po 15.březnu začala Ymka pracovat pod hlavičkou KSML – Křesťanský spolek mladých lidí. V prvních letech se jí dařilo udržovat z velké části výchovnou a tělovýchovnou práci. Od léta 1940 začaly oberlandráty zabavovat její tábory zejména ve prospěch Hitlerjugend. V listopadu 1939 byla spolu s činností studentských spolků oficiálně zastavena i činnost Akademické Ymky. Akademická Ymka byla autonomní součástí Ymky v Československu. Program Akademické Ymky za druhé republiky byl jednoduchý – čelit nacismu ne ve jménu nacionalismu, vlastenectví, ale ve jménu víry v Boha, který je jediný zárukou pravdy a spravedlnosti a který je v Ježíši Kristu garantem pravého lidství. Členové akademické Ymky nebojovali proti Němcům, ale proti nelidskosti. Jejich postoj je obdobou postoje Vyznávající církve v Německu. Oddělení pražského gestapa pro věci církevní a náboženské sledovalo vedle činností církví též činnost Ymky a Akademické Ymky. Činnost Akademické Ymky byla ukončena s ostatními studentskými spolky po 17.listopadu 1939. Její členové se však dále scházeli v budově pražské Ymky k pravidelným biblickým hodinám, přednáškám, diskusím a čtenářským besedám. Autonomní součástí Ymky byl Svaz česko-bratrské mládeže evangelické – SČME. Vydával časopisy a brožury nebo třeba pořádal celostátní sjezdy mládeže a „školky mládeže“ v rámci činnosti evangelických sborů. Po zahájení

války se práce s mládeží přesunula více na půdu evangelických církví.^{111]}

Také českobratrská církev se snažila pečovat o mládež a pomáhat s její výchovou. Sloužila k tomu zejména její samostatná instituce pro duchovní práci s mládeží – Svaz křesťanských spolků mládeže. Dokázala v prvních dvou letech okupace pořádat pro děti letní tábory, které probíhaly v náboženském a skautském duchu. Během okupace bylo vytvořeno nacistickým režimem Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě a jelikož v letech 1942 – 1943 stoupl tlak okupačních i protektorátních úřadů na zapojení veškeré české mládeže do tohoto systému, dohodlo vedení evangelických církví (především Českoslavenké ^{Českobratrské} církve evangelické a Jednoty českobratrské) s Klubem českých turistů (měl oprávnění organizovat děti a mládež) vytvoření oddílů skautského typu z dětí z evangelických rodin. Organizace fungovala až do podzimu 1944, kdy bylo její vedení zatčeno a deportováno do koncentračních táborů.^{112]}

Právě ovládnutí mládeže bylo jedním z cílů nacistů, a za tímto účelem byla v sudetské župě utvořena nacistická organizace mládeže - Hitlerjugend. Její schůzky na základní úrovni byly úmyslně plánovány tak, aby dětem znemožňovaly účast na bohoslužbách a církevních slavnostech. Když byla založena tato nacistická mládežnická organizace, musely se jejich setkání účastnit i katolické děti. Svou pozornost speciálně věnovali ministrantům, které se pokoušeli odvrátit od církve a získat je pro nacismus. Také docházelo k rušení ostatních katolických, mládežnických a dětských zájmových organizací. Získání mládeže bylo jednou z hlavních zásad Německa, a proto byly vypracovány za tímto účelem i zvláštní směrnice. Pokud se mělo náboženství vyučovat ve škole, byl pro základní školu stanoven minimální počet 50 přihlášených dětí. Když se žáci chtěli, při nedostatku předepsaného počtu žáků na jedné škole, hlásit do jiné školy, kde se náboženství vyučovalo, byla stanovena podmínka dobrého spojení a cesty a právě toho se zneužívalo. Od 25. července 1941

^{111]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 231 a n.

^{112]} Cf. ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 211 a n.

mohli v sudetské župě navštěvovat vyučování náboženství jen ti, kteří byli před zahájením školního roku rodiči písemně přihlášení u ředitele školy. Formálně se ale tvrdilo, že je to pro nedostatek vyučujících a stávající válečnou situaci. Počet přihlášek na hodiny náboženství byl ale i přes veškeré obtíže velice vysoký a v některých místech navštěvovalo náboženskou výuku i 100% dětí. 26.6. 1941 vydal místodržící Henlein výnos, který stanovil, že ti státní zaměstnanci, jejichž děti budou navštěvovat výuku náboženství, budou potrestáni přeložením. V témže roce bylo zakázáno vyučovat církevní dějiny v hodinách náboženství. Dále neustále rostl počet duchovních, kterým bylo zakázáno náboženství vyučovat. Jedno z dalších nařízení přikazovalo odstranění křížů ze škol a veřejných budov. To vedlo k dalším projevům nesouhlasu a někde dokonce došlo i na demonstrace. V obci Mýtnice (farnost Nemanice v jižních Čechách) obyvatelé hrozili školní stávkou, pokud nebudou do tříd kříže vráceny a pokud nebude moci místní duchovní správce opět vyučovat náboženství. Na vysvědčení se již dále neobjevovala známka z náboženství. Vyučování náboženství se úmyslně překládalo na odpolední závěrečné hodiny. Také při zahájení vyučování již nesměla být odříkána modlitba, ale pro každý vyučovací den byl vybrán nějaký citát z nacistických publikací nebo se vyučování zahájilo zpěvem některé písně Hitlerjugend. Cílem bylo vytlačit náboženství ze škol a nahradit ho nacistickou ideologií. Nacističtí učitelé se shodli na tom, že pokud nebude vztah mezi náboženstvím a režimem srozumitelně vysvětlován, aby působil i na obyčejné děti a lidi, kteří dosud nedostali odpovědi na základní otázky o posledních věcech člověka, pak rodičové budou své děti dále posílat na vyučování náboženství. Dohled nad vyučováním náboženství měli za povinnost funkcionáři NSDAP na všech úrovních (farností počínaje) a samozřejmě také i gestapo a SD.^{113]}

---

^{113]} KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 433-434

4.1.3. Vystupování z církví

V průběhu okupace docházelo ze strany nacistů k nátlaku na věřící, za účelem přinutit je vystoupit z církve. Výstupy z církve se týkaly zejména funkcionářů NSDAP, státních úředníků, učitelů a inteligence a byly nejvyšší v době vojenských úspěchů německé armády. V sudetské župě v roce 1939 vystoupilo z církví 6485 věřících, o rok později to bylo 14 976, v roce 1941 13 084 a další rok se počet vystoupivších opět snížil na počet odpovídající stavu z roku 1939 (6469). Katoličtí věřící prokazovali, že mají stále silnou vazbu k církvi a i ti kteří z církve vystoupili nepřestali věřit. V době, kdy výstupy z církve rostly, byl počet věřících vystupujících z evangelické církve relativně konstantní (1941 – 1724 výstupů a v roce 1942 1269 vystoupivších).^{114]} Byl také vytvořen určitý přechodný útvar pro ty, kteří byli nuceni k vystoupení z církve. Věřícím, kteří se nechtěli stát bezvěrci, bylo umožněno přihlásit se za tzv. Gottgläubige (věřící v Boha). To znamenalo být bez jakékoliv církevní příslušnosti a bez jakéhokoliv ritu. Církve se k této snaze stavěly odmítavě a právě naopak již v roce 1941 se objevují první hlášení, týkající se například rostoucích křtů dětí, jejichž rodiče vystoupili z církve, jiní se zase začali vracet zpět do církve či tajně přijímali svátosti. Pokud kněží zakázali církevní pohřeb či pohřeb na konfesijním hřbitově pro ty, kteří z církve vystoupili (pouze věřící v Boha měli jisté výhody při pohřbech), byli za to nacistickými orgány trestáni. Z důvodů požární bezpečnosti a protiletectvé ochrany musely být předem ohlášeny vánoční půlnoční mše.^{115]}

4.1.4. Další protináboženská perzekuce

Poté, co bylo zakázáno vyučování náboženství na školách, se jednotlivá biskupství snažila vypracovat směrnice pro katechezi na farách. 48 hodin před výukou náboženství

^{114]} *ibid.*, s. 434 a n.

^{115]} Cf. RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945* sv.5, Ústí nad Labem, 2001, s. 74

muselo být zvláštní vývěskou na dveřích kostela takové vyučování oznámeno – toto nařízení nacistické správy bylo přísně kontrolováno gestapem. V rámci tohoto nařízení nastávaly spory, kde má k vyučování docházet. Nařízení stanovilo, že se vyučovat může jen ve „vlastním církevním prostoru“, za který byly považovány jen kostel, kaple, fara a krypta. Nebylo tudíž dovoleno vyučovat náboženství v sakristiích, kde pro vyučování byly právě vhodné prostory. Například vládní prezident v Karlových Varech vydal příkaz, že o vyučování mimo školu musí předem požádat státem uznaný kněz a v žádosti prokázat, že má od státu povolení náboženství vyučovat. Za okupace byly vydávány zákony, které za války umožňovaly omezit činnost kněze pouze na kostel a faru. Mezi tyto zákony patřil třeba nový pracovní zákon (Reichsleistungsgesetz), zákon „proti pomluvám“ (Heintücke-gesetz), zákon proti rozkladu branné moci (Wehrkraftzersetzung), zákaz poslouchání zahraničního rozhlasu (u duchovních šlo zejména o vysílání z Vatikánu) a dále třeba zákon proti mravnostním deliktům. Duchovní mohli být „pouze“ vyslýcháni, odsouzeni k peněžním trestům či dokonce poslání do koncentračních táborů (mnohdy i bez rozsudků). Další proticírkevní nástroj představoval Hitlerův výnos, který umožňoval rušení klášterů a řádových komunit, konfiskace jejich majetku včetně budov, pozemků, finančních prostředků či historicky cenných uměleckých děl. Proti takovému rozhodnutí nebylo odvolání. Gestapo, SD a SS byly těmi orgány, které jej uplatňovaly. Postupně došlo ke zrušení všech církevních škol (mateřských škol, základních škol či gymnázií). Zrušen byl třeba františkánský klášter v Chebu a zatknuti čtyři řeholníci. Také byly speciálním zákonem veškeré církevní svátky přesunuty na neděli. Věřícím bylo zakázáno slavit posvícení či účastnit se poutí a procesí. Naopak nacisté vyžadovali, aby zvony vyzváněly při oslavách jejich válečných vítězství či při státních stranických památných dnech. Bylo zakázáno konat samostatné bohoslužby pro cizí dělníky a totálně nasazené. Co se týče večerních bohoslužeb, tak ty byly zcela zakázány. Říšské orgány hlavně kontrolovaly obsahy kázání a pokud nebyl v souladu s jejich představami, byli jejich autoři potrestáni. Plnou odpovědnost za své kněze nesli generální vikáři a ti byli někdy nuceni protivící se kněze přeložit do jiné farnosti a někdy i jiné diecéze. Jestliže byla činnost duchovních

vyhodnocena jako protistátní, pak byli tito duchovní vykázáni z celé sudetské župy anebo přímo vydáni úřadům k potrestání.^{116]}

Nacistická nesnášenlivost vůči církvím zašla tak daleko, že slovo náboženství se muselo přestat používat a bylo nahrazeno termínem vyučování konfesí, slovo misionář nahradil výraz putující kněz (Wanderpriester).^{117]}

4.1.5. Oblíbenost církve

V průběhu válečných let - a hlavně pak v období, kdy německé válečné neúspěchy znamenaly přibližování se bojů našemu území - stoupala atraktivita církví jak v sudetské župě, tak i v celé říši. Oblíbenost rostla právě jako odpor proti válečné politice německých nacionálních socialistů spolu se strachem o rodinné příslušníky, kteří bojovali na frontě. V kontrastu se zvyšujícími se ekonomickými potížemi, válečnými ztrátami, zraněními a neúspěchy byl růst počtu věřících účastníků se bohoslužeb, počtu biřmování a mnoha místech začal dokonce postupně stoupat počet různých, na začátku války omezovaných, duchovních úkonů – kupříkladu křížových cest, exercicií či lidových misií. Rostoucí počet těchto úkonů však neznamenal, že by takové úkony byly říšskými orgány méně kontrolovány a pokud se nacistům zdály nebezpečnými, docházelo k jejich zakazování. Třeba církevní slavnosti mimo kostel byly z dopravních důvodů rušeny a zakázány.

Církevní činovníci, působící v sudetské župě, nezapomněli ani na své věřící v Protektorátu. Kupříkladu výše zmíněný litoměřický biskup Weber rád navštěvoval farnosti v Protektorátu, kázal a snažil se pomáhat. Takovéto chování mu ale bylo následně vytýkáno v dopise od K. Henleina, kterému se nelíbilo, že říšskoněmecký biskup vykonává své funkce v českých farnostech, hovoří a káže v řeči „podlidí“ (des Untervolkes). Biskup Weber na to okamžitě reagoval s tím, že se jako katolický biskup stará o

^{116]} KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 435-436

^{117]} MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří, 2005, s. 121

všechny věřící v diecézi bez ohledu na jejich národnost, a pokud jejich řeč zná, je jeho povinností jí pro tyto věřící používat. Následoval Henleinův striktní zákaz, že Weber nesmí vizitovat v českém území. Zákaz trval až do jara roku 1945, tedy až do osvobození republiky.^{118]}

4.2. Spory mezi nacistickým Německem a Svatým stolicí

Apoštolský stolec se pokoušel udržet pražskou nunciaturu co nejdéle. Je sice pravda, že ji v roce 1939 formálně uzavřel a území Protektorátu přidělil do kompetence berlínskému nunciovi C. Orsenigovi.^{119]} „Ve skutečnosti se v budově úřadovalo dále. Úřad vedl R. Forni, který byl přidělen berlínské nunciatuře jako sekretář. Směřovaly sem nadále zprávy ordinářů o stavu diecézí a kléru. Teprve v roce 1942 si K.H. Frank vynutil ukončení této praxe.“^{120]}

Za druhé světové války vypukl mezi Svatým stolicí a Říší spor o obsazování biskupského úřadu. Prvně tato situace nastala v souvislosti se smrtí českobudějovického sídelního biskupa ThDr. Šimona Bárty dne 2. května 1940. Svatý stolec nebyl při obsazování biskupského stolce v Českých Budějovicích vázán ani dohodou říšského konkordátu, ani ujednáním *Modu vivendi* dojednat jmenování kandidáta předem s příslušnou vládou. Berlínská vláda si ale i tak vyhrazovala právo spolurozhodovat při volbě vhodného kandidáta. Kandidátem Apoštolského stolce za zemřelého biskupa se stal světící biskup pražské arcidiecéze Antonín Eltschkner. Jeho jmenování se neuveřejnilo v úředním listě Apoštolského stolce *Acta Apostolicae Sedis*, ale pouze ve vatikánském deníku *Osservatore Romano*. 21. května byla o tomto jmenování prostřednictvím nunciatury seznámena německá vláda. Již 24. května proti takovému jednání protestoval říšský velvyslanec u Apoštolského stolce s tím, že o tom nebyla říšská vláda předem informována. 20. června navštívil nuncius Orsenigo státního sekretáře von Weizsäckera a vysvětlil mu, že v budějovické diecézi jsou dvě třetiny

^{118]} MACEK, Jaroslav, *Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005*, Kostelní Vydří, 2005, s. 122-123

^{119]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 57

^{120]} *ibid.*, s. 57

obyvatel české národnosti a že pouze jedna třetina je Němců a za těchto okolností nebylo možno jmenovat za biskupa Němce. O měsíc později však Říše dala Svatému stolci vědět, že procenta složení obyvatelstva nehrají žádnou roli. Se stanoviskem Apoštolského stolce souhlasil pražský arcibiskup Karel Kašpar. Oproti stanovisku pražského arcibiskupa se postavila všechna německá úřední místa v Praze, která pokládala jmenování biskupa české národnosti na biskupský stolec v Českých Budějovicích za naprosto nepřijatelné, a to i tehdy, kdyby jeho generální vikář byl Němec. Říšská vláda měla na toto místo vyhlédnutého jiného duchovního, a to dosavadního druhého pražského světícího biskupa Johanna Remigera, který byl samozřejmě Němec. Říšský protektor Konstantin von Neurath byl pověřen, aby v budějovické diecézi zjistil poměr počtu obyvatelstva obou národností. V Berlíně byl postoj Apoštolského stolce považován za nepřátelský akt. Podle berlínské vlády byly Čechy pod německou nadvládou nejen de facto, ale i de iure. Říše požadovala, aby na jí obsazených územích byli církevními představiteli Němci nebo alespoň osoby německého původu. Berlín byl ochoten tuto volbu uznat jen za podmínky, že při nominaci příštího pražského arcibiskupa Apoštolský stolec jmenuje Němce.^{121]}

Svatý stolec se snažil být při jednáních velmi opatrný a papež dokonce nechal jmenování českobudějovického biskupa přezkoumat kardinálské komisi poradců Státního sekretariátu. K ničemu novému však komise nedošla. Výsledkem byla patová situace, která vydržela až do konce války, jelikož stolec českobudějovické diecéze zůstal celých sedm let (biskupem se stal Josef Hlouch) neobsazen. Msgre. Antonín Eltschkner sice v úřad českobudějovického biskupa nikdy nenastoupil (nikdy nebyl intronizován = slavnostní uvedení do úřadu, se kterým je spojen stolec), ale prováděl v diecézi mimo jiné kněžská svěcení a biřmování. Správou biskupství tak byl prozatímně pověřen kapitulní vikář msgre Josef Cais. Ten byl na konci války zatčen a vězněn v Terezíně, a tak byl na jeho místo dočasně Svatým stolcem dosazen opat strahovského kláštera Bohuslav Stanislav Jarolímek.^{122]}

^{121]} Cf. MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), Praha, 1998, s. 39 a n.

^{122]} Cf. MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), Praha, 1998, s. 43-44

Obdobná situace se ale opakovala v příštích letech, a to u dvou dalších diecézí. V roce 1941 zemřel pražský arcibiskup kardinál Karel Kašpar a Apoštolský stolec nepřistoupil na německý diktát, aby se novým arcibiskupem stal německý kandidát, kterým se podle některých informací měl stát prior maltézskeho řádu prelát Franz Werner Bobe^{123]}, který v té době byl administrátorem u Panny Marie Vítězné v Praze. Bobe byl v dubnu 1941, po smrti Kašpara, i díky přispění gestapa jmenován městským arcibiskupským vikářem, tedy jakýmsi církevním správcem v Praze. Avšak arcidiecézi řídil, až do zvolení nového arcibiskupa, kapitulní vikář a kanovník metropolitní kapituly u sv. Víta Bohumil Opatrný. Novým pražským arcibiskupem byl až po válce roku 1946 jmenován Josef Beran. Třetí neobsazenou diecézí se po smrti biskupa Josefa Kupky roku 1941 stalo brněnské biskupství. Jeho nástupcem se až po válce stal Karel Skoupý.^{124]}

Apoštolský stolec byl o všech těchto událostech informován prostřednictvím berlínské nunciatury. Tímto způsobem se dověděl, že se v koncentračních táborech nacházejí kněží, a také že pražský seminář byl sekvestrován a bohoslovci, kteří se nacházeli v letním zámku arcibiskupa, spolu se 70 bohoslovci z budějovického semináře byli odvezeni na nucené práce do Německa.^{125]}

---

^{123]} konfident, např. nabízel plány krypty katedrálního kostela sv. Cyrila a Metoděje gestapu, 16.4. 1947 byl v Praze popraven

^{124]} Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 35

^{125]} MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), Praha, 1998, s. 66

5. Období působení zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a následky jeho politiky

5.1. Heydrich a jeho spolupracovníci

Ačkoli tento prominentní nacističtina působil jako zastupující říšský protektor pouze od 27.9. 1941 do atentátu (respektive smrti) na jeho osobu spáchaného 27.května 1942 (zemřel 4.6. 1942), dokázal svou politikou „cukru a biče“ a cíleným terorem způsobit velké ztráty českému obyvatelstvu a církvím na území Protektorátu.

Hitler si chtěl v Protektorátu zajistit úplný pořádek a tak místo relativně umírněného Konstantina von Neuratha dosadil ráznějšího a agresivnějšího Heydricha. Ihned po svém nástupu do funkce (28.9.1941), vyhlásil na území pražského, brněnského, moravsko-ostravského, olomouckého, kladenského a královéhradeckého oberlandrátu civilní výjimečný stav. Na začátku října byl výjimečný stav rozšířen na okresní hejtmanství Uherské Hradiště, Uherský Brod a Hodonín. Na těchto územích začaly zasedat stanné soudy, které mohly vynášet rozsudky smrti nebo uvalovat na obviněného ochranou vazbu. Proti rozsudkům nebylo odvolání a byly okamžitě vykonávány. V průběhu tohoto období (od 28.9. 1941 do ledna 1942) stanné soudy odsoudily 486 osob k smrti a 2242 osob předaly do koncentračních táborů. Sám Heydrich rozhodoval o kvótách pro stanovování počtů trestů smrti.^{126]}

S příchodem Heydricha do Čech se změnila i politika vůči církvím. Nastala větší perzekuce, nový protektor se snažil urychlit germanizační proces a zvýraznil úlohu nacistických bezpečnostních složek. Také se zaměřil na zvýšení perzekuce a důslednější likvidaci všech nepřátel Říše. S tím souviselo i jedno z jeho prohlášení, ve kterém označil církev za hlavního nepřítele Říše spolu s židy a svobodnými zednáři. Jedním z prostředků k perzekuci církví se stal vedoucí referátu pro církevní záležitosti při řídicí úřadovně gestapa v Praze Kurt Oberhauser. Heydrich měl své pomahače i v církevní sféře, tím nejznámějším církevním konfidentem byl již výše zmíněný převor řádu maltézských rytířů Franz Werner Bobe. Ten způsobil zatčení mnoha osob (mezi jinými i ze svého řádu) a byl vinen i

^{126]} Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 66

rozpuštěním několika klášterů a řádů na území Protektorátu. Právě i za tuto činnost byl po válce odsouzen k smrti a popraven.^{127]}

5.2. Proticírkevní politika

5.2.1. Perzekuce

Kurt Oberhauser vyhotovil na příkaz Heydricha film proti katolické církvi a zahájil masovou kampaň proti církevním řádům. Ještě v roce 1941 bylo v hlavním referátu RSHA rozhodnuto, že pro duchovní, kteří se nějak provinili vůči Říši, je třeba zřídit internační nebo emeritní tábory, kde si svůj trest odpykají. S konzistoří Praha bylo rozhodnuto, že emeritní dům se zřídí v Zásmukách u Kolína v budovách františkánského kláštera. Již 15. listopadu 1941 byl v Zásmukách internován první kněz, aby si odpykal svůj trest. Duchovním, kteří byli takto zadrženi, byl zastaven plat, museli chodit na nucenou práci a platil pro ně striktní zákaz opuštění kláštera. Jejich veškerá korespondence podléhala cenzuře a každý ze zde držených kněží se musel podrobit povinnému vyučování německého jazyka. Mnoho ze zde internovaných duchovních bylo následně posíláno do koncentračního tábora Dachau.^{128]}

5.2.2. Snaha o využití církví

Politika, která byla vůči církvím uplatňována jednotlivými nacistickými orgány neměla vždy stejnou podobu. Politika RSHA a politika prováděná K. H. Frankem proti církvím se od sebe určitým způsobem lišily. Cílem RSHA bylo církve z politického života zcela vyloučit a zabránit jejímu působení na veškerou veřejnost. Naopak Frank a jeho podřízení se chtěli pokusit církve využít k politické propagandě. Jednou z jejich snah bylo přimět církve k vydání pastýřského listu proti bolševismu. Roku 1943, spolu s neúspěchy na východní frontě, zesílily německé úřady antikomunistickou politiku. K tomu se jim

^{127]} FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha, 2001, s. 66, 80

^{128]} *ibid.*, s. 67

podalo získat i katolické biskupy v Protektorátu. První akcí bylo 18. července 1943 prohlášení proti spojeneckým náletům - a to zejména proti bombardování Říma. 15. srpna pak následoval protibolševický pastýřský list. Režim se snažil k takovému postoji přimět i další církve. V roce 1943 časopis Arijský boj vyzval synodního seniora Českobratrské církve evangelické, aby projevil souhlas s protibolševickým bojem. ThDr. Josef Křenek, tehdejší synodní senior, tak ale nechtěl učinit. V roce 1944 také odmítl spolu s Dr. Antonínem Boháčem (synodní kurátor) podepsat manifest Ligy proti bolševismu a účastnit se jejího slavnostního uvedení - za to byli oba vyhoštěni z Prahy.^{129]}

5.3. Důsledky atentátu na R. Heydricha

Již 9. února 1942 podala RSHA zprávu o tom, že katolická církev v Protektorátu neustále podporuje protiněmeckou propagandu. Tato skutečnost spolu s tím, že atentátníci se schovali v pravoslavném chrámu, znamenala tvrdý postup i proti ostatním církvím. Spáchaný atentát a následná smrt zastupujícího říšského protektora měly větší následky pro církve než období tzv. prvního stanného práva. Po atentátu nacisté zahájili velkou vlnu teroru vůči českým obyvatelům a tomuto pomstychtivému jednání nebyly ušetřeny ani církve se svými kněžími. První obětí druhého stanného práva z řad katolických duchovních se stal farář P. František Kvapil. Byl 3.6. 1942 zatčen a 5.6. téhož roku stanným soudem uznán vinným a odsouzen k smrti, ještě ten den byl zastřelen. 10.6. 1942 byl zastřelen lidický farář P. Josef Štemberka.^{130]} Dále docházelo k velkému zatýkání a to nejen příslušníků Katolické církve, ale i ostatních církví - příkladem byl farář Českobratrské církve evangelické František Dobiáš ze Semtěše.^{131]} Ten byl, stejně jako další duchovní, rychle odsouzen a následně vězněn v Terezíně. Odtud byl transportován do koncentračního tábora

^{129]} Cf. BRANDES, Detlef, Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha, 1999, s. 347

Cf. ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 216

^{130]} Dobrovolně zůstal se svými lidickými spoluobčany, za které prosil o smilování. Byl zastřelen jako jeden z posledních, sice mu byla nabídnuta od gestapa milost, ale tu kněz žijící 33 let v Lidicích nepřijal.

^{131]} Vystavil falešné křestní listy atentátníkům na Heydricha. Byl zatčen 29.6. 1942. Druhou světovou válku přežil.

v Buchenwaldu a od června 1943 byl vězněn v koncentračním táboře v Dachau (zde se setkal s Milošem Bičem či Bohumírem Opočenským).^{132]} Nejvíce doplatila na německou pomstychtivost pravoslavná církev, která byla ještě v průběhu roku 1942 zrušena. (viz. kapitola 6.3.3.)

---

^{132]} Cf. ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 77
Cf. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Praha, 2001, s. 69
Cf. <http://dobias.webz.cz/>

6. Pravoslavná církev za okupace

6.1. Struktura církve

„Základní organizační jednotkou pravoslavné církve v českých zemích byla náboženská obec. Původně ve dvacátých letech 20. století podle statutu České náboženské obce pravoslavné z roku 1922 splývala obec s územím Čech, Moravy a Slezska. Pražský biskup byl správcem této náboženské obce a vedení obce mohlo zřizovat své expozitury na různých místech podle potřeby v závislosti na počtu pravoslavných věřících. K decentralizaci tohoto systému došlo až na přelomu let dvacátých a třicátých – bylo zachováno vedoucí postavení pražského ústředí, ale zároveň byla posílena samostatnost místních seskupení, která se transformovala v autonomní náboženské obce.“^{133]} Takové uspořádání trvalo do roku 1938, kdy došlo vlivem mnichovské dohody ke ztrátě některých teritorií ve prospěch nacistického Německa. Vedle pražské náboženské obce tak v roce 1938 existovaly samostatné obce v Olomouci, Brně, Štěpánově, Táboře, Přerově, Vilémově, Třebíči, Chudobíně, Dolních Kounicích a Řimicích. Činnost obce řídil volený sbor starších, který se skládal z věřících – laiků (zřizoval jednotlivé odbory.^{134]}

6.2. Spor v církvi

Do období Protektorátu přešly i rozpory mezi biskupem Gorazdem (Matěj Pavlík) a arcibiskupem Savatijem (Antonín Jindřich Vrabec). Na jedné straně zde existovala Česká pravoslavná eparchie v jejímž čele byl právě Gorazd – ta byla státem uznávána (patřila pod jurisdikci srbské pravoslavné církve). Proti ní se postavilo bývalé vedení náboženské obce spolu s arcibiskupem Savatijem – ti tvrdili, že jsou autonomní českou pravoslavnou církví zřízenou v roce 1923 na základě nikdy neodvolaného tomosu

^{133]} MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 98

^{134]} *ibid.*, s. 99-103

cařihradského patriarchy. Právě nově vzniklá situace po 15.březnu 1939 otevřela podle Savatije novou příležitost k rehabilitaci, ke změně jeho osobního postavení a k nápravě stavu, který byl v roce 1925 v pravoslavném hnutí vytvořen. Savatij se obrátil jak na říšské orgány, tak i na orgány soudní. Žádostí, adresovanou říšskému ministrovi pro církevní záležitosti, chtěl dosáhnout schválení své pravoslavné církevní organizace. Spor se však do roku 1942 nevyřešil a následné rozpuštění česko-pravoslavných obcí srbské a cařihradské jurisdikce v Protektorátu Čechy a Morava způsobilo, že své stížnosti raději stáhl.^{135]}

6.3. Okupace a pravoslaví

6.3.1. Příchod nacistů

I pro Pravoslavnou církev znamenala mnichovská dohoda a následný vznik protektorátu změny ve vnitřní organizaci církve. Na území odstoupeném po 30.9. 1938 žilo 5,7% obyvatel Československé republiky, kteří byli pravoslavného vyznání.^{136]}

Již v období ohrožení republiky nacionálním socialismem, tedy ještě před Mnichovskou konferencí, formuloval biskup Gorazd postoj českého pravoslavného hnutí k situaci okolo nacismu, distancoval se od takové ideologie a možné spojence nacházel především v Jugoslávii, Bulharsku či Rusku. Takovou tezi pronesl například 24.10. 1937 na schůzi Pravoslavné besedy mládeže. Čeští pravoslavní dále vystupovali proti rasismu a válce a koncem října 1938 se biskup Gorazd obrátil ve svém poselství ke všem pravoslavným patriarchům, metropolitům a eparchům a vyzýval k solidaritě s československým lidem.^{137]}

Ihned po obsazení pohraničí se Pravoslavná církev pokusila zmírnit roztržičnost ve společnosti – prostředkem v církevní oblasti církev viděla ve spolupráci a fúzích

^{135]} VOPATRNÝ, Gorazd, *Pravoslavná církev v Československu v letech 1945-1951*, Brno, 1998, s.21

MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 87-88

^{136]} *ibid.*, s. 115

^{137]} *ibid.*, s. 114

menších organizací. A tak se 31. října 1938 v Horních Počernicích, v domě delegáta srbské pravoslavné církve v Československu M. Crvčanina, sešli zástupci pravoslavné eparchie a Církve československé. Za Pravoslavnou církev se jednání účastnil biskup Gorazd a M. Crvčanin, za Církev československou zde byl její patriarcha Gustav A. Procházka a dva přední teologové ThDr. František Kovář a prof. Alois Spisar. V případě, že by hlavní myšlenky, které z tohoto jednání vyšly, schválila ústřední rada Církve československé, byl předpoklad, že dojde k dalším setkáním a jednáním. Jejich odlišná teologická orientace a zejména změny, které nastaly po vyhlášení Protektorátu 15.3. 1939, znamenaly konec těmto myšlenkám.^{138]}

6.3.2. Česká pravoslavná eparchie a Berlín

Jeden z velkých problémů se ve vztahu Pravoslavné církve k Říši objevil nedlouho po vzniku Protektorátu. Byla jím otázka řešení vztahu české pravoslavné církve ke své mateřské církvi srbské a k berlínskému pravoslavnému arcibiskupovi Serafimovi. „Jednalo se nejen o citlivý kanonický problém, ale měl také významný politický aspekt. Arcibiskup Serafim byl jako občan německé národnosti pod tlakem německých úřadů, které se snažily dostat do sféry kontroly veškeré oblasti života v okupovaných zemích a zřejmě i Serafima nutily k vytvoření fenoménu označovaného jako střeoevropský metropolitní okruh. Již od podzimu 1939^{139]} byly k Berlínu administrativně připojeny farnosti Ruské pravoslavné církve spravované pražským biskupem Sergejem, ač jurisdikčně nadále patřily Eulogijovi. Současně Serafim připojil i některé farnosti spadající do jurisdikce srbské církve.“^{140]}

^{138]} MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 115

^{139]} „Na základě ujednání ze 3. listopadu 1939 mezi berlínským arcibiskupem Serafimem a pražským biskupem Sergejem“ VOPATRNÝ, Gorazd, *Pravoslavná církev v Československu v letech 1945-1951*, Brno, 1998, s. 15

^{140]} MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 116

V listopadu 1939 se biskup Gorazd v Olomouci setkal se Serafimem a bylo mu zde naznačeno, že jsou v Říši vyvíjeny tlaky na začlenění České pravoslavné eparchie pod správu berlínské eparchie. Biskup Gorazd byl v srpnu 1940 předvolán do Berlína na říšské ministerstvo pro církevní záležitosti. Ministerstvo od něj požadovalo, aby se Česká pravoslavná eparchie připojila k Serafimově berlínské eparchii. Prozatím byla snaha Berlína zbytečná, protože Gorazd jako příslušník synodu srbské pravoslavné církve nechtěl něco samostatně měnit.^{141]} „Gorazd požadavek z kanonickoprávních důvodů odmítl a informoval o něm patriarchu srbské pravoslavné církve Gavriila a současně kultový sbor protektorátního ministerstva školství a národní osvěty. Ze vzkazu srbskému patriarchovi vyplývá zajímavý fakt: Biskup Gorazd se musil účastnit berlínských porad pravoslavných biskupů z německého území, ač tu zatím žádná organizační, ani věroučná souvislost české pravoslavné eparchie s tímto prostorem nebyla.“^{142]}

Zatímco tato prvotní snaha nacistů ztroskotala, tak další pokus již byl úspěšný. Novou situaci ovlivnilo vojenské obsazení Jugoslávie, ke které došlo 6.dubna 1941. Obsazení způsobilo, že přestalo fungovat spojení mezi českou pravoslavnou eparchií a srbskou pravoslavnou církví. Nacisté také získali archiv patriarchátu – byly v něm uloženy mnohé písemnosti, které biskup Gorazd zasílal do Bělehradu.^{143]} „Biskup Gorazd hledal záštitu před očekávaným zatýkáním pravoslavného duchovenstva u berlínského pravoslavného arcibiskupa Serafima. Z průběhu dalších událostí je zřejmé, že však Serafim jednal v plném srozumění s úředními místy německé státní církevní správy v Berlíně, respektive v Praze. Dne 7. října 1941 navštívil arcibiskup Serafim biskupa Gorazda v Praze a sdělil mu, že „... vzal ...českou eparchii pod svou ochranu do konce války“.^{144]} Nedlouho po jejich setkání dostal Gorazd ministerský přípis o připojení eparchie k diecézi v Berlíně. Ministerstvo pokládalo připojení za dokončené, aniž by o

^{141]} *ibid.*, s. 116-117

^{142]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 60-61

^{143]} MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 116

KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 61

^{144]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 61

(historie)

tom s církví jednalo a nijak nepomohly protesty biskupa Gorazda.^{145]} „Přestože ministerstvo intimovalo eparchiální radě připojení k berlínské obedienci už 26. září 1941 a ta se s tímto faktem smířila 21. listopadu 1941, právně relevantní provedení tohoto kroku se objevilo ve Věstníku MŠaNO až v létě r. 1942. Tehdy byl publikován výnos z 3. května 1942, v němž se připojení nenápadně skrývalo ve schváleném dodatku k ústavě české pravoslavné eparchie.“^{146]} Práva srbského patriarchy, biskupského saboru a synodu byla zrušena. Dále byla převedena práva eparchiálního shromáždění české eparchie na eparchiální radu.^{147]} A tak se česká pravoslavná eparchie dostala pod vliv berlínského pravoslavného arcibiskupa, který měl s ohledem na důsledky války převzít práva patriarchy srbské církve. Pro samotnou vnitřní strukturu církve neměla tato změna větší význam. Ale to, že nedošlo k významným změnám, mohlo být způsobeno i krátkou dobou od převzetí české pravoslavné eparchie a jejím zrušením.^{148]}

6.3.3. Zánik české pravoslavné eparchie

Osud církve výrazně ovlivnil 27. květen 1942, kdy byl spáchán atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Atentátníci se od 30.5. do 18.6. 1942 ukrývali v pravoslavném katedrálním kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze.^{149]} Sám Gorazd se o jejich skrývání dozvěděl až po 12 dnech od Jana Sonnevenda. 18.6. byli parašutisté objeveni a dny církve byly sečteny. Příští den sepsal Gorazd tři dopisy (předsedovi protektorátní vlády Dr. J. Krejčímu, ministrově E. Moravcovi a úřadu říšského protektora), ve kterých se

^{145]} *ibid.*, s. 61

^{146]} *ibid.*, s. 61

^{147]} *ibid.*, s. 61

^{148]} Cf. MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 117

^{149]} „Za pomoci předsedy sboru starších při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici Jana Sonnevenda a kněze téhož chrámu otce dr. Vladimíra Petřeka byli parašutisté ukryti v kryptě chrámu sv. Cyrila a Metoděje.“
VOPATRŇÝ, Gorazd, *Pravoslavná církev v Československu v letech 1945-1951*, Brno, 1998, s. 20

jako hlava České pravoslavné eparchie přihlásil k odpovědnosti za události a aby ochránil svou církev, dal k dispozici svou osobu. 3.9. 1942 byli biskup Gorazd, V. Petřek, V. Číkl a J. Sonnevend^{150]} postaveni před stanný soud, odsouzeni k smrti a zastřeleni (4. a 5. září 1942). Proti České pravoslavné eparchii byla rozpoutána kampaň – zejména v novinách. 27.září 1942 byla, na základě rozhodnutí říšského protektora v Čechách a na Moravě z 18. září 1942^{151]}, Česká pravoslavná eparchie zrušena a konfiskován veškerý její majetek gestapem. Církevní obce byly rozpuštěny a jejich činnost zakázána. V důsledku pronásledování členů pravoslavné církve bylo popraveno 265 kněží a významných pravoslavných činitelů, další byli odvedeni do Německa na nucené práce. Do koncentračního tábora v Dachau byl poslán i arcibiskup Savatij, a to za svou pomoc židům. Pravoslavná církev byla v Čechách obnovena až po skončení druhé světové války.^{152]} „Likvidaci se však vyhnuly farnosti spravované biskupem Sergejem, ruským^{153]} pravoslavným kněžím, a věřícím byla ponechána osobní a náboženská svoboda. Serafim odmítl veřejně odsoudit biskupa Gorazda, jak na něm nacisté vyžadovali.“^{154]}

„Na opatření z 18. září se odvolávala i vyhláška ministra školství ze 7. října 1942, vyhlášená ve Sbírce až 12. ledna 1943 pod č. 5 o odnětí zákonného uznání české pravoslavné eparchie (znění vyhlášky viz. příloha 5).“^{155]}

Dále došlo k registraci pravoslavných věřících jako nespolehlivých osob. Pokud někdo po zrušení církve konal pravoslavné bohoslužby či jinou náboženskou činnost, pak mohl dostat absolutní trest. Jedním z těch, kteří konali pravoslavné bohoslužby, byl Vsevolod Kolomacký (později archimandrita Andrej). Ten se navrátil po svém propuštění

^{150]} Představený katedrálního chrámu Alois Václav Číkl, biskup Gorazd a předseda sboru starších Jan Sonnevend byli zastřeleni 4.9. 1942. Kaplan pravoslavného chrámu Dr. Vladimír Petřek byl zastřelen 5.9. 1942.

^{151]} 27. září bylo zveřejněno v denním tisku

^{152]} Cf. MAREK, Pavel, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*, Brno, 2004, s. 117-118

Cf. KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 62

^{153]} šlo o kněze Ruské zahraniční církve

^{154]} VOPATRNÝ, Gorazd, *Dědictví otců*, Praha, 1999, s. 121-122

^{155]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 62

z nucených prací do Prahy a vykonával pro věřící tajné bohoslužby v bytě pana Šembery v Bubenči.^{156]}

---

^{156]} VOPATRNÝ, Gorazd, Dědictví otců, Praha, 1999, s. 119
Cf. VOPATRNÝ, Gorazd, Pravoslavná církev v Československu v letech 1945-

7. Okupace a židé

7.1. Židé na území ČSR – v sudetské župě a Protektorátu

Na území budoucí sudetské župy žilo k roku 1930 okolo 25 tis. obyvatel židovského vyznání (některé údaje udávají cca 27 tis.). To k 15. březnu 1939 se na území budoucího Protektorátu Čechy a Morava nacházelo asi 135 tis. obyvatel^{157]}, kteří byli podle norimberských zákonů považováni za židy popřípadě míšence. Ihned po obsazení pohraničí a od června 1939 v Protektorátu (na základě nařízení říšského protektora Konstantina von Neuratha) se začaly na okupovaném území uplatňovat norimberské zákony. Z občanů, kteří se hlásili k židovskému náboženství, byla jen malá část židovské národnosti, většinu tvořili židé hlásící se k české nebo německé národnosti.^{158]} „Norimberské zákony odlišovaly tzv. Glaubensjuden (hlásící se k židovskému náboženství) a Rassenjuden („rasoví“, „čistí“ Židé), či jinak Geltungsjuden (Židé podle norimberských zákonů, bez ohledu na vlastní deklarování národnosti nebo vyznání).“^{159]}

Podle údajů z knihy Karla Laguse a Josefa Poláka^{160]} „Město za mřížemi“ byl osud židovského obyvatelstva na území Protektorátu Čechy a Morava následující: „15. března 1939 bylo v bývalém Protektorátě 118 310 občanů považovaných podle norimberských rasových zákonů za židy, z nich se vystěhovalo před zahájením deportací 26 111. Zůstalo 92 199 – 73 608 bylo deportováno do Terezína, 7 849 bylo deportováno z Prahy, Brna a z Ostravy přímo na východ, 7 939 bylo buď zatčeno, žilo v ilegalitě nebo spáchalo sebevraždu, jen 2 803 nebylo deportováno. 6 900 židů se vrátilo z Terezína, 3 371 z transportů na východ, 848 z věznic a ilegality a 123 z tábora v Nisku (s

^{157]} Vladimír Kindl uvádí, že k 16. březnu 1939 bylo v Protektorátu 118 310 občanů považovaných dle norimberských zákonů za židy a před zahájením genocidy se podařilo 26 111 osobám vystěhovat. Ze zbylých 92 199 lidí přežilo 14 045 osob. AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 65

^{158]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.2, Ústí nad Labem, 1998, s. 117

^{159]} *ibid.*, s. 117-118

^{160]} Údaje použil i Zdeněk Boháč ve svém díle „Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999“, s. 61

armádou plukovníka Svobody. Perzekuci přežilo 40 156 židů (z nich 26 111 v emigraci).^{161]}

Nenávist nacistů vůči židům se projevovala na našem území již před samotnou okupací, ale počátek konečného řešení židovské otázky lze spatřovat ve dnech 9. – 11. listopadu, kdy došlo k tzv. říšské křišťálové noci.^{162]}

1939

ORGANIZ.

ROZKID -

NUTÍ

7.2. Správa

Vlastní správu židovských obyvatel z hlediska kultu a organizace měla v sudetské župě vykonávat jen Bezirksstelle Sudetengau der Reichsvereinigung der Juden in Deutschland. Sídlo tohoto říšského orgánu bylo v Ústí nad Labem. Jedním z nejdůležitějších úkolů úřadu bylo připravovat podklady a vydávat doporučení k vystěhování židů z Říše. V rámci gestapa, referátu II-B, byla vytvořena kartotéka židů.^{163]}

Na území Protektorátu existovalo 136 židovských náboženských obcí (dále jen ŽNO). V dubnu 1939 došlo ke sjednocení celkem sedmi náboženských obcí, působících v různých částech Prahy, a to do té doby relativně nezávisle. Nově vzniklá obec se nazývala ŽNO Praha. Do jejího vedení se postavili představitelé česko-židovského hnutí Emil Kafka a František Weidmann a sionisté Jakub Edelstein, František Friedmann či Otto Zucker. V srpnu 1939 bylo Emilem Kafkou do Prahy svoláno setkání zástupců náboženských obcí v Čechách a na Moravě (porada se konala ve staré židovské radnici 13. srpna, za účasti 128 osob a policejního pozorovatele). Zde se jednalo o vyřešení hlavního úkolu obcí, a to zorganizovat co největší odchod židů do zahraničí. Emigrace v té době ještě německým úřadům nevaldila. Následně vzniklo v rámci židovské obce v Praze vystěhovalecké oddělení v jehož čele byl Hanuš Bonn. Vystěhovalecké oddělení bylo v podstatě podřízeno Zentralstelle für jüdische Auswanderung (Ústředna pro židovské vystěhovalectví). Ústředna byla zřízena na základě příkazu říšského protektora v Praze v červenci 1939, v jejím čele stáli Hans Günther a Franz Stahlecker. Podléhala

^{161]} LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, Město za mřížemi, Praha, 1964, s. 334-352

^{162]} RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.2, Ústí nad Labem, 1998, s. 121

^{163]} ibid., s. 117

dohledu Adolfa Eichmanna, přestože byla formálně podřízena veliteli bezpečnostní policie při Úřadu říšského protektora. O tři roky později (12. srpna 1942) došlo k přejmenování tohoto úřadu na Zentralamt für die Regelung der Judenfragen in Böhmen und Mähren. Na konci srpna 1939 byla vytvořena zvláštní matrika (Zentralmatrik) se záznamy o narozeních, sňatcích a úmrtích ve všech ŽNO v Protektorátě.^{164]}

„Pražská židovská obec byla zmocněna k udělování závazných pokynů jiným židovským obcím i dalším židovským organizacím, přičemž o nich musela zachovávat mlčenlivost před protektorátními orgány, včetně vlády.“^{165]}

Počínaje březnem 1940^{166]}, převzala pražská ŽNO formálně jurisdikci nad všemi venkovskými náboženskými obcemi v Protektorátu a nad všemi osobami židovského původu, a to i nad nevěřícími židy a nad židy, kteří přestoupili ke křesťanské víře. Nadále již obce nespádaly pod dozor protektorátních úřadů, ale tento dozor vykonávaly Zentralstelle für jüdische Auswanderung v Praze a Sicherheitsdienst v Brně. Vedle dalších úkolů (přeškolovací programy, vybírání poplatků a daní atd.) informovala pražská ŽNO prostřednictvím svého časopisu^{167]} členy obce o nejrůznějších obstrukcích ve společenském, ekonomickém, náboženském i soukromém životě. Na podzim 1941 zakázali nacisté vykonávat veřejné bohoslužby. 29. září 1941 byl vydán výnos říšského protektora (R. Heydricha), ve kterém nařídil s okamžitou platností uzavření všech židovských modliteben a synagog. Zároveň Heydrich vydal příkaz státní policii, aby rázně zakročovala vůči těm Čechům, kteří si dovolí na veřejnosti (ulice a veřejné místnosti) židům prokazovat své přátelství. Krátce před zahájením hlavní vlny transportů z venkova do Terezína došlo ke zrušení venkovských ŽNO (27. března 1942) a správa jejich záležitostí byla postoupena ústřednímu úřadu ŽNO v Praze

^{164]} Cf. PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha, 2001, s. 342-343

Cf. ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, *Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945*, in *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*, Praha, 1991, s. 47 a n.

Cf. KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 65

^{165]} KINDL, Vladimír, in *AUC, Iuridica*, 1990, svazek 36, č. 6, s. 64

^{166]} Na základě vyhlášky říšského protektora z 5. března 1940

^{167]} *Židovské listy* (Jüdisches Nachrichtenblatt) – v pátek 24. listopadu 1939 vyšlo první číslo tohoto dvojjazyčného týdeníku, in *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*, Praha, 1991, s. 51

(Zentralamt der jüdischen Kultusgemeinde). V lednu 1943 došlo ke zrušení pražské ŽNO jako formálně nezávislé organizace a následně k její přeměně na Ältestenrat der Juden in Prag (židovská rada starších v Praze).^{168]}

Od 1.9. 1941 museli Židé nosit na oděvu žlutou šesticípou hvězdu s nápisem JUDE. A od 1.července 1943 byli vyloučeni z pravomoci soudů a podléhali přímo policii. „Dne 15. května 1942 byl vydán oběžník protektorátního ministerstva vnitra číslo D-5750-11/5-1942-V/4 o způsobu psaní slova „Žid (Židovka)“.“^{169]} Toto slovo se muselo vždy psát jen velkým začátečním písmenem.^{170]}

18.3. 1941 informovala rada židovských náboženských obcí MŠaNO o přiřazení částí bývalých náboženských obcí, jejichž sídla připadla k Říši, k obvodům sousedních náboženských obcí. MŠaNO se, ale s odvoláním na § 3 nařízení říšského protektora z 5.3. 1940 Věstníku říšského protektora, nechtělo řešením úpravy hranic židovských náboženských obcí zabývat s tím, že tato činnost patří do působnosti Ústředny pro židovské vystěhovalectví.^{171]}

7.3. Židé a Národní souručenství

Na začátku 40 let dosadili okupanti do Národního souručenství (dále jen NS) V. Krychtálka, který měl prosazovat norimberské rasové zákony. NS na základě jeho činnosti vydávalo židovské výnosy. Všichni členové NS měli zakázaný jakýkoli společenský kontakt se židy a zároveň se ve výnosech oznamovalo přezkoumání „árijského původu“ funkcionářů NS. Veškerá protižidovská činnost nového vedení NS se děla bez souhlasu Výboru NS, který se k židovským výnosům vyjádřil odmítavě. Protižidovské výnosy vyvolaly mezi českou veřejností velké rozhořčení. Mimořádně odmítavý postoj k těmto výnosům vyjádřila

^{168]} PĚKNÝ, Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha, 2001, s. 345 a n.

^{169]} LANDA, Pavel, Právní předpis z doby holocaustu, in Revue církevního práva, SPCP, 2004, č. 29, 3/04, s. 241

^{170]} „Cílem jistě bylo vyloučit, aby si snad někdo nemyslel, že židé – třeba jako katolíci, evangelíci nebo muslimové – jsou prostě lidé určité víry, nějakého náboženství. Nic takového. Nacisté měli všechny židy a jejich míšence za jeden národ. Tedy za národ určený k vyhlazení. A proč takový pravopisný krok až v roce 1942? Okupantům zřejmě chvíli trvalo, než – s přispěním kolaborantů – zjistili rozdíl mezi českým žid a Žid, židovka a Židovka, neboť v němčině to byli vždycky jen der Jude nebo die Jüdin.“

LANDA, Pavel, Právní předpis z doby holocaustu, in Revue církevního práva, SPCP, 2004, č. 29, 3/04, s. 241

^{171]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 64

*židovská
= židovka*

Katolická církev. Obrovské zděšení v katolickoklerikálním táboře nenechalo klidným ani v té době těžce nemocného pražského arcibiskupa. Kardinál K. Kašpar proti stanoviskům NS vznesl stížnost a pohrozil, že v případě jejich definitivního přijetí se Katolická církev postaví proti NS pastýřským listem. Poté byly židovské výnosy opět staženy a v platnosti zůstal jen zákaz účasti ve veřejné dopravě.^{172]}

7.4. Terezínské ghetto

O vzniku terezínského ghetta bylo nacisty rozhodnuto v roce 1941, jeho vznik byl součástí plánu na odstranění židovského obyvatelstva. Terezínskému ghettu velela komandatura SS a péče o vnitřní záležitosti tábora přešla z rozhodnutí Zentralstelle für jüdische Auswanderung formálně na Židovskou radu starších (Ältestenrat). Členy rady starších byli vedle vedoucího představitele (Judenältester) i vedoucí základních oddělení samosprávy, kteří prakticky řídili veškerou činnost v ghettu. Činnost Židovské rady starších spadala pod kontrolu komandatury SS a její příkazy musela Rada bezpodmínečně plnit. I přes velmi obtížné životní podmínky v ghettu se Radě podařilo zorganizovat alespoň základní zdravotní a sociální péči, tajné vyučování dětí, kulturní akce a také bohoslužby. Pro konání bohoslužeb se v ghettu nacházelo sedm improvizovaných modliteben vybavených Tórami a liturgickými předměty. Každá modlitebna měla zpočátku svého rabína a kantora (konaly se zde i katolické a evangelické bohoslužby).^{173]}

7.5. Židovské spolky

Krátkou zmínku si zaslouží i židovské spolky, jelikož řada z nich vznikla právě z iniciativy židovských náboženských obcí, které působily na celém území státu. Židovské spolky bývaly často propojeny s představenstvy náboženských obcí v dané lokalitě. Avšak vůči židovským

^{172]} BRANDES, Detlef, Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha, 1999, s. 142-143

^{173]} PĚKNÝ, Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha, 2001, s. 345-346

spolkům neměly židovské náboženské obce žádné pravomoci a nevedly ani jejich evidenci.^{174]} Tyto spolky, ale úzce spolupracovaly s ŽNO a pomáhaly při udržování zvyků, se vzděláváním mladých, poskytovaly sociální péči a pečovaly o uprchlíky, poté co bylo obsazeno pohraničí. Po mnichovské konferenci, a zejména po 15. březnu 1939, byla snaha soustředit činnost spolků na nejdůležitější úkoly (zejména oblast sociální péče). V té době působilo na území Protektorátu 379 spolků (třetina z nich v Praze). Vedle ostatních povinností musela ŽNO v Praze zajistit seznam všech židovských spolků v Praze (na venkově tehdy působila v podstatě jen židovská pohřební bratrstva). Na jaře 1940 nacisté zahájili hromadnou likvidaci židovských spolků. Likvidaci musela provést ŽNO v Praze z příkazu Ústředny pro židovské vystěhovalce, který vycházel z nařízení říšského protektora ze dne 5. března 1940. Židovské spolky byly brzy absolutně zlikvidovány – v roce 1942 existoval podle zprávy ŽNO v Praze jediný židovský spolek a tím byl Centrální spolek židovských hluchoněmých a nedoslýchavých. Činnost židovských náboženských spolků byla obnovena až po skončení druhé světové války a to dekretem prezidenta republiky č. 81 z 25. září 1945.^{175]}

---

^{174]} KŘEŠŤAN, Jiří, *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*, Praha, 2001, s. 9

^{175]} KŘEŠŤAN, Jiří, *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*, Praha, 2001, s.13, 70 a n.

8. Ostatní církve

8.1. Českobratrská církev evangelická

Podle sčítání z roku 1930 žilo v českých zemích necelých 300tis. příslušníků této církve. Jednalo se o nejpočetnější evangelickou církev. Nej hustší síť sborů byla na Českomoravské vysočině a Valašsku, zatímco nejjedší v jižních a západních Čechách.^{176]}

ČCE byla úzce spjata s Československou republikou. Krátce po mnichovské konferenci, 8. prosince 1938, se místo synodu konala schůze farářů a zástupců sborů. Synodní kurátor Doc. dr. Antonín Boháč, jenž byl členem česko-německé komise, která určila hranice odtrženého území, nastínil situaci národa a církve – tušil, že vlast čekají těžké časy. I když se říšské úřady snažily získat na svou stranu české evangelíky pro spolupráci, tak ČCE především usilovala o obnovu svobodné a demokratické republiky.^{177]}

Od konce první světové války do roku 1939 vzniklo u nás 53 farních sborů ČCE (např. 1919 – Ostrava, 1925 – Benešov, 1931 – Břeclav, 1938 – Most, 1939 – Beroun), zatímco za druhé světové války vznikly jen dva sbory, a to v roce 1940 v Hodoníně a příští rok v Radotíně. Berounsko až do okupace nestačilo na to, aby tu vznikl plně a intenzivně žijící sbor, ale po začátku okupace naší země se museli Češi stěhovat z pohraničních oblastí do vnitrozemí. Proto mohl být roku 1939 v Berouně ustaven samostatný sbor a jeho farářem se stal Jaromír Klimecký, který do Berouna jezdil už dříve jako salvátorský vikář. Hodonín byl od roku 1931 filiálním sborem sboru v Břeclavi a teprve po okupaci, kdy bylo území Břeclavi zabráno, bylo sídlo sboru přeneseno do Hodonína.^{178]}

26. září 1939 - krátce po svém zvolení - zemřel synodní senior ČCE Kamil Nagy. Zvolení jeho nástupce se stalo vážným problémem, protože farář pražského sboru u Klimenta, ThDr. Josef Křenek nebyl po své volbě potvrzen

^{176]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 215

^{177]} ibid., s. 215

^{178]} Cf. BALCAR, Lubomír, Církev v proměnách času: sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické, Praha, 1969, s. 49, 86, 113

je

KOLIK
SBORŮ
MĚLA
PŘESTIŽ

v úřadě říšským ministrem pro protektorát K. H. Frankem. Tuto situaci se podařilo vyřešit Dr. Emilu Schiechemu – jednalo se o německého občana, byl členem Vyznávající církve a také byl členem Neurathova státního kabinetu. Došlo totiž k podání nového oznámení, ve kterém již nebylo uvedeno, že Josef Křenek byl promován v USA. Ve dnech 7. – 8. prosince 1939 tak byla na mimořádném synodu zvolena synodní rada Českobratrské církve evangelické. Synodním seniorem byl zvolen Josef Křenek, synodním kurátorem se stal Antonín Boháč a náměstkem synodního seniora byl zvolen Bedřich Jerie, farář v Praze - Královských Vinohradech. Křenek s Boháčem vedli církve až do 1.července 1944, kdy byli z Prahy vyhoštěni, jak již bylo výše zmíněno, za odmítnutí podepsání antibolševického manifestu.^{179]}

„Synodní rada sice po celou dobu okupace plnila nařízení nadřízených orgánů, např. suspendovala zatčené faráře, ale zároveň se snažila pomoci rodinám zatčených, projevovala všestrannou podporu, umožňovala jim, aby dál bydleli na uprázdněných farách a práci ve sboru konali jiní sboroví pracovníci.“^{180]} Synodní rada také ochránila studenty bohosloví před totálním nasazením. Po uzavření vysokých škol uspořádala kurzy pro bohoslovce a umístila je jako diakony a učitele náboženství ve sborech, kde vykonávali pomocnou duchovenskou službu. Jelikož za okupace došlo na zákaz vyučování na vysokých školách^{181]} a tento zákaz se týkal i Husovy evangelické bohoslovecké fakulty - tak byl zřízen de facto nelegální bohoslovecký kurz. Bývalí profesori Husovy fakulty, než aby svou účastí tento kurz ohrozili, raději se na činnosti kurzu nepodíleli. Zpočátku se kurzu zúčastnili ti studenti, kteří byli zapsáni na Husově bohoslovecké fakultě, ale kteří svoje studium nemohli dokončit, v dalších letech se hlásili i další zájemci o studium. Tento čtyřletý kurz vedl tajemník synodní rady a soukromý docent Dr. Josef Souček. Jednalo se o dálkové studium se dvěma odbornými zkouškami. Po splnění zkoušek obdržel student od synodní rady dekret volitelnosti na vikáře. Učitelský sbor byl tvořen z převážné části soukromými docenty. Jako učebnice se používaly německé

^{179]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 216

^{180]} ibid., s. 216

^{181]} 17. listopadu 1939 nacisté nařídili uzavření všech českých vysokých škol

teologické publikace, které obstarávalo knihkupectví Kalich. Právě z tohoto důvodu byla podmínkou studia alespoň pasivní znalost německého jazyka. Dále existovala řada českých publikací k českým církevním dějinám. Zkoušky měly univerzitní úroveň a k první odborné zkoušce bylo třeba předložit dvě písemné práce, k té druhé jednu práci či rozšířenou práci z první zkoušky a kázání. Ústní zkoušky byly souborné, konaly se před komisí a ze všech předmětů v jednom dni. Po přijetí ke studiu byli studenti synodní radou ustanoveni za prozatímní diákoný a následně působili jako pomocní duchovní při sborech, přičemž úkoly jim byly ukládány faráři. Synodní rada jejich studium uznávala jako řádné vysokoškolské bohoslovecké vzdělání.^{182]}

Koncem roku 1939 bylo v rámci ČCE založeno Evangelické hnutí, což byla volná pracovní organizace farářů a jiných pracovníků, snažící se plnit poslání církve. Později bylo přejmenováno na Evangelické dílo.^{183]}

V důsledku nacistické okupace hledali zejména židé u ostatních církví pomoc, docházelo i k přestupům obyvatel židovského vyznání k evangelické církvi. 28. října 1938 vydala synodní rada ČCE pro všechny své sbory směrnici, která se týkala jednotného postupu vůči těm, kteří budou žádat o přestup ČCE (viz. příloha 1).

Již na počátku roku 1940 docházelo, na základě vybídnutí synodní rady, k užšímu navazování styků se sbory Jednoty českobratrské (příležitostí k tomu byl Světový modlitební týden). Českobratrské církve evangelické se také hluboce dotklo, když v roce 1940 byly nacisty zrušeny svátky 5. a 6. července – Cyrila a Metoděje a Mistra Jana Husa (jeho památka byla přesunuta na 7. července).^{184]}

8.2. Církev československá

V roce 1930 ukázalo sčítání obyvatelstva, že v českých zemích se k této církvi hlásí přes 800 tis. obyvatel (asi 618 tis. v Čechách a 161 tis. na Moravě a ve Slezsku). I po

^{182]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 93-94

^{183]} ibid., s. 74

^{184]} ibid., s. 74

mnichovské dohodě se církvi podařilo některé náboženské obce, které zůstaly v pohraničí (19 náboženských obcí CČS zůstalo na Německem obsazeném území), zachovat a udržet v následujícím období. Ještě před vypuknutím války, zažila CČS v roce 1939 relativně velkou vlnu nově přistoupivších věřících – 15 600 jen v průběhu tohoto roku. CČS byla silně národně zaměřená.^{185]}

Nacisté se snažili odstranit vše, co souviselo s existencí Československa, a tak musela i CČS pro sebe hledat nový název. Mezi přijatelnými jmény se třeba objevil název Česká národní církev. „Změnu názvu provedl patriarcha církve 22. listopadu 1939 „z nařízení německých úřadů“ v rozporu s tehdy platnou ústavou církve, která pro tento krok žádala usnesení církevního sněmu.“^{186]} Patriarcha církve Gustav Adolf Procházka vydal opatření, kterým se z Církve československé stala Církev českomoravská. I přes vadný právní stav a vynucený patriarchův postup, byl tento akt protektorátním ministrem vzat na vědomí, a to formálně 22. dubna 1940 vydaným výnosem^{187]}. Ke zrušení jak patriarchova opatření, tak výnosu, došlo až 2. srpna 1945. Učinilo tak MŠaO na návrh národní správy církve. Od června 1940 bylo používání termínu československá úředně zakázáno.^{188]}

Stejně jako Katolické církvi (Apoštolskému stolci) bylo znemožněno dosadit na biskupské stolce jí jmenované duchovní, bylo i CČS znemožněno zvolit si některé své činovníky. 2. prosince 1940 zemřel východočeský biskup Stanislav Kordule, jeho nástupcem byl zvolen J. A. Tabach, ale jeho převzetí funkce nebylo úřady umožněno. Obdobná situace se opakovala po 9. únoru 1942, kdy zemřel patriarcha CČS Gustav A. Procházka a nová volba patriarchy CČS nebyla povolena. Po atentátu na R.

^{185]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 213

Cf. BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, s. 56-57

^{186]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 54-55

^{187]} „Ministr školství a národní osvěty uvedl v publikačním prostředku ministerstva, v části nadepsané „Ministerské vyhlášky“ „Oznámení“, pod nadsísem „Změna názvu církve československé“, že bere na vědomí tento fakt, aniž se tu podávalo kdo, kdy a jak jej provedl. Vzetí na vědomí postrádalo jakéhokoli čísla a data.“

KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 54

^{188]} *ibid.*, s. 55

ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 213

Heydricha se i situace pro Českomoravskou církev ztížila. V roce 1944 bylo zástupci správce pražské diecéze Karlu Vodičkovi naznačeno, že přišel čas k rozpuštění CČS. V posledním roce války byli německými orgány uvězněni biskup pražské diecéze J. Lomoz a jeho nástupce K. Vodička.^{189]}

V rámci CČS vytvářela svou činnost i Besídka mládeže Českomoravské církve.

8.3. Náboženská společnost československých unitářů

U Náboženské společnosti československých unitářů nastala obdobná situace, a tak se i ona musela přejmenovat na Náboženskou společnost českých unitářů. „Jistě i v tomto případě stál v pozadí nátlak německých orgánů, i když úřední zveřejnění tohoto kroku bylo naformulováno obratněji než v případě Církve československé (výnos měl datum 3. června 1940 i číslo), avšak podstata provedené změny byla opět jen vzata na vědomí a neříká se v ní kdo a kdy v náboženské společnosti samé tento krok provedl. K původnímu názvu se unitáři vrátili v listopadu 1945, kdy se na tom jednomyslně usnesl sněm společnosti a MŠaO dne 24. prosince 1945 toto rozhodnutí vzalo na vědomí.“^{190]}

Prvním předsedou náboženské společnosti se v roce 1930 stal Norbert Fabián Čapek. Právě on byl spolu se svou dcerou Zorou 28. března 1941 zatčen gestapem. Byl obviněn z poslušání cizího rozhlasu a z velezrady. Čapek zemřel 30. října 1942 v koncentračním táboře v Dachau.^{191]}

„Koncem roku 1944 uvažovaly německé orgány v Protektorátě o rozpuštění této náboženské společnosti. Společnost řídil až do osvobození ilegální sedmičlenný výbor.“^{192]}

^{189]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 213

^{190]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 55

^{191]} Cf. KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 70

Cf. http://www.unitaria.cz/unitarstvi/ceske_unitarstvi.htm

Cf. http://cs.wikipedia.org/wiki/Norbert_Fabi%C3%A1n_%C4%8Capek

^{192]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 71

8.4. Jednota českobratrská

V roce 1939, nedlouho po obsazení zbývající části českého území německou armádou, došlo pro církve k nepříjemné situaci. Svaz německých svobodných církví nabídl Radě Jednoty českobratrské možnost, jak si ulehčit situaci v Protektorátu v období okupace. Jednota českobratrská se měla na základě jeho nabídky připojit a začlenit se do jeho struktury. Vedení Jednoty českobratrské se ale rozhodlo být solidární s trpícím národem a nabídku, kterou Svaz německých svobodných církví již projednával s říšskými orgány, odmítl.^{193]}

„V roce 1940 vydala Česká biblická práce (složka Jednoty českobratrské) Kutnohorskou bibli podle původního vydání Kralické bible (vydavatelská práva na tehdy používané poslední vydání Kralické bible z roku 1613 měla Britská biblická společnost).“^{194]}

Předsedou Rady Jednoty českobratrské byl za okupace kazatel František Urbánek.

8.5. Bratrská jednota baptistů (Chelčického)

I tato církev dostala v průběhu okupace nabídku k připojení se k zástupci německé církve. Byl jím německý Svaz baptistů (měl asi 80tis. členů), který svou nabídku tlumočil ústy svého předsedy. Po odmítnutí nabídky se baptisté dočkali velkého zájmu pražského gestapa.^{195]}

8.6. Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

Tato církev se zcela otevřeně hlásila k nacionálním socialistům. Hlavou Německé evangelické církve byl církevní prezident Erich Wehrenfenig. Mnichovskou dohodu a okupaci českých zemí její představitelé uvítali jako osvobození. V roce 1930 měla církev asi 130tis. členů.

^{193]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 211

^{194]} ibid., s. 212

^{195]} ibid., s. 209-210

Sídlo církve bylo v Jablonci nad Nisou a měla 64 farností v církevních okruzích.^{196]}

8.7. Augsburská evangelická církev ve východním Slezsku v Československu

„Po rozpadu Rakousko-Uherska došlo na Těšínsku ke změnám v evangelické církvi. Některé sbory se připojily k Českobratrské církvi evangelické, další k Německé evangelické církvi a některé ještě k polské evangelické církvi, která měla sídlo ve Varšavě. Po definitivním přiřazení části Těšínska k Československu, se náhle ocitlo na území ČSR šest evangelických sborů – dříve spadajících k polské evangelické církvi (Dolní Bludovice, Bystřice, Komorní Lhotka, Návsí, Orlová a Třinec). Právě tyto sbory vytvořily novou církev, která přijala název Augsburská evangelická církev ve východním Slezsku v Československu. V roce 1938 došlo k okupaci Záolší polskou armádou a všechny sbory se ocitly na území Polska. Ještě v prosinci 1938 byly sbory přiřazené ke slezské diecézi Evangelicko-augsburské církve v Polsku. Ihned po zahájení druhé světové války bylo celé území slezské diecéze připojeno k Říši a sbory na Těšínsku podřízeny německé konzistoři ve Vratislavi. Většina pastorů církve byla zbavena úřadu a mnozí z nich byli uvězněni. Netrvalo dlouho a bohoslužby se konaly pouze v německém jazyce.“^{197]}

---

^{196]} ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 215-216

^{197]} <http://www.sceav.cz/>

9. Odpor a odboj církví

Samozřejmě i odpor duchovních a jejich účast na odboji ovlivnily církevní správu. Nacisté perzekuovali církve pro jejich pomoc pronásledovaným v době okupace a za druhé světové války.

V krátkém období po září 1938 podleli především němečtí kněží určité iluzi, že německá okupace je správná. Souviselo to zejména s nevyřešenou otázkou, z doby první republiky, česko-německých vztahů na území republiky. V době začátku okupace pohraničí v Německu již probíhal boj Říše s církvemi a zprávy o tamní situaci se dostávaly i k nám. Nedá se ale říci, že všichni duchovní německého původu si přáli nacistickou okupaci. Jedním z největších kritiků nacionálněsocialistické politiky byl již výše zmíněný litoměřický biskup A. A. Weber. Weber nesouhlasil s politikou SdP a dokonce svůj nesouhlas s vojenským obsazením českého pohraničí vyjádřil v dopise z 28.10. 1938, který byl adresován Konrádu Henleinovi. Osud některých duchovních, německé národnosti, působících v sudetské župě, zpracoval ve své knize „Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu“ spisovatel Rudolf Grulich (dalším německým autorem, který se danou problematikou zabývá je např. Emil Valasek – Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945 : eine Dokumentation).

Stejně jako v jiných oblastech společnosti, také v církvi, se našli konfidenti, ale převážná část duchovenstva se snažila pomáhat druhým, aniž přitom hleděla na svůj osud.

Na území sudetské župy bylo za okupace pronásledováno 615 katolických kněží (tyto případy jsou doloženy) z celkového počtu 2253. Pronásledování vrcholilo v roce 1941 a prudký pokles nastal od roku 1943.^{198]}

V Protektorátu bylo za okupace pronásledováno celkem 371 českých katolických kněží. „Do koncentračních táborů a dalších věznic jich bylo uvrženo 260, jinak internováno 111, popraveno 8. V koncentračních táborech a věznicích zemřelo celkem 58 duchovních. Další dva zůstali nezvěstní. Mezi oběťmi jsou jak kaplani, faráři, katecheti, tak kněží

^{198]} KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 445

zastávající významná církevní místa jak ve světské duchovní správě, tak v řeholních organizmech.“^{199]}

„Obdobným způsobem byli zasaženi duchovní ostatních uznaných církví a náboženských společností, s výjimkou Německé evangelické církve a Starokatolické církve. V československé (českomoravské) církvi bylo 32 duchovních zavlčeno do koncentračních táborů, z nich sedm se nevrátilo. Církevní zdroje uvádí, že celkem 30% duchovních církve bylo pronásledováno (cca 100 lidí) a 11% duchovenstva zaplatilo okupaci životem.“^{200]}

Tabulka č.2: Pronásledování katolických kněží na odstoupených území od října 1938 do roku 1945^{201]}

Diecéze	Celkový počet	Počet pronásledovaných	Procenta	Pořadí
řádoví kněží	458	168	36,7	4
Praha	273	105	38,5	3
Litoměřice	517	116	22,4	6
Hr. Králové	130	26	20	7
Č. Budějovice	156	64	41	2
Olomouc	490	90	18,4	8
Breslau a Branitz	127	18	14,2	9
Brno	102	26	25,5	5
jiné diecéze	0	2	100	1
Celkem	2253	615	27,3	

Odboje se duchovní účastnili například jako členové ilegálních národních výborů (kapitulační vikář Msgr. Cais – představitel budějovické diecéze). Dále poskytovali pomoc parašutistům, skrývali pronásledované obyvatele (zejména spoluobčany židovského vyznání) nebo vystavovali židům falešné křestní^{202]} a oddací listy, resp. falešné výpisy o křtu jejich předků. Obdobné pomoci se pronásledovaným dostalo i od příslušníků ostatních církví.

^{199]} KINDL, Vladimír, in AUC, Iuridica, 1990, svazek 36, č. 6, s. 70

^{200]} ibid., s. 70

^{201]} KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 449

^{202]} Například arcibiskup Savatij za to byl uvězněn v koncentračním táboře v Dachau Cf. VOPATRNÝ, Gorazd, Dědictví otců, Praha, 1999, s. 122

Závěr

Nacistická okupace českého pohraničí a českých zemí ukončila 20 let svobodného vývoje Československé republiky. Tato událost těžce zasáhla všechny oblasti české společnosti. Ovlivněn byl i další vývoj v církevní oblasti. Nacisté dokázali na našem území uplatňovat postupy, které již v předešlých letech použili v Německu.

Mnozí církevní představitelé si byli vědomi nebezpečí, které sebou nacismus přinášel (jasným kritikem a odpůrcem byl litoměřický biskup Antonín Alois Weber). Ale ne všichni si uvědomovali novou hrozbu a zpočátku dokonce vítali příchod německých okupantů (zejména duchovní německé národnosti). Jednotlivé církve pečovali nadále o své věřící bez ohledu na to, že se nacházeli na odtrženém území.

Nacistické úřady se snažily omezovat církevní správu, kontrolovali ji a byly vytvořeny instituce, které sledovaly činnost církví a perzekuovaly je, kdykoliv uznaly za potřebné.

S příchodem okupantů se začaly uplatňovat i říšské zákony. Některé z nich omezovaly nebo dokonce zakazovaly činnost církví – v oblasti vyučování, náboženských obřadů, financování apod. Po atentátu na Reinharda Heydricha byla Česká pravoslavná eparchie zrušena. Církev československá a Náboženská společnost československých unitářů byly donuceny změnit svůj dosavadní název na Církev českomoravská respektive Náboženská společnost českých unitářů.

Samostatnou kapitolu představuje cílené pronásledování, perzekuování a vyvražďování židů, které počalo již před známou tzv. křišťálovou nocí a pokračovalo po celé období okupace. Zvěrstva, vykonávaná okupanty a jejich pomahači, trvala až do osvobození v roce 1945.

Členové církví byli také velmi aktivní v oblasti odboje a snažili se pomáhat druhým bez ohledu na vlastní bezpečí. Jen velmi málo členů českých církví zradilo národ a pomáhalo nacistům při jejich nesmyslném jednání.

Církve nadále, i přes veškeré zákazy, pečovaly o mládež a pomohly tak zabránit tomu, aby oblast výchovy mládeže převzaly zcela nacistické instituce.

SEZNAM LITERATURY:

Knihy a články:

- 1) BABIČKA, Václav, Katolická církev v českých zemích 1939-1989, 1.vyd., Praha: Státní ústřední archiv, 1998
- 2) BALCAR, Lubomír, Církev v proměnách času: sborník k 50. výročí spojení československé církve evangelické, 1.vyd., Praha: Kalich, 1969
- 3) BARTOŠ, Josef, Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945, Praha: ČSPB, 1986
- 4) BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, 1.vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999
- 5) BRANDES, Detlef, Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, 1.vyd., Praha: Prostor, 1999
- 6) BESIÉ, Gerhard (ed.), Zwischen "nationaler Revolution" und militärischer Aggression : Transformationen in Kirche und Gesellschaft während der konsolidierten NS-Gewaltherrschaft (1934-1939), München: Oldenburg, 2001
- 7) ČELOVSKÝ, Bořivoj, Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945, 1.vyd., Ostrava: Sfinga, 1995
- 8) ČERMÍN, Jakub, Národ se ubránil: 1939-1945, Praha: Sdružení MAC, 1995
- 9) DAGAN, Avigdor, ROTHKIRCHEN, Livia, SCHMIDT-HARTMANN, Eva, Osud Židů v Protektorátu 1939-1945: Sborník studií, Praha: Trizonia: Ústav pro soudobé dějiny, 1991
- 10) FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, 1.vyd., Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001
- 11) FRAJDL, Jiří, Nacistická perzekuce v českých zemích, Praha: Křesťansko sociální hnutí ve spolupráci s Historickodokumentační komisí KČP, 2003
- 12) FRAJDL, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939-1945, 1.vyd., Moravská Třebová: Diatext, 1993
- 13) GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, 1.vyd., Praha: Themis, 1996
- 14) GRONSKÝ, Ján, HŘEBEJK, Jiří, Dokumenty k ústavnímu vývoji

- Československa I. (1918-1945), 2.vyd., Praha: Karolinum, 2004
- 15) GRULICH, Rudolf, Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu, 1.vyd., Brno: L.Marek, 2004
  - 16) HALAS, František X., Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán, 1.vyd., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004
  - 17) HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost, Praha: NLN, Nakladatelství: Lidové noviny, 2005
  - 18) HRDINA, Ignác Antonín, Texty ke studiu konfesního práva. I., Evropa a USA, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2006
  - 19) JANDLOVÁ, Martina a kol., Brněnská diecéze (1777-2007): historie a vzpomínky, Brno: Biskupství brněnské, 2006
  - 20) KADLEC, Jaroslav, Českobudějovická diecéze, 1.vyd., České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1995
  - 21) KADLEC, Jaroslav, Dějiny katolické církve: Určeno pro posl. teologických fakult. [Díl] 3, Církevní novověk, 3. přepracované vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 1993
  - 22) KADLEC, Jaroslav, Přehled církevních českých dějin. [Díl] 2, Řím: Křesťanská akademie, 1987
  - 23) KETTNER, Jiří, Dějiny pražské arcidiecéze v datech, 1.vyd., Praha: Zvon, 1993
  - 24) KINDL, Vladimír, K vybraným problémům právního postavení církví a náboženských společností v „Protektorátu Čechy a Morava“, in Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, Praha, 1990, svazek 36, č.6, s. 51-72
  - 25) Kolektiv autorů, Biskupství brněnské, 1.vyd., Brno: Biskupství brněnské, 2000
  - 26) Kolektiv autorů Právnické fakulty UK, Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnická učebnice, 2.dopl. vyd., Praha: Linde, 2004
  - 27) KONÍČEK, Jiří, Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993, 2.vyd., Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005
  - 28) KŘEŠŤAN, Jiří, Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948, 1.vyd., Praha: Sefer, 2001

- 29) KUČERA, Zdeněk, O teologickou totožnost církve československé husitské, 1.vyd., Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988
- 30) KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem: Albis international, 2002
- 31) LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, Město za mřížemi, 1.vyd., Praha: Naše vojsko, 1964
- 32) LANDA, Pavel, Právní předpis z doby holocaustu, in Revue církevního práva, Praha, 2004, SPCP, č.29, 3/04
- 33) MACDONALD, Callum, Praha ve stínu hákového kříže: pravda o německé okupaci 1939-1945, 1.vyd., Praha: Melantrich, 1995
- 34) MACEK, Jaroslav, Biskupství litoměřické: biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655-2005, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005
- 35) MACHULA, Jaromír, Vatikán a Československo (1938-1948), 1.vyd., Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998
- 36) MALÝ, Karel a kolektiv, Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přeprac. vyd., Praha: Linde, 2003
- 37) MAREK, Pavel, Pravoslavní v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, 1.vyd., Brno: L.Marek, 2004
- 38) MARŠÁLEK, Pavel, Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945, 1.vyd., Praha: Karolinum, 2002
- 39) MARŠÁLEK, Pavel, Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945, 1.vyd., Praha: Vodnář, 1999
- 40) MASTNÝ, Vojtěch, Protektorát a osud českého odboje, 1.vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2003
- 41) MEIER, Kurt, Evangelische Kirche in Gesellschaft, Staat und Politik 1918-1945 : Aufätze zur kirchlichen Zeitgeschichte, 1.Auflage, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1987
- 42) OTTER, Jiří, První sjednocená církev v srdci Evropy: Českobratrská církev evangelická, 1.vyd., Praha: Kalich, 1992
- 43) PETRŮV, Helena, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), 1.vyd., Praha: Sefer, 2000

- 44) PĚKNÝ, Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, 2.vyd., Praha: Sefer, 2001
- 45) PROCHÁZKOVÁ, Alena, Osmdesát let milosti, Plzeň: Evangelická církev metodistická Praha, 2000
- 46) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.1, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 1998
- 47) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.2, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 1998
- 48) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.3, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 1999
- 49) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.4, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2000
- 50) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.5, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2001
- 51) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.6, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2002
- 52) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.7, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2003
- 53) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.8, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2004
- 54) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.9, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2005
- 55) RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 sv.10, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Albis international, 2006
- 56) SALAJKA, Milan, Proces ustavování a duchovní správy náboženských obcí Církve československé husitské 1920 až 2000: komentovaný přehledný manuál, 1.vyd., Praha: Církev československá husitská, 2003

- 57) SRP, Zdeněk, Královéhradecké biskupství v proměnách staletí, 1.vyd., Hradec Králové: Garamon, 2005
- 58) ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, 1.vyd., Praha: Kalich, 2003
- 59) ŠIMSOVÁ, Milena, V šat bílý oděni: zápasy a oběti Akademické YMKY 1938-1945: vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění, 1.vyd., Benešov: Eman, 2005
- 60) TRETERA, Jiří Rajmund, Konfesní právo a církevní právo, 1.vyd., Praha: nakladatelství, výroba a expedice tiskovin Jan Krigl, 1997
- 61) TRETERA, Jiří Rajmund, Právní postavení islámské menšiny v České republice - Legal status of the Islamic minority in the Czech Republic, in MORAVČÍKOVÁ, Michaela, LOJDA, Miroslav (ed.), Islam v Európe: náboženská sloboda a jej aspekty: zborník referátov z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorú usporiadali Ústav pre vzťahy štátu a cirkví a Centrum pre európsku politiku v Smoleniciach v dňoch 25. – 27. novembra 2005, 1.vyd., Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2005, s. 109-115, 300-306
- 62) TRETERA, Jiří Rajmund, Stát a církve v České republice, 1.vyd. v KN, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002
- 63) VALASEK, Emil, Der Kampf gegen die Priester im Sudetenland 1938 bis 1945: eine Dokumentation, Königstein: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 2003
- 64) VÁLKA, Zbyněk, Olomouc pod hákovým křížem: temná léta okupace 1939-1945, Olomouc: Votobia, 2001
- 65) VOPATRNÝ, Gorazd, Dědictví otců: osudy svaté pravoslavné víry na území bývalého Československa, 1.vyd., Praha: Knižní dílna Rubato, 1999
- 66) VOPATRNÝ, Gorazd, Pravoslavná církev v Československu v letech 1945-1951, 1.vyd., Brno: 3K, 1998
- 67) ZIMMERMANN, Volker, Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945), 1.vyd., Praha: Prostor: Argo, 2001

Internetové stránky:

- 1) http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD%C5%A1sk%C3%BD_konkord%C3%A1t
- 2) http://cs.wikipedia.org/wiki/Norbert_Fabi%C3%A1n_%C4%8Capek
- 3) http://dieceze.misto.cz/k2_3/k2_3.html
- 4) <http://dobias.webz.cz/>
- 5) <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/benova.htm>
- 6) <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/5-43.htm>
- 7) <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm>
- 8) <http://veritas.evangnet.cz/download/bulletin%2011-2002.pdf>
- 9) <http://www.biskupstvi.cz/historie/biskupove2/html#13>
- 10) http://www.cesh.cz/new/dokumenty/ustava_web.pdf
- 11) <http://www.distance.cz/rocnik6/cislo1/12.htm>
- 12) <http://www.druhasvetova.estranky.cz/stranka/konecne-reseni-zidovske-otazky>
- 13) <http://www.getsemany.cz/index.asp?c=270>
- 14) <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/rp19390621>
- 15) http://www.kehilaprag.cz/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=45
- 16) http://www.pravoslav.gts.cz/dejiny/p_vyzn.htm
- 17) <http://www.pravoslavbrno.cz/pravosl.htm>
- 18) http://www.pravoslav.gts.cz/dejiny/p_vyzn.htm
- 19) <http://www.reflex.cz/Clanek3689.html>
- 20) <http://www.sceav.cz/>
- 21) http://www.unitaria.cz/unitarstvi/ceske_unitarstvi.htm

Přílohy

Příloha 1

„Přestupy Židů k evangelické církvi“

„Na naše farní úřady obracejí se v poslední době mnozí Židé se žádostí o přijetí do církve a udělení křtu svatého. Aby byl zachován jednotný postup, vydala synodní rada 28.října v této věci pro všechny sbory Československé církve evangelické tyto směrnice:

1. Podle interkonfesijního zákona ze dne 23.dubna 1925 č. 96 Sb. zák. a nař. jest každému občanu republiky volno změnití vyznání. Nemůžeme tedy ani Židům brániti v této jejich svobodě. Jest ovšem právem církve, aby sama rozhodla, zda hodlá přihlášky nových členů přijmouti či nikoliv. V dané situaci jest pak nutno vésti Židy k tomu, aby své rozhodnutí dobře uvážili. Předpokládá se ovšem, že již před formálním provedením přestupu dostaví se na farní úřad, což se snad zpravidla děje.

2. Při osobní žádosti o provedení přestupu je třeba jim zdůrazniti, že výhrady, které si církve v jejich případě činí, neplynou z rasových předsudků, nýbrž ze samé podstaty církve, která jest hotova poskytnouti společenství křesťanské víry a lásky všem, kdo po něm upřímně touží.

3. Právě proto zrazujeme (po některých zkušenostech z let popřevratových s přestupy vůbec) od takových přestupů, které by se dály z jiných pohnutek než náboženských. Ačkoli církve má a chce býti útočištěm trpících a utištěných, nemůže do svého středu přijímati těch, kteří do ní vstupují z důvodů oportunních.

4. Nejde nám o pouhé rozmnožení počtu členů, nemůžeme se spokojiti s vnější příslušností k církvi. Projevují-li však přistupující Židé aspoň upřímné porozumění pro naši církve a souhlas s jejími zásadami, jeví-li ochotu a touhu vrůst s námi do obecenství křesťanské víry a lásky, jsou-li mravně bezúhonní, není důvodu, aby byli odmítáni.

5. Jest žádoucí, aby pro přistupující izraelity pořádáno bylo zvláštní vyučování (po příp. informační večery), neboť tu půjde i o řadu jiných otázek než při cvičení přistupujících katolíků. Že někteří z nich byli již řadu let bez vyznání, to na odlišném jejich postoji ke křesťanské církvi mnoho nemění. Jako ode všech přistupujících, tak i od Židů žádejme pravidelnou účast na bohoslužbách a na ostatním církevním životě.

6. Definitivní přijetí do sboru, křest svatý a případně svatá večeře Páně, budtež stanoveny na pozdější dobu, nejlépe po

uplynutí nejméně šesti měsíců. Jen tak bude možno zjistiti, zda vpředu uvedené podmínky řádného členství byly splněny.

7. Podle §45 odst.5. církevního zřízení přijímá nové členy do církve staršovstvo, které má právo i povinnost o způsobilosti jejich k přijetí do církve se přesvědčiti.

8. Křest izraelitů nebudiž konán hromadně, nýbrž individuálně. Nenavrhujeme sice v dané situaci konání před celým sborem, ale přítomnost aspoň několika zástupců a členů sboru k dokumentování nového společenství byla by žádoucí.

Těm, kteří po křtu žádají vydání křestního listu, připomeňme, že tento křestní list nenahrazuje listu rodného, nýbrž jest pouze průkazem o křtu a o církevní příslušnosti. Antedatování jakýchkoliv průkazů, vydaných farními úřady, jest nepřípustné. Úřední průkaz o přestupu, resp. o členství v nové církvi, snad stačí namísto požadovaného křestního listu do té doby, než bude přikročeno ke křtu.

Kostnické jiskry, 4.XI. 1938¹⁾

---

¹⁾článek: ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 75-79

Příloha 2

Dopis H. Himmlera K.von Neurathovi z 26.9.1939 ve věci zatýkání veřejně činných Čechů při akci Albrecht der Erste

„SS brigadeführer mně dnes sdělil, že jste vyslovil svojí nevůli nad zatýkací akcí, provedenou SS bezpečnostní policií na základě seznamu A. Zejména nežádoucí ze zahraničně politických důvodů je prý zatčení různých kněží. Prý jste byl touto akcí na velitele bezpečnostní policie velmi rozhněván.

K tomu bych rád poznamenal:

Velitel bezpečnostní policie (SS oberführer Stahlecker) Vás běžně informoval dne 8., 9., 13. a 14.10. o plánovaných a provedených opatřeních. Pokaždé jste se zamýšlenými a také s mezitím již provedenými zákroky souhlasil.

Když sem obdržel hlášení velitele bezpečnostní policie, nařídil jsem podle Vašeho přání, aby Češi, dopravení do táborů Dachau a Buchenwald, byli ubytováni v tzv. izolovaných částech tábora, aby byli odděleni od ostatních vězňů a aby se jim v těchto částech tábora dostalo nejen zvláštního dozoru, ale i zvláštního zacházení.

V příloze Vám zasílám opis služebního nařízení.

Nařízení jsem vydal přesto, že u zatčených Čechů jde většinou o lidi s absolutně protiněmeckým postojem, kteří by si vlastně zasloužili tvrdšího, tj. normálního zacházení.

O tom, že toto opatření bylo v podstatě správné, svědčí konečně v nemalém měřítku dosavadní všeobecný klid v Protektorátu. Při podobných velikých akcích je nevyhnutelné, že se vyskytnou jednotlivé případy, které vyžadují pozdější nápravy.

V době války je však neúnosné používat jednotlivých případů k zavržení celého opatření.

Jelikož jste sám, jak jsem již uvedl, opětovně a bez výhrad schválil celkové opatření, domnívám se, že Váš nesouhlas se týká jen jednotlivých případů. Abychom tyto případy mohli vyřídit, předejte, prosím, potřebné doklady veliteli bezpečnostní policie.

Žádám Vás, abyste vzal v úvahu všechny nezbytnosti, které jsou nám dány válkou – zejména válkou totální.

Heil Hitler! Váš H. Himmler“¹⁾

¹⁾ ČELOVSKÝ, Bořivoj, Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945, Ostrava, 1995, s. 227

Příloha 3

Tabulky – katolická církev v sudetské župě

Tabulka: Celkový počet světských a řádových kněží na odstoupeném území

Diecése	Celkem	%	Pořadí	Počet kněží v procentech			
				světských	%	řádových	%
Praha	388	17,2	3	273	15,2	115	25,1
Litoměřice	620	27,5	1	517	28,8	103	22,5
Hradec Králové	189	8,4	5	130	7,2	59	12,9
Č. Budějovice	210	9,3	4	156	8,7	54	11,8
Olomouc	577	25,6	2	490	27,3	87	19
Breslau	128	5,7	7	127	7,1	1	0,2
Brno	141	6,3	6	102	5,7	39	8,5
Celkem	2253	100	-	1795	100	458	100

Tabulka: Celkový počet odstoupených farností po Mnichovu 1938 – farnosti

Diecése	Diecése nebo Generální vikariát	Datum zřízení	Počet farností	Počet vikariátů
1. Praha	1. Ostrov/Schlackenwert	30.11.1938	214	12
2. Litoměřice	2. Litoměřice/Leitmeritz	1.1.1939	342	22
3. Hradec Králové	3. Trutnov/Trauttenau	21.10.1938	115	9
4. České Budějovice	4. Vyšší Brod/Hohenfurth	1.1.1940	134	12
5. Olomouc	5. Branitz	2.11.1938	270	22
6. Breslau	6. Breslau	2.11.1938	47	3
6a. Hlučínsko	6a. Hlučínsko/Hultschin	2.11.1938	21	1
6b. Těšínsko	6b. Těšínsko/Teschen	2.11.1938	29	3
7. Brno	7. Mikulov/Nikolsburg	13.11.1938	104	8
Celkem		21.10.1938 - 1.1.1940	1276	92

Poznámka: V jednotlivých diecésích měly jednotky církevní správy stejného řádu různá pojmenování (vikariát, děkanát, archipresbyterát). V tabulce je použit jednotný název vikariát.

Tabulka: Celkový počet odstoupených farností po Mnichovu 1938 – kněží, obyvatelé

Diecéze	Počet kněží			Počet obyvatel		
	světských	řádových	celkem	katolíků	ostatních	celkem
1. Praha	273	115	388	608910	75905	684815
2. Litoměřice	517	103	620	1168397	255431	1423828
3. Hradec Králové	130	59	189	227935	21315	249250
4. České Budějovice	156	54	210	255183	6375	261558
5. Olomouc	490	87	577	610138	48103	658241
6. Breslau	98	-	98	72307	4615	76922
6a. Hlučínsko	29	1	30	54868	486	55354
6b. Těšínsko						
7. Brno	102	39	141	178276	16419	194695
Celkem	1795	458	2253	3176014	428649	3604663

Tabulka: Počet všech kněží na odstoupeném území – průměrný počet kněží ve farnosti podle generálních vikariátů (Diecéze)

Diecéze	Počet farností	Počet kněží	Průměr kněží ve farnostech v %	Pořadí
Praha	214	388	1,813	2
Litoměřice	342	620	1,812	3
Hradec Králové	115	189	1,643	4
České Budějovice	134	210	1,567	5
Olomouc a Breslau	367	705	1,92	1
Brno	104	141	1,355	6
Celkem	1276	2253	1,766	-

Tabulka: Počet pronásledovaných kněží (světských i řádových)

Světští a řádoví kněží	Procenta	Počet pronásledovaných kněží
řádoví kněží	27,3	168
Litoměřice	18,9	116
Praha	17,1	105
Olomouc	14,7	90
České Budějovice	10,4	64
Hradec Králové	4,2	26
Brno	4,2	26
Breslau a Branitz	2,9	18
jiné diecése	0,3	2
Celkem	100	615

Tabulka: Věková struktura pronásledovaných kněží

Podle data narození	Počet	Procenta	Pořadí
do 1880	43	7	5
1881-1890	93	15,1	4
1891-1900	111	18,1	3
1901-1910	213	34,6	1
1911-	136	22,1	2
bez udání data	19	3,1	6
Celkem	615	100	

Tabulka: Četnost pronásledování jednotlivců

Četnost	Počet	Procenta	Pořadí
1x	481	78,2	1
2x	88	14,3	2
3x	30	4,9	3
4x	11	1,8	4
5x	3	0,5	5
6x	1	0,162	6-7
7x	1	0,162	6-7
Celkem	615	100	

Tabulka: Časové určení pronásledování

Rok	Počet	Procenta	Pořadí
1934	2	0,2	-
1935	1	0,1	-
1936	0	0	-
1937	8	0,6	-
1938	26	2,1	-
1939	79	6,4	8
1940	102	8,3	7
1941	243	19,7	4
1942	165	13,4	3
1943	96	7,8	5
1944	89	7,2	6
1945	21	1,7	9
?	402	32,5	1
Celkem	1234	100	-

Poznámka: V letech 1934-1937 jde celkem o 11 případů z farnosti olomoucké arcidiecése, které však byly již mimo státní území ČSR

Tabulka: Kategorie příčin pronásledování

Kategorie	Počet	Procenta	Pořadí
diskriminace z hlediska povolání	68	5,5	7
zákaz vyučovat náboženství	155	12,6	4
rušení církevních institucí	6	0,5	13
vypovězení z farnosti, příp. Vikariátu	55	4,4	9
počet vyšetřovaných případů	159	12,9	3
výsledky	264	21,4	1
varování	75	6,1	6
nařízené úřední řízení	95	7,7	5
teror	52	4,2	10
peněžitě tresty	37	3	11
tresty na svobodě	191	15,5	2
koncentrační tábory	63	5,1	8
ostatní příčiny smrti	11	0,9	12
blíže neurčené	3	0,2	14
Celkem	1234	100	-

Tabulka: Zakročení jednotlivých úřadů a institucí

Druh	Počet	Procenta	Pořadí
soudy-justice	116	9,4	3
správní úřady	48	3,9	5
policie	24	1,9	6
Gestapo	673	54,6	1
NSDAP	88	7,1	4
vojenské a válečné soudy	15	1,2	7
ostatní	11	0,9	8
bez bližšího uvedení úřadu nebo instituce	259	21	2
Celkem	1234	100	-

Tabulka: Jednotlivá provinění a jejich potrestání

Druh	Počet	Procenta	Pořadí
škola	44	3,6	7
bohoslužba	130	10,7	2
duchovní správa	86	7,1	5
bohoslužba pro cizince	29	2,4	8
účast v mládežnických spolcích	27	2,2	9
kritika režimu	95	7,8	4
politická nespolehlivost	85	7	6
protistátní chování	113	9,3	3
mravnostní delikty	3	0,2	11-13
devizové delikty	3	0,2	11-13
pomoc židům	5	0,4	10
ostatní	2	0,2	11-13
nejsou udána provinění	595	48,9	11-13
Celkem	1217*	100	-

*Chybí celkem 17 provinění z generálního vikariátu Branitz, kde nebylo možno rozdělit druhy příčin pronásledování.¹⁾

¹⁾ Tabulky: KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk, a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002, s. 447-452

Příloha 4

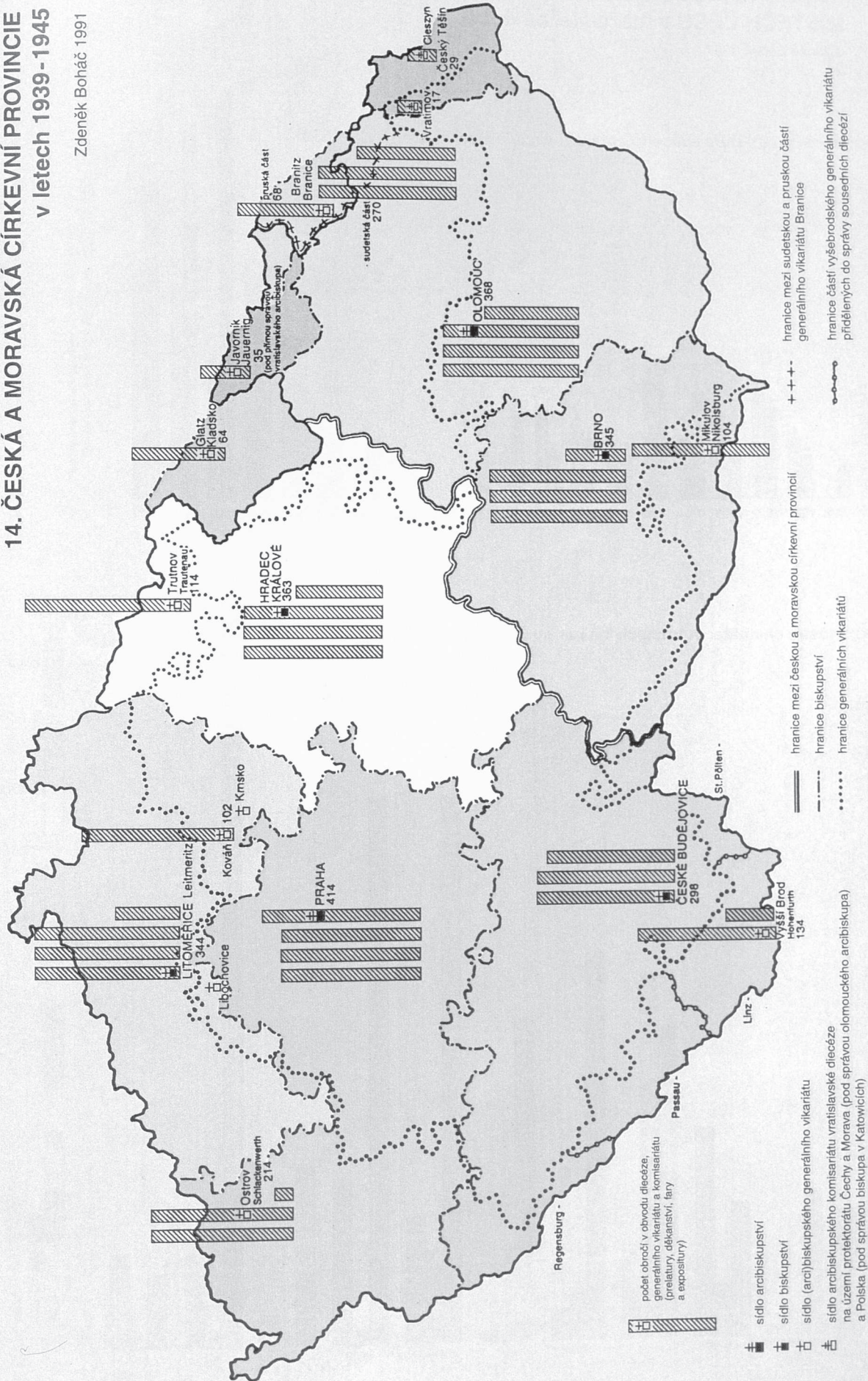
Mapy a grafy¹⁾

---

¹⁾ BOHÁČ, Zdeněk, Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří, 1999, obr. č. 14,17,20,25,83,95,107,108
ŠIMSOVÁ, Milena, Prošli jsme v jeho síle: evangelíci v čase druhé světové války, Praha, 2003, s. 208 – mapa sborů Českobratrské církve evangelické na území připojeném k Německé říši (říjen 1938 – květen 1945)

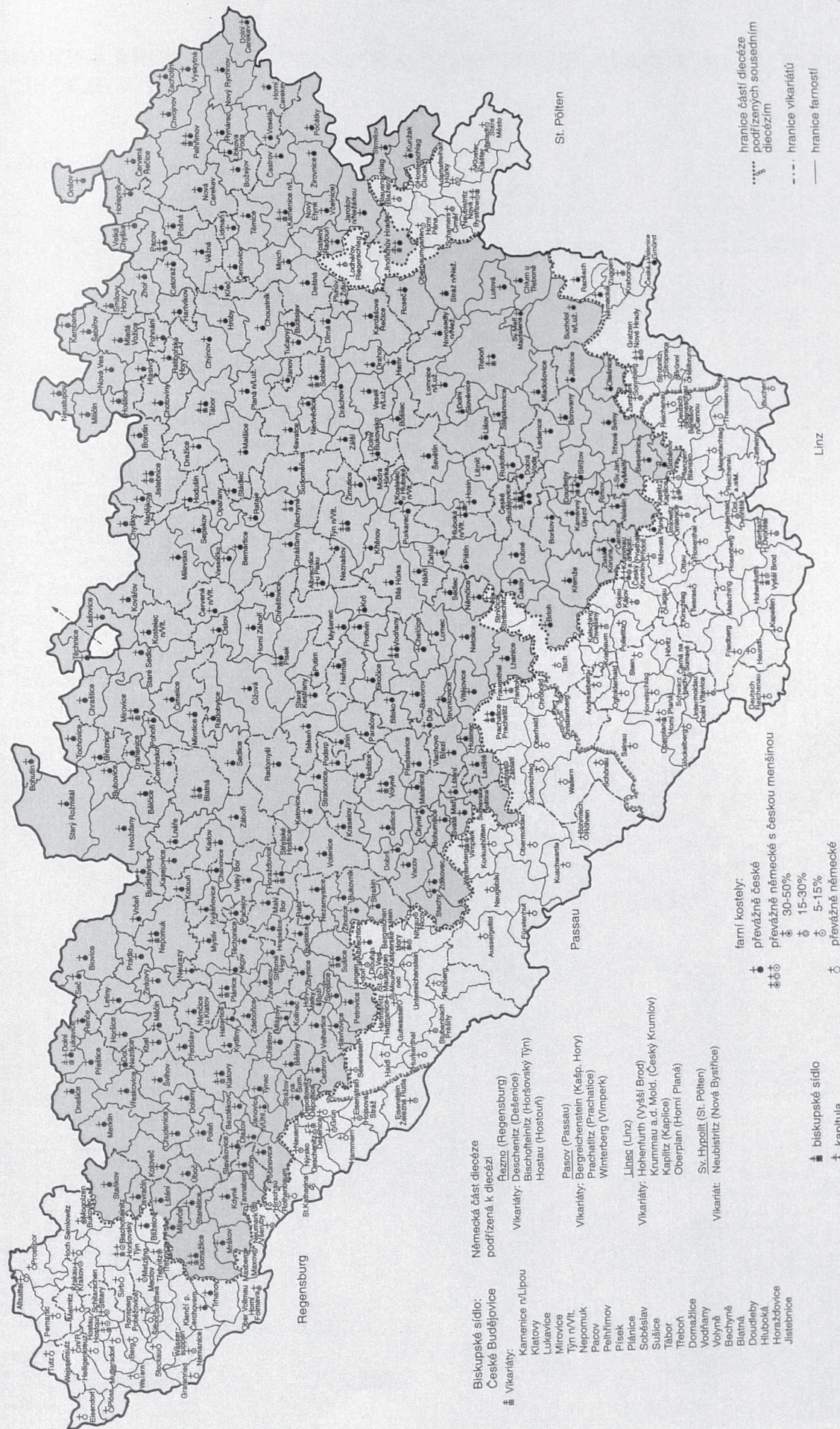
14. ČESKÁ A MORAVSKÁ CÍRKEVNÍ PROVINCE v letech 1939-1945

Zdeněk Boháč 1991

17. ČESKOBUDĚJOVICKÁ DIECĚZE v letech 1939-1945

Zdeněk Boháč 1995

20. OLOMOUCKÁ ARCIDIECÉZE SPOLU SE SLEZSKÝM KOMISARIÁTEM VRATISLAVSKÉ ARCIDIECÉZE v letech 1939-1945

Zdeněk Boháč 1996

Názvy farních osad přejmenovaných za tzv. Třetí říše

- Děkanát Katscher
Boleslau-Bunzelberg
Borutin-Streikörh
Deutsch Neukirch-Altstett
Kranowitz-Kranstätt
Schammerwitz-Schammerau
Zauchwitz-Dreimühlen
- Děkanát Branitz
Jakubowitz-Jakobsfelde
Wallasak-Linda
Wannowitz-Hubertsrüh
Wehoitz-Wehen
- Děkanát Leobschütz
Badewitz-Badenau
Peterwitz-Zietenbusch

Německé názvy farních osad na území pruského Slezska

- Děkanát Katscher
Boleslau-Boleslav
Borutin-Bofutín
Kranowitz-Chřenovice
Schammerwitz-Samařovice
Gross Peterwitz-Velké Petrovice
- Děkanát Branitz
Turkau-Turkov
Wehoitz-Vehovice
Jakubowitz-Jakubovice

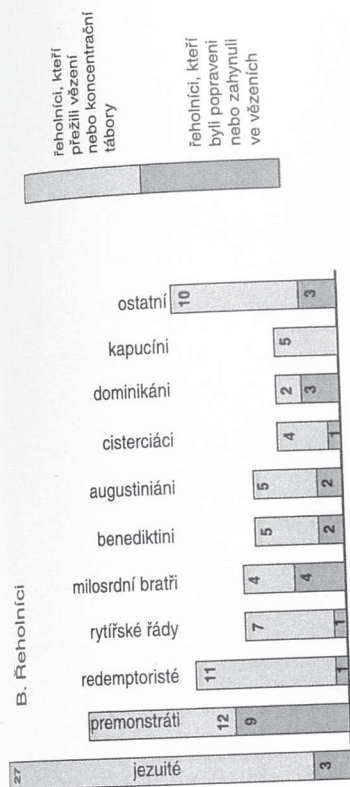
25. KATOLICKÁ CÍRKEV ZA OKUPACE V LETECH 1939 - 1945

Zdeněk Boháč 1992

I. Perzekuce katolického duchovenstva v letech 1939-1945

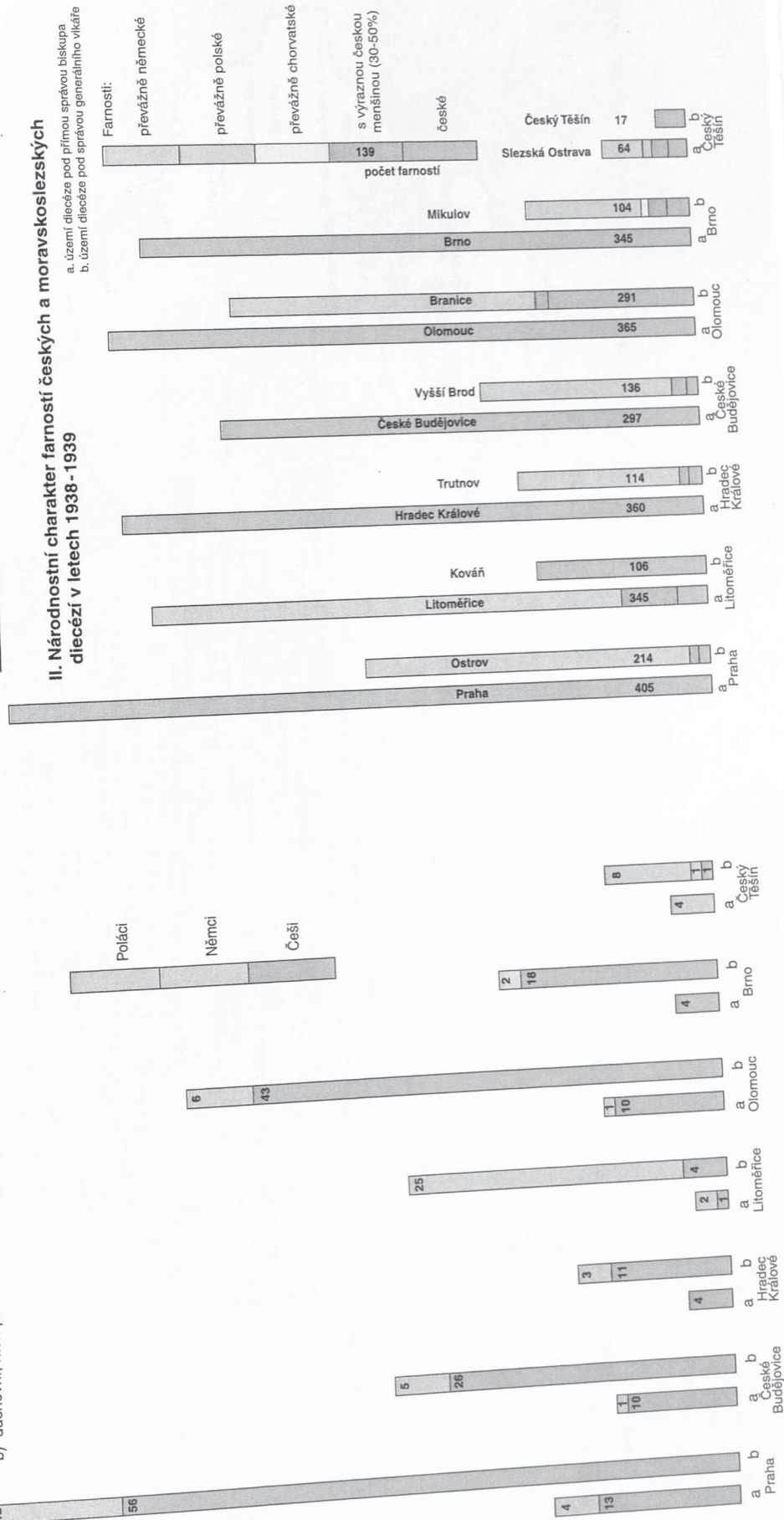
A. Diecézní kněží

- a) duchovní, kteří byli popraveni nebo zahynuli ve vězení a v koncentračních táborech
- b) duchovní, kteří přežili vězení a koncentrační tábory

II. Národnostní charakter farností českých a moravskoslezských diecézí v letech 1938-1939

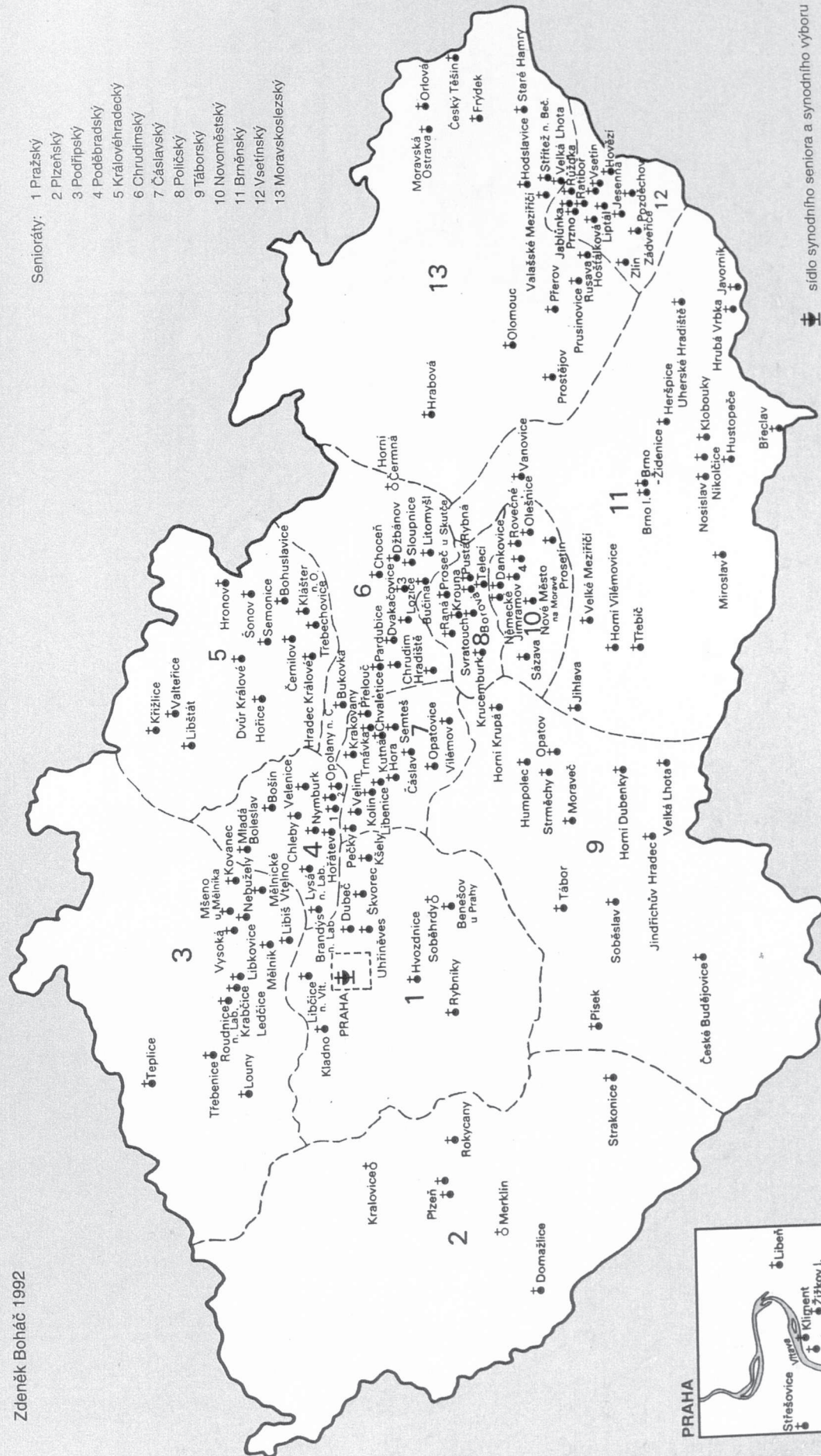
- a. území diecéze pod přímou správou biskupa
- b. území diecéze pod správou generálního vikáře

83. ČESKOBRATRSKÁ CÍRKEV EVANGELICKÁ V ČESKÝCH ZEMÍCH V ROCE 1937

Zdeněk Boháč 1992

- Senioráty:
- 1 Pražský
  - 2 Pízeňský
  - 3 Podřípský
  - 4 Poděbradský
  - 5 Královéhradecký
  - 6 Chrudimský
  - 7 Čáslavský
  - 8 Poličský
  - 9 Tábořský
  - 10 Novoměstský
  - 11 Brněnský
  - 12 Vsetínský
  - 13 Moravskoslezský

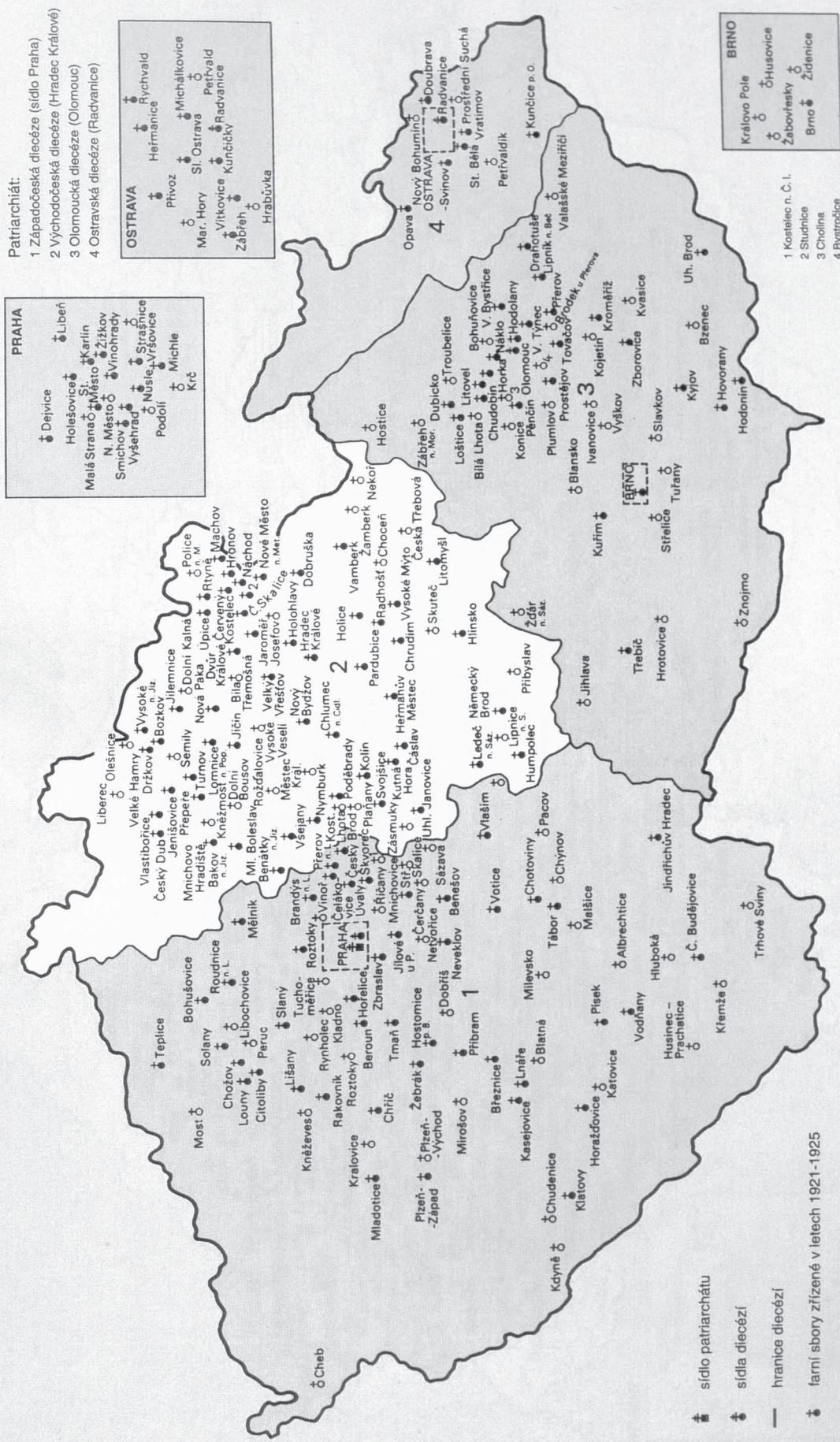

 sidlo synodního seniora a synodního výboru
 obsazené sbory
 neobsazené sbory
 -- hranice seniorátů

95. CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ V ROCE 1932

Zdeněk Boháč 1995

- PRAHA**
- Dejvice
  - Holešovice
  - Malá Strana
  - N. Město
  - Smíchov
  - Vyšehrad
  - Libeň
  - St. Karlov
  - Žižkov
  - Vinohrady
  - Nusle
  - Strahov
  - Michle
  - Křt.

- OSTRAVA**
- Heřmanice
  - Přivoz
  - Mei. Hory
  - Vitkovice
  - Zábřeh
  - Rychvald
  - Michalkovice
  - St. Ostrava
  - Petrvald
  - Kunčický
  - Radvanice
  - Hrabůvka

- Patriarchiát:**
- 1 Západočeská diecéze (sídlo Praha)
  - 2 Jihočeská diecéze (Hradec Králové)
  - 3 Olomoucká diecéze (Olomouc)
  - 4 Moravská diecéze (Brno)

- BRNO**
- Královo Pole
  - Zabovřesky
  - Brno
  - Židenice

- 1 Kostelec n. Č. l.
- 2 Studnice
- 3 Cholina
- 4 Bytčovice

- ☩ sídlo patriarchátu
- ☩ sídla diecézí
- hranice diecézí
- ☩ farní sbory zřízené v letech 1921-1925
- ☩ farní sbory zřízené v letech 1926-1932

107. ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V meziválečném období

Zdeněk Boháč 1999

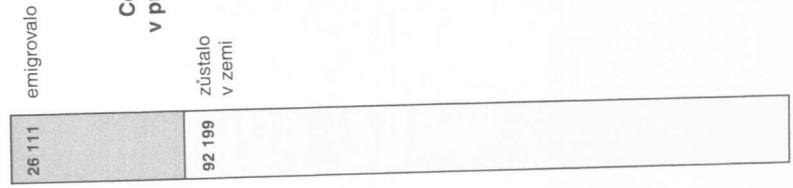

108. UTRPENÍ ŽIDOVSKÉHO OBYVATELSTVA ZA NACISTICKÉ OKUPACE ČESKÝCH ZEMÍ

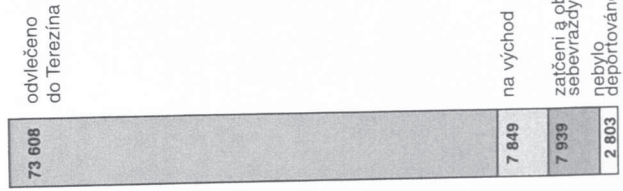
Zdeněk Boháč 1999

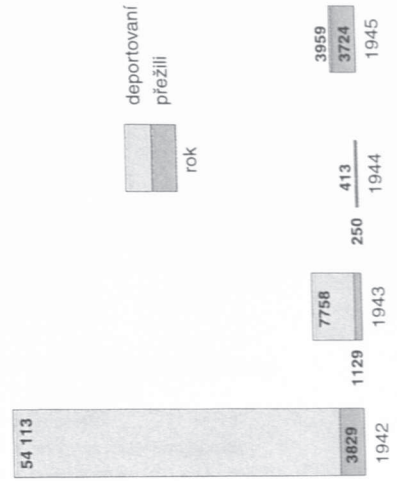
Počet občanů považovaných v roce 1939 za Židy - 118 310

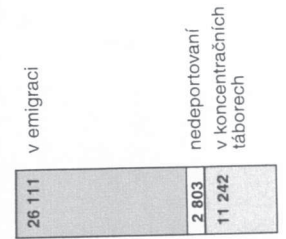
Celkový počet Židů v protektorátu - 92 199

Deportace do Terezína (a následně do koncentračních táborů) v letech 1941-1945

Holocaust přežilo

**SBORY ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ
NA ÚZEMÍ PŘIPOJENÉM K NĚMECKÉ ŘÍŠI (říjen 1938 – květen 1945)**

- = FARNÍ SBOR celý, nebo téměř celý připojený k Říši
- = FILIÁLNÍ SBOR
- = FARNÍ SBOR, jehož část připojena k Říši
- ▲ = Kazatecká stanice
- △ = Farní sbory – orientační výběr (na území protektorátu)

Příloha 5

5/1943 Sb.

Vyhláška
ministra školství
ze dne 7. října 1942
o odnětí zákonného uznání české pravoslavné eparchie

Se souhlasem předsedy vlády a v dohodě s ministrem vnitra vyhláшуji podle § 1 vládního nařízení ze dne 4. března 1942, č. 80 Sb., o správní působnosti vlády Protektorátu Čechy a Morava a o zastupování členů vlády, se zřením k § 2 zákona ze dne 20. května 1874, č. 68 ř. z., o zákonném uznání společností náboženských:

Česká pravoslavná eparchie v Čechách a na Moravě, jejíž církevní obce byly opatřením říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 18. září 1942 dnem 27. září 1942 rozpuštěny, ztratila též tímto dnem pro sebe i svoji ústavu zákonné uznání.

Ministr školství:
V zastoupení ministra:
Dr. Heckel v. r.¹⁾

---

¹⁾ <http://specp.prf.cuni.cz/lex/5-43.htm>